

T A R T A L O M

▶ 3	TÓTH KRISZTINA	
	Menyegző, Metro	(versek)
▶ 5	MARKÓ BÉLA	
	Hát itt vagyunk megint, Medúzák az Égei-tengeren, Az aranygyapjú legendája, Megnyugtat mégis, Ahogy tovaúszom, Ajándék megint	(versek)
▶ 8	FECSKE CSABA	
	Ősz van újra, Egészen más, Mint hóban a lábnyom	(versek)
▶ 10	BECSY ANDRÁS	
	Ha jön a Tél, Hagyjuk, Két, November, Bika, Kék	(versek)
▶ 13	KISS OTTÓ	
	A másik ország	(regényrészlet)
▶ 19	KOVÁCS ANDRÁS FERENC	
	Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatékából	(versek)
▶ 23	MOGYORÓSI LÁSZLÓ	
	Szóközők, Mint akinél nincsenek otthon, Lucius monológja	(versek)
▶ 25	GYÖRE GABRIELLA	
	Kislánydalok, Sét-áltatás, Püthia szól, Pléhedény	(versek)
▶ 28	NEMES Z. MÁRIÓ	
	Csőr, Láb, Mell, Őszi pára	(versek)
▶ 30	MAGYARI BARNA	
	Versbe ragasztott lélek, Modellt ülsz a génnek, Mosoly-tromfok	(versek)
▶ 32	KONTRA FERENC	
	A nürnbergi anziksz	(elbeszélés)
▶ 38	BALLA D. KÁROLY	
	Szegett fővel, Ébredetlenül, Megadás	(versek)
▶ 40	MOLNÁR ÁKOS	
	Nekifutások	(versek)
▶ 43	BÁLINT TAMÁS	
	A kárhozat útja	(vers)
▶ 46	HARTAY CSABA	
	Önfegyelem, Új víz, Ma pacal, Párolgó májusi napok	(versek)
▶ 49	MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR	
	Formagyakorlatok Zordok életére	(regényrészletek)
▶ 53	BANNER ZOLTÁN	
	Háttra ne nézz, Hám János szobrára, Kolozsvári járdák, Önarckép	(versek)
▶ 56	BALÁZS TIBOR	
	Megérkezés Aquincumba	(versek)
▶ 60	CSILLAG TAMÁS	
	Reggel, ha dolgozni indulok, Pocsolják fenekén, Tócsák között kanyargó, Áldás a Távozóknak, Vasízú szélbe kortyolok, És felborítják a kukákat, Folyószámlán lekötött álmaim..., Éjszaka	(versek)

		MŰHELY
▶ 63	ELEK TIBOR	
	„Igazság van, létezik valahol, csak mi, emberek nem férünk hozzá” – Beszélgetés Szilasi Lászlóval	
▶ 70	NÉMETH ZOLTÁN	
	A posztmodern Viharsarok Mikszáthi anekdota és regionalizmus a Bárka folyóirat prózaíróinak műveiben (tanulmány)	
▶ 73	SARUSI MIHÁLY	
	A többit bízta rám. Üdv. Imre – Simonyi Imre küldeményei levelesládából (tanulmány)	
▶ 80	BALOGH ISTVÁN	
	Ki volt Láng Ida? (esszé)	
▶ 81	BALOGH ISTVÁN – VIRÁG EMESE	
	Láng Ida költészete (tanulmány)	

▶ 84	SZÖGI LÁSZLÓ	
	Békés megyei hallgatók az európai egyetemeken 1918 előtt (tanulmány)	
▶ 89	ERDÉSZ ÁDÁM	
	„Budapest–Turin–Páris” – Utazás az 1889-es világkiállításra (tanulmány)	
▶ 93	GLÓZIK KLÁRA	
	A Békés megyei turizmus történetéből (tanulmány)	

▶ 97	BMZ/BAJI MIKLÓS ZOLTÁN	
	„Catwalk-Screenwalk”. Hevenytükrben: Cicasétáltató-Képsétáltató Kazár Fatima kiállítása a békéscsabai Jankay Galériában (esszé)	
▶ 99	VÁN HAJNALKA	
	Egy media designer feladata, avagy Kazár Fatima művészete (tanulmány)	
		SZÍNHÁZ
▶ 103	VARGA ANIKÓ	
	Érték és értés – A 2010-es Alternatív Színházi Szemléről (tanulmány)	
		FIGYELŐ
▶ 109	CHOVÁN ISTVÁN	
	A múlt szövedékében – Szilasi László: Szentek hárfája (kritika)	
▶ 111	HALMAI TAMÁS	
	„A kert alatt egy másik kert virágzik” – Markó Béla: Tulajdonképpen minden (kritika)	
▶ 113	UGHY SZABINA	
	A látás öröme – Szabó T. Anna: Villany (kritika)	
▶ 115	FODOR GYÖRGY	
	Bevezetés a becsysztikába – Becsy András: Francia krémes (kritika)	
▶ 118	DARVASI FERENC – KISS LÁSZLÓ	
	Békés megyei alkotók 2010-ben – Erdész Ádám, Kiss Ottó, Kőváry E. Péter, Paál Tamás, Péter Erika, Sarusi Mihály, Sass Ervin, Szilágyi András (kritikák)	
▶ 123	ANTALL ISTVÁN	
	Világok világa – Kiss György mindenművész könyve (kritika)	

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

TÓTH KRISZTINA ◀

Mennyegző

Minden keresztényt kerak felvált
felvált vízlől a vár világra.
Minden születés megcsókol,
minden végleg sötét börtön.

Minden fegyver fegyver a hársban,
minden halál makadón kőszög.
Minden keresztény felhívás van,
minden megcsókol sötét sötét.

Tóth Krisztina

Metró

Hátulról öregember, előlről fiatal férfi.
Megy ki az emlékezetből a mozgólépcsőn.
Ma, mikor vele álmodsz, nem is érzi.
Holnap majd hátrafordul, de későn.

Hátulról fiatal férfi, előlről soha többé
nem szabad kezdeni a felénél fölébredve.
Ijesztő gyengédség rántja össze
a szívet így is: kihagy egy hosszú percre.

Ki teszi jóvá, ami jó volt,
kever egy arcba ennyi titkot?
Lélegzik fent az elfogyó hold,
mire kijutsz, már senki sincs ott.

Pool video installáció a Gödörben Budapesten

MARKÓ BÉLA ◀

Hát itt vagyunk megint

Hát itt vagyunk megint, ahol tavaly,
nézem, hogy nem lett semmi sem kopottabb,
az éjszakában ugyanúgy ropognak
a tenger izmai, kabóca-zaj

van most is kint az olajfák között,
s ugyanolyanok most is a kabócák,
mint aprópénzt, ugyanúgy földre szórják
zenéjüket, a hangok s hangközök

mind-mind ugyanazok, és a homok-
szemcsék is éppen ugyanolyanok,
pedig tudhatnám én is, hogy azóta

más kagylót épít, és másik csigát
tör szét a víz, és már másik világ
ez itt! Talán! De ugyanaz a kotta.

Medúzák az Égei-tengeren

Hullám hullámot formáz csak napestig,
s kik itt nyüzsögtek, sehol sincsenek,
kalmárok, hősök, szörnyek, istenek
láncsájuk s pajzsuk már a vízbe ejtik,

szétmorzsol mindent markában a tenger,
hideg gyomrában tört arany ragyog,
az égről másol éjjel csillagot,
megunja s partra dobja minden reggel,

már szinte mindent megtanult, de újra
meg újra ismétli s tovább tanulja,
míg engem réges-rég cserbenhagyott

a képzelet, hűlő szívem lehúzzák
s végigsimítják áttetsző medúzák:
gyermektenyérvnyi apró ablakok.

Az aranygyapjú legendája

A láthatáron aranygyapjú lánghol,
és minden végtelenül egyszerű,
a vízen végigcsillanó derű,
ahogy megint s megint kibont magából

egy hullámot, majd rögtön visszagyúrja
saját testébe, mintha egy mosolyt,
egy árulást, egy refrént gyakorolt
volna csupán, de megkísérli újra

s nem unja meg, ismétli végtelenszer,
mert semmi mást, tengert mintáz a tenger,
hol Médeiának, hol meg szörnynek látszik,

aztán felizzik még, Iaszónt idézve,
de sisteregve vízbe hull a vértje,
és szürke már a gyapjú, nem világít.

Megnyugtat mégis

Elszámította a polip magát,
vagy tán a víz váratlanul kidobta,
s hiába várt a mennyei titokra,
hiszen csupán egy szörnyű éjszakát

bocsátott rá a mindenható Isten,
és reggelre már semmi sem maradt
belőle, csak egy bűzlő húsdarab,
mert embernek sincs, és polipnak sincsen

sem megváltás, sem angyali csoda,
és nem lehetek olyan ostoba,
hogy higgyek bármiféle szenvedésben,

megnyugtat mégis, hogy most nekifog
s felszűrösli a nap a polipot,
pedig tudom jól, senki sincs az égben.

Ahogy tovaúszom

Mintha most két helyen lennék egyszerre
az időben, a víz alatti test
belém kapaszkodik, és nem ereszt,
ha megpróbálom mégis sorra-szerre

ellökni már kezem-lábam magamtól,
mert idefent a fej külön lebeg,
de csak mint esőben a fellegek,
s egy színleg egyoldalú kapcsolatból,

hogy fentről egyfolytában hull a zápor,
és lent a tenger szomjasan világol,
egy sokkal bonyolultabb oda-vissza

mutatható ki, ahogy tovaúszom,
s egyik részemmel magam után húzom
a másikat, amíg az ég felissza.

Ajándék megint

Gyermekfej nagyságú fehér csigát
választottunk az íróasztalomra,
hogy felmorajlik az egész világ
belőle majd, ha ott ülök szorongva,

s úgy érzem, ismét egyedül vagyok,
csak zengett-zúgott az Égei-tenger,
és sisteregtek égő csillagok,
amint lehulltak, fülemmel s szívemmel

befogtam roppant óceánokat,
torlódó s ernyedő hullámokat,
olyan volt, mint egy habkönnyű protézis,

mert nem működik már a képzelet
úgy, ahogy kéne, s ha el nem reped
hazáig, hát majd hallok mindent mégis.

Ősz van újra

itt van az ősz itt van nagyon
 Petőfire gondol az ember
 s hallgatja a rozsdásodó levelek
 idegesítő zörejét
 a levélszárok halk roppanását
 kisgyerekek gesztenye-mosolyt
 gyűjtögetnek a parkban
 óvó néni kék szemhéjával
 letakarja a világot
 törkölyízű volt a csók
 az ég szerelmes vizében madarak mosakodtak

szétcsorgó arc az unatkozó
 levegőben már tudod aki maga van az fél
 aki fél az magára marad köd ébreszti
 a fájdalmat a csontban hazatalál a csönd
 a csukott ajtón át kétségbeesetten
 kaparászik a fény az ablaküvegen
 rigóhang veri föl a délutánt a kertben
 ahol angyalok öltöztek át az ünnepekre
 kinek a mosolya volt az arcod
 megörökíti a szomj a szépre nem lehet
 elfelejteni nem lehet kikerülni az életet
 ősz van és mi élünk kedvesem

Egészen más

ilyenkor már fáj az ősz a ködnek
 kavicsként peregnek ki szádból
 a szavak a szavak nem tudnak magukról
 nem tudják melyik nyár után sír a fű
 s mit akar a nagy tehénszemekben
 visszakéklő idő mely moccan egy

fájdalomnyit október után most a novembert tanulhatod
 napok távoztát mutatják hulladékaink
 és egy azonosíthatatlan árnyék
 azt hiszem a szépség áldozata volt
 és most eltűnik bennem mint kő a vízben
 elkezdi titkolni magát ami van
 és egészen más lesz belőle mire előkerül

Mint hóban a lábnyom

miért hogy nem beszélsz róla
 apádról sosem valóban
 nincs szavam elveszne a gyász
 szakralitása a szóban

mert tudod aki én voltam
 annak már más van a helyén
 a szenvedésem önmagát
 vonná kétségbe mert nem én

vagyok a szavaim nem én
 sokkal inkább némaságom
 mely úgy vall rám mint cinkére
 a hóba rovátkált lábnyom

A Kiscsillag zenekar Fishing on Orfű című számához videóklip. Kompozit utómunka.
 Rendező: Lévai Balázs, operatőr: Kőrösi András, artwork: Weigert Miklós

Ha jön a Tél,

A szuterénben lakó részeges család
Visszahúzódik, megnémul,
Nem veri magát,
Aztán Tavasszal
A téli gumikat nyárra cseréljük,
A sportmedencéről,
A szobrokról
Lehámlik a ponyva,
Egyeztetni kell gyorsan
A szabadságokat,
Sorsot vetünk a hónapok napjain,
Mert rövid időt mérnek mostanság,
Hamar zuhan a Nyár
A kerti fehér fonott fotelbe,
Viccet ereszt a fröccsbe,
Kávét rendel,
Régi házakat fényképez,
Klaffog papucs,
A szuterénben család veri magát,
És ezt mind a kofferében
Gondosan megőrzi, hogy
Ne kelljen sorsot vetni rajtuk,
Ha jön az Ősz,
Mely a nyári gumikat
Télire cseréli,
Mikor a szobrokra már
Ponyvák kapaszkodnak,
Fázik a sportmedence,
Ilyenkor jó kollégistaként
Teával, tollal
Szilenciumra készül,
Bohóc bambaságba
Kell bábozódnia,
De tudja,
Kékje, zöldje, rozsdavöröse
Begyógyul majd,
Ha jön a Tél.

Hagyjuk,

Nem kell forszírozni,
Untig elég ez, ami itt van,
Bent a szobában, ennyi és mi,
Amit a „kint” adott, már megíratott,
Csak olvasni kell,
Riglizd az ablakot, zárd az ajtót,
Kevéske dohány, köménymagleves,
Spenót, csirke kompóttal,
A kertben nyáron bodza terem szörpnek,
Ahol a fiú tegnap a virágágyáson csigát talált,
Üres a ház, mondtad,
Nyugodtan vele alhat, kis markában
Szorította kincset, mely másnap szaglott,
Az óvatos állat belerohadt,
S a legényke tenyerét síkáltuk,
De mintha még éreztük volna,
Mostuk egyre,
Egyre mostuk,
Aztán mondtad, elég lesz,
Hagyjuk.

Két

Leütés szünetében
Cigarettafernye száll
A klaviatúra billentyűi közé,
Míg te angol–holland
Bálás butikban
Ingeket, zakókat vásárolsz nekem,
Velük díszítesz fel, magadra szabsz,
Hogy hajnalban, indulóban,
Szépen öleljem át a fiút és a lányt,
Több kiló gyémántként
Nehezülsz rám,
Alattad tündöklök fényesen
Levegőért kapálózva,
Izzadtan lapátolod egyre fel
A homokóránk aljáról a sárga port,
S én segítenék, de mágiád,

A másik ország

A főbérőm bevonulás előtt felemelte a lakbérem árát ezer forintra. Nem volt benne rossz szándék, akkor még egyikünk se tudta, hogy bevisznek, egyszerűen csak követte az év eleji áremelkedéseket.

Amikor megmondtam neki, hogy februártól katona leszek, közölte, havi ötszázért fenntartja nekem, és ha akarok, másfél év múlva visszajöhetnek. Még szerencse, hogy nem egyeztem bele, mert a zsoldom alig több mint feleannyi lett.

Február elején, a bevonulásom előtti hétvégén jó néhány holmit hazavittem öreganyámhoz, de a Citkóról elhozott edényeket, az asztalterítőt meg az evőeszközöket Vánkosdon hagytam, és két váltás ruhát is, hogy ha majd kimenőt kapok, átöltözhesek. Az utolsó nap bepakoltam mindet a szennyes ruháknak használt kosaramba, és megkértem Mednyánszky Mártát, hogy leszerelésig a bolt raktárában tárolhassam, így amikor hosszabb kimenőt kaptam, az első utam hozzájuk vezetett, persze ha éppen nem utaztam haza Citkóra. Szilveszter napján azonban csupán az eltávozásra menőket engedték ki időben, én a többi kimenőssel együtt csak este hatkor hagyhattam el a laktanyát, a papírboltot pedig Mártáék addigra bezárták, nem tudtam ruhát cserélni.

Jólesett, hogy Annának nem volt kínos az öltözetem. Peti ruháit fel se próbáltam, szemre is látszott, hogy egyik sem jönne rám, és egyébként se szándékoztam nála aludni, legkésőbb reggel nyolcra vissza kellett érnem a laktanyába.

Mivel a többiek hajnali háromig nem érkeztek meg, a kulcsot a lábtörlő alá tettük, és egymásba karolva elindultunk a belváros felé. Rettenetesen hideg volt, a tányérosapkát azért csak levettem, de végig a hónom alatt tartottam, hogy ha szükségem lenne rá, azonnal visszatehessem, bár reméltem, hogy újév hajnalán mégsem annyira szigorúak a járőröző váposok.

Négy szórakozóhelyet jártunk végig. Se katonai rendésszel, se Petiékkel nem találkoztunk. Az utolsóhoz Anna már elég közel lakott, természetesnek tűnt, hogy hazakísérem, és onnan egyébként se kellett sokat visszagyalogolnom a laktanyáig. A vezetéknévét azonban nem volt merszem megkérdezni, szerencsére a lakótelepi paneltömb bejáratánál, ahol elbúcsúztunk, a kapucsengők mellett csak egyetlen női név állt: Velkovichs Anna IV. em.

A biztonság kedvéért rákérdeztem.

– A negyedikén laksz?

– Tizenkettes lakás – mondta, és átölelt.

Álltunk így egy ideig, aztán, amikor elengedett, kijelentette, hogy nem fog meglátogatni. Szívesen jönne, csak nem akarja kompromittálni magát, könnyen előfordulhat ugyanis, hogy a laktanyában találkozná néhány volt tanítványával. Ám ha kimenőt vagy eltávozást kapok, itt szinte minden délután megtalálom.

Január harmadik hétvégéjén láttam újra. De arra, ami azon a péntek estén történt, egyáltalán nem voltam felkészülve.

Négykor jöttem ki a laktanyából, át se öltöztem, igyekeztem hozzá. Nagyon erősnek éreztem magam, szinte felszaladtam a negyedikre. Megkínált vörösborral, intettem, hogy nem kérek. Leültünk egymás mellé a nagyszoba kanapéjára, hallgattunk, de fél perc múlva már egymásnak is estünk.

Aztán estefelé mégiscsak megkívántam a vörösborot. Míg Anna az alsóruháit keresgélte a nagyszobából a hálóba vezető útvonalon, én poharak után kutattam a konyhában. Jókedvű volt, nevetgált. Mindkettőnknek töltöttem, ittunk néhány kortyot, megnéztem a lakást, és közben kérdezgettem. Ki-

Ez a varázs egy hegy tetejére ültet,
Moccanni sem bírok,
Nem engeded ki pórusaimból a nedvem,
Ne bíbelődjek, mint első találkánkkor,
Hadd aludjanak autóvezetőim
Jambikus lejtésű útjaimon,
Utazzak csak, rakjam tele kofferem,
Mert szilenciumra készülök már
Teával, tollal, köménymaglevelessel,
Kevéske dohánynyal, egy tengeri csigaházzal,
Melyben a sós víz szava suttog,
Mert te tudod, szabad életem
Lüktetése a te metronómod,
Mert te tudod, így kell történnem,
Mert te tudod, ez kell nekem,
Egy a tik-tak, ez az egy-
Két.

November

Fényfonálból szőtt
báli selyem-termek az
őszi temetők.

Bika

Lány-póló alatt
keményedő mellbimbó
a májusi rügy.

Kék

Hóban üveg-arc
a Tiszából csáklázott
örök szerelem.

derült, hogy tősgyökeres vánkosi, a szülei ma is a belvárosban élnek, itt végezte a gimnáziumot, itt érettségizett, aztán felkerült Pestre. A főiskola után tizenkét évet tanított fent, és csak hat évvel ezelőtt jött vissza Vánkosdra.

Nőies volt, de nem telt, inkább lányos. Ha azt mondja, huszonnyolc, elhiszem neki. Maximum harmincháromnak néztem, de ahogy számolgattam az iskolákban töltött éveit, rá kellett jönnöm, hogy annál mindenképpen több.

– Negyvenegy leszek tavasszal – mondta mosolyogva.

Nem hittem el, meg kellett mutatnia a személyi igazolványát, és ez nagyon tetszett neki.

Kiderült, hogy '45. április végi születésű. Az anyám, ha élne, két hónappal lenne nála fiatalabb.

Kimentünk az erkélyre rágyújtani, vittük a poharakat és a bort is.

Az a baj, mondta, hogy nem tudja, hogyan szólítson.

– A Károly túl hivatalos, a Karcsi meg nagyon gyerekes. És te már nem vagy gyerek. Nincs valami beceneved?

– Gyerekkoromban néhányan Szinemának hívtak, de nem szerettem. Aztán meg, a középiskolában, Muzsiknak. Az valamivel jobban tetszett.

– Károlyka? – kérdezte. – Kari?

– Karika – mondtam szigorúan.

Rám fújta a füstöt. – Az nem jó, az nagyon kerek. Te meg inkább hosszúkás vagy – nevetett, aztán a szemembe nézett, és kezét nyújtott:

– Velkovics Anna – mondta.

– Tudom – mosolyogtam. – Mozik Károly – tettem a tenyerébe a kezem, és csak akkor jöttem rá, hogy miért volt ez a hosszas felvezetés. Ugyanaz történt vele is, mint velem. A szilveszteri bemutatkozásnál nem értette a vezetéknevem.

Kortyoltam a borból, és már-már bevallottam volna neki, hogy én is csak a névtábláról tudom a teljes nevét, de ahogy felé fordultam, láttam, döbbenet ül az arcán, a tekintete teljesen megfagyott.

Ivott egy kortyot, nagyot szívott a cigarettájából, aztán valami mélyről jövő, földöntúli hangon megkérdezte:

– Te citkói vagy?

– Citkói – mondtam. – Mert? Baj?

Megint ivott, és újra mélyet szívott a cigarettából.

– Nem baj – felelte. – Csak kicsit összezavarodtam.

– Talán van ott valami rokonod? – kérdeztem.

Ingatta a fejét.

– Hát akkor? Szép hely, legalábbis nekem tetszik. Bár lehet, hogy csak azért mondom, mert ott nőttem fel. Jártál már Citkón egyáltalán?

– Jártam, de csak egyszer. Pálinkát venni. Úgy tíz éve. Találkoztam veled is, te még gyerek voltál, nem emlékszel.

– Én? – kérdeztem könnyedén. – Mindenre emlékszem!

Aztán jutott csak eszembe a vánkosi kalapos kisasszony, aki pálinkát vett tőlünk, és Románcot szívott.

– Szürke Skodád volt? Skoda 1000MB?

Nem válaszolt, lefelé mutatott, a parkoló autók egyikére.

– Az? – kérdeztem.

Bólintott.

– Hát ez hihetetlen! Ha valaki mesélné, azt gondolnám, csak kitalálta.

– Az élet furcsa dolgokat tud produkálni – közölte lakonikusan és mindenféle érzelem nélkül, akár egy tanórán.

Néhány pillanatra felidéződött bennem a kalapos kisasszony citkói látogatása. Megvolt a halványzöld ruha, cigarettája filterén a rúzs, és az is, ahogy nyitott bundában lehajol hozzám, de a parfümillet akkor sem akart előjönni. Nagy slukkot szívtam, és egy másodperc erejéig érezni véltem Jávorka orosz kölnivel átitatott Románcának szagát. Aztán eszembe jutott, hogy annak idején apró, barnásvörös szemölcsöket láttam Anna kézfejen.

Megfogtam a bal kezét, de egyetlen szemölcs se volt rajta. Közben ránéztem a másokra is, a bőre hibátlannak tűnt, csak a vékony ereket láttam és ujjai közt a félig szívott Sopianaet.

Elbizonytalanodtam, nem voltam egészen meggyőződve róla, hogy igazat mond.

– Hat éve szedték le, amikor hazajöttem – közölte, mintha csak tudná, mi jár a fejemben. – Új fogorvoshoz mentem, ő javasolta, hogy ingyen megcsinálja. eltünteti őket, mintha sose lettek volna ott.

Visszazökkentem a bizonytalanságból, nem volt már bennem kétség.

– Tudod, hogy mennyit gondoltam rád tízévesen? Nagyon tetszettél, teljesen beléd szerettem. So-káig őriztem magamban az illatodat is.

– Én is sokat gondoltam rád – mosolyodott el végre.

Nem értettem, mit akar ezzel.

– Viccelődsz? – kérdeztem bizonytalanul, de azért megpróbáltam én is mosolyt erőltetni az arcomra.

Újra ivott a borból. Menjünk be, mondta.

Elnyomtuk a cigarettát, és leültünk a kanapéra. Hallgattunk egy ideig, nem tudtam, mit tegyek. Aztán Anna felállt, töltött magának még egy kis bort, és oda-vissza járkálni kezdett a szekrény sor előtt.

– Az édesanyád osztálytársam volt a gimnáziumban – kezdte. – Nemcsak hogy osztálytársam, de a legjobb barátnőm.

– Meghalt – szóltam közbe.

– Tudom, sajnálom – jött egészen közel, és megállt előttem. – A gimnázium után együtt mentünk fel Pestre, ő dolgozni, én tanulni, de azért még sokáig összejártunk az után is, hogy megismerte az apádat.

Beletemettem a fejem az ölébe.

Egy-két percig így maradtunk, aztán nagyot sóhajtott, és letette a poharat a dohányzóasztalra.

– Nem kéne többet találkozoznunk – mondta.

Átöleltem a csípőjét, közelebb húztam magamhoz, felemeltem a szoknyáját, és a két combja közé fúrtam az arcom.

Megsimogatta a fejem, aztán eltolt magától.

– Lehet, hogy tényleg nem kéne – néztem fel rá. – Biztosan sokkal tapasztaltabb fiúkhoz vagy szokva, pedig délután még úgy látszott, hogy egészen jól érzed magad. Vagy csak úgy csináltál?

Néhány pillanatra elhallgattam.

– Hallottam már ilyet, de akkor se értettem, hogy miért jó az a nőknek, ha megjátsszák magukat. Önmaguk ellen dolgoznak, vagy nem?

Anna nem válaszolt. Megint nagyot sóhajtott, de most egészen másmilyent, és mintha egy kis mosoly is végigfutott volna az arcán, legalábbis úgy láttam. Aztán mindkettőnknek töltött, és leült mellém a kanapéra.

– Nem erről van szó – mondta. – Nagyon nehéz így. És hosszútávon egyébként se működne. Előbb-utóbb mindenképpen el kellene, hogy engedjelek, hisz az anyád lehetnék.

Egy hajtásra ittam ki a bort. Felálltam, aztán újra öntöttem magamnak. Elvettem egy cigit a dohányzóasztalról, és kimentem rágyújtani. Anna nem jött utánam.

Fél kilenckor búcsúztam el tőle, pedig tízig volt kimenőm. Az ajtóig kísért, ott váltunk el.

Akkor azt hittem, ezzel vége is a történetünknek. Igaz, a folytatásra még néhány évet várni kellett, és teljesen máshogyan is alakult, mint amire egyáltalán számíthattam. De aznap este ebből még semmit se sejtettem, nem is gondolhattam ilyesmire. Ahogy mentem lefelé az üres lépcsőházban, teljesen megsemmisültnek éreztem magam, elkésérített és kétségbe ejtett, hogy az előzmények ellenére a kapcsolatunk ilyen rövidre sikeredett, és fogalmam se volt, hogy ez az egész, a szilveszteri meg a januári együttlét olyan folyamatokat indíthat el, amelyek nemcsak a jövőmet befolyásolják, de bizonyos értelemben még a múltamat is képesek átírni.

Nem mentem be rögtön a lactanyába, leültem az Üveges ajtajával szembeni bárszékre, a pulthoz, és négy féldeci cseresznye-pálinkát kértem egymás után. Minél részegebb lettem, annál nagyobb volt bennem az indulat és ellenszenv Anna iránt. Azt hiszem, meg akartam gyűlölni, hogy könnyebb le-

gyen elfelejtenem, de ez akkor még nem tudatosodott bennem. Csak másnap gondoltam végig, és azt is csak tiszta fejjel véltem megérteni, hogy tulajdonképpen miért is szakított velem.

Ahogy teltek a napok, egyre inkább igazat adtam neki, és az ő szemszögéből nézve a történeteket beláttam azt is, hogy helyesen döntött. Az első napokban még bántam, hogy nem kérdeztem meg az apámról. Ha faggatom kicsit, mesélhetett volna róla, hisz sokkal jobban ismerhette, mint én, végül arra jutottam, hogy talán jobb is így, éppen eleget emlegette gyerekkoromban az anyám. De azért sokszor eszembe jutott az elszalasztott lehetőség, és időnként furdalt a kíváncsiság is, hogy vajon Anna hogyan látta, valójában milyen ember is volt az apám.

Februárban, amikor Boross Petiék elmentek, egyik napról a másikra egyedül maradtam. Ahogy közeledett a leszerelésük időpontja, akár a többi öregkatona, ő is egyre nyugtalanabb lett, éreztem rajta a készülődést, már nagyon elvágott onnan. Korábban egyáltalán nem érdekelték a laktanyai szokások, az utolsó hetekre mégis követte a többi öreg példáját, beszerzett magának egy zöld-sárga mérőszalagot, hogy mindennap az orrom előtt vág hassa le az aktuális centit. Ha röhögött vagy bugyuta versikéket szavalt közben, nekimentem, földre vittem, vagy csak lökdösődünk, ha meg sikerült elszaladnia, megkergettem, így szórakoztattuk egymást esténként, hogy valamivel elüssük a takarodókig hátralévő időt.

Azon a hajnalon, amikor leszereltek, éktelen dalolászás vert fel az álmomból. Néhány percre nagyon bosszantott, aztán amikor teljesen kiment az álom a szememből, még el is mosolyodtam, mert a szokásos katonadalok után meghallottam Peti régi kedvencét is az ablakunk alatt. Tudtam, ez a gesztus nemcsak úgy általában a bent maradóknak szól, hanem elsősorban nekem, és ennek azért örültem, sőt, cseppnyi biztatást is kihallani véltem belőle. Csak az ő ötlete lehetett, és nem hiszem, hogy nagyon rá kellett beszélnie a többieket, elkezdte énekelni, azok meg vele ordították.

Reggelre öregkatona voltam. Számítottam rá, hogy míg az újonnan bevonultak kiképzési hónapja tart, nekünk, utolsó időszakosoknak is őrszolgálatot kell adnunk, de arra nem gondoltam, hogy még jóval később is. Alig telt le az egy hónap, beszélni kezdték bent, hogy a másik vánkосdi laktanyában az egyik újonc főbe lőtte magát a toronyban. Néhány nappal a pletyka terjedése után a laktanyaparancsnokunk elrendelte, hogy az újonnan bevonultak határozatlan ideig, a parancs visszavonásáig nem adhatnak őrszolgálatot. Ekkortól a szóbeszéd valóság lett, szinte mindenki véleményezte a másik laktanyában történt esetet. Bár hivatalosan akkor se közöltek semmit, a parancs azonban létezett, a középidőszakosok mellett tehát mi is kénytelenek voltunk tovább vállalni a toronyszolgálatokat, és ezt nem sok öregkatona tolerálta. Az újoncaink egyébként sem vidám élete az állandósult zaklatásoktól még a szokásosnál is keményebb lett, az öregek többsége a nyakukba varrta az öngyilkosságot, mintha valóban ők tehetnének róla, nyálas kis kopasz idegbetegek, ez volt a legenyhébb szófordulat velük kapcsolatban. Nem irigyeltem őket, ugyanakkor én se örültem a fejleményeknek, nemcsak azért, mert az íratlan szabályok szerint öregkatona már nem ad őrszolgálatot, hanem mert tényleg nem tartozott a legszebb álmaim közé, hogy háromórás váltásban éjjel-nappal fent üljek a toronyban.

A februári újoncbevonulás után mi is vágni kezdtük a zöld-sárga mérőszalagot, de nem sok örömkünk telt benne, hónapokig alig aludtunk. Amikor véget ért egy-egy huszonnégy órás szolgálat, pár napot mindig pihenhattunk, de mire a szervezetünk visszaállt volna a normális éjjel-nappali ritmusra, kezdődött előlről az egész: három óra az üvegkalitkában, három a priccsen.

Teltek a hetek, a parancsot nem vonták vissza, közben kitavaszkodott, és áprilisra olyan meleg lett, hogy mielőtt a nappali szolgálatokra készültem, mindig teleöntöttem a sapkámat vízzel. Éppen csak annyira húztam a fejemre, hogy felül hűtse, de azért közben valamennyi csorogjon is le belőle a tarkómra és a halántékomra. A surranót levettem, az inget kigomboltam, és a kulacsból lötykölttem némi vizet a mellkasomra, mert április végére az üvegfalak között tényleg elviselhetetlen lett a hőség. Sütttettem a hasam órákon át, míg nem jött a váltás, mást úgyse tehettem, akkor legalább barnuljak.

Arról, hogy Csernobilben felrobbant az atomerőmű, egyáltalán nem hallottunk. Én csak koraőrszel, a leszerelés utáni hetekben szereztem róla tudomást. Eckler Imre mesélte, hogy állítólag este bemondták a rádió kilencórás híreibe, de reggel már nem lehetett hallani, letiltották. Úgy tudta, a katasztrófát követő délelőttön a Központi Fizikai Kutató Intézet munkatársai egy utcai telefonfülkéből felhívtak néhány budapesti és megyeközponti bölcsődét, óvodát, iskolát, hogy figyelmeztessék a gondozókat és a pedagógusokat, az erős napsugárzás veszélyes lehet a gyerekekre. Először az intézmé-

nyek dolgozói között terjedt a hír, aztán továbbadták egymásnak az egész országban, így ért el a tanév végére Imréék iskolájába is.

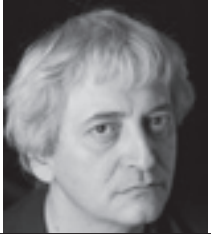
Hozzánk, a laktanyába viszont nem ért el, még leszereléskor se tudtunk róla. De történt néhány szokatlan esemény bent is. Illetve nem is annyira az események tűntek szokatlanoknak, inkább a menyiségük, és hogy mindez szinte egy időben, két-három hónap alatt zajlott. Azzal kezdődött, hogy május legelejétől hirtelen megsaporodtak a szakállas katonák. Borotválkozás után elfertőződött és begyulladt a bőrük a szőrtüszők környékén, ezért a laktanyaorvos javaslatára egyre többüknek engedélyezték a rövidre nyírt szakállt. Nekem nem voltak ilyen problémáim, viszont egyik napról a másikra barna foltok jelentek meg a hasamon és a hónaljaim közelében. Először négy-öt, néhány nap múlva pedig újabbak. A toronyszolgálatos öregkatonák közül többen is felfedeztek magukon hasonlót, kivétel nélkül azok, akik szolgálat közben levették vagy kigombolták az ingüket. Heten-nyolcan lehettünk, nem emlékszem pontosan, csak arra, hogy együtt mentünk le a laktanyaorvoshoz, aki mindnyájunkat azzal nyugtatott, hogy sima anyajegyek, egyébként meg, tette hozzá, soha nem múlnak el. Akkor egyikünk a bőrrákról kezdett neki magyarázni, de az orvos úgy nézett rá, mintha nem tartaná egészen beszámíthatónak, aztán elmosolyodott, nem kéne annyit napozni, mondta, majd közölte, hogy ő még soha nem találkozott húszéves rákos emberrel, úgyhogy ne aggódjunk. Igaz, tette hozzá később, miközben kifelé tessékelt minket a gyengélkedőből, ilyen foltok is inkább csak időskorban keletkeznek.

Azt vettem észre, hogy nem foglalkoztat se a bőrrák gondolata, se az, hogy esetleg meghalhatok. A dolognak ez a része teljesen hidegen hagyott, csak az nyugtalanított, hogy ilyen pöttyökkel a hasamon nem tudok majd komoly barátnőt találni. Ha levetkőzők valaki előtt, azonnal elmegy a kedve tőlem, és nemhogy hosszú távú kapcsolatom, de még alkalmi se lesz. A beteg embert senki se szereti, legfeljebb egy másik beteg.

De ilyesmiről nem esett szó köztünk a laktanyában. Minden érintett maga próbálta feldolgozni az esetét, és ha valaki mégis felhozta a témát, többnyire egyetértett az orvossal, azon a véleményen volt, hogy az anyajegyek az erős napsugárzásnak köszönhetőek, és hogy ez az egész összefügg az ózonréteg elvékonyodásával, amiről egyébként is sokat hallottunk akkoriban a tévében és a rádióban. Végül én is ezzel a magyarázattal zártam le magamban az esetet, maradt ugyan bennem kérdés, mert a bevonulásom utáni nyáron is elég sok őrszolgálatot adtam, ugyanúgy hűtöttem magam vízzel, ugyanúgy félmeztelenre vetkőztem a toronyban, de csak lebarnultam, nem jelent meg rajtam semmiféle folt. Azt pedig elég nehéz volt elképzelni, hogy egyetlen év alatt ennyit romlott az ózonhelyzet.

Szokatlannak tűnt az is, hogy május végétől, június elejétől friss zöldségek jelentek meg a konyhán. A reggelihez majdnem mindig adtak retket vagy zöldhagymát, az ebédhez salátalevelet, vacsorára spenótfőzeléket, korábban viszont szinte kizárólag konzerven éltünk. Júliusban megint változott az étrend, nem volt olyan nap, hogy valamilyen formában ne kaptunk volna lencsét. Többek szerint egyenesen a földekről érkezett, mással nem nagyon magyarázható, miért van tele gizgazzal. Tény, hogy naponta találtunk levesben, főzelékben ismeretlen eredetű szárazakat, hajtásokat, magokat, esetenként diónyi szúrós-szőrös terméseket. Én az ilyesmit a tányérom szélére rakosgattam, mert a torkosabbak közül többen is hasmenéssel küzdöttek, néhányan rosszul lettek, többnyire az újoncok, akiknek alig jutott idejük az étkezésre, ezért válogatás nélkül mindent felfaltak. Egyesek szerint a csattanómaszlag volt a bűnös, én azt se tudtam, mi az, csak jóval később, évekkel a leszerelés után hallottam róla újra, és akkor is csak annyit, hogy erősen mérgező, meg hogy állítólag a halálos adag, illetve a gyógyászati célra használt mennyiség közt alig van különbség. Arról is csak leszerelés után szereztem tudomást, hogy a csernobili sugárzás miatt éppen abban az időszakban nem kellett volna kerti növényeket ennünk, főleg a friss zöldségeket, elsősorban a salátát kellett volna kerülnünk. Eckler Imre mondta, hogy '86 kora nyarán az ő menzájukon is megjelentek a zöldségek, úgy hallotta, Ausztria, és még néhány ország, ahová korábban exportáltunk, a sugárfertőzés miatt nem vette át a termést, de népgazdasági érdekből nem vesztetett kárba, ezért etették meg a katonákkal és a diákokkal.

Nyár lett, mire a laktanyaparancsnok visszavonta a rendeletet, és az első időszakosok felváltottak minket a toronyban. Végre pihenhattunk, ahogy a lassan kiérdemesülő öregkatonákhoz illik. Naphosszat a tévé előtt ültünk, vártuk a mexikói futball vébét. A selejtezőcsoport biztató mérkőzései után izgalmasnak ígérkezett, jó csapatunk volt, akár a döntőre is esélyes, legalábbis azt hittük. Aztán, amikor

Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatékából

Ezernyolcszázkilencvennégy

Miklós cár már a trónra lépett,
A tar sakál börtönbe ment –
Bósz elnyomottak dolga végett
Nem nyughattak se fönt, se lent.

Nyüzsögtek tört rabszolganépek,
S a „Szahalin” is megjelent!
(Csehov még nem kért öröklétet –
Nem ízlelt pezsgő végtelent.)

Az évben épp világra jöttem
Szentpéterváron, s persze, még
Nem sejthettem – majd egyre többen

Leszünk mi eltűnt nemzedék!
(Cirkálók, süllyedünk a ködben.)
Kiömlő vér suttog fölöttem

Egy Mandelstam-sort... Messzeség
Kék lapja leng tépett füzetben:
„Én kilencvennégyben születtem...”

Csehov Capriban

Csehov Capriban nem volt Gorkijnál –
csak Uljanov... De én nem ápolom
baljós emléküket! Nékem Nápolyom
sincs... Így elég a szvetlogorszki nyár,
hol híg vodkát, jobb sorra sort kínál
a kormányzó elvtárs helyettese,

az első meccsünkön hat-nullra kikaptunk a szovjetektől, nagy lett a gyász a laktanyában. Hiába vertük meg később Kanadát, a franciáktól elszenvedett három-nullával még a csoportból se mentünk tovább.

Hetekig nem néztem meg egyetlen mérkőzést sem. Csak június vége felé, az utolsó néhány meccsre ültem megint képernyő elé. A döntő utáni hónapban volt még egy rövid és egészen komolytalan hadgyakorlatunk a vánkosdi határban, a mérőszalagból hátralévő húsz centit ott ragasztottam egy favonalzóra. Már az első reggelen kiderült, hogy az öregeknek semmi dolgunk nem lesz, három napon át őgyelegtünk hát a sátrak és a harcálláspontok között, és néha bicskával vagy körömrészlővel nyiszáltuk egyet-egyet a vonalzónkon. Igazán csak azon a gyakorlaton éreztem meg a bent töltött másfél év hiábavalóságát, azt, hogy mennyire fölösleges volt mindezt végigcsinálnunk, megtanulni azoknak a régi szovjet fegyvereknek a használatát, amelyekkel legfeljebb a II. világháborúban tudtunk volna némi ellenállást tanúsítani, és hogy a laktanya is tulajdonképpen csak azért van, hogy legyen hol tárolni az elavult műszereket meg azt a néhány lestrapált Csepel teherautót, amelyeket elméletben minden körülmények között, akár életünk árán is meg kellett volna védenünk.

Judit karácsony után már nem jött be a laktanyába. Igaz, nem is számítottam rá, de az utolsó hónapra alig akadt elfoglaltságom, ezért újra sűrűbben eszembe jutott, és megfordult a fejemben az is, hogy esetleg meglátogat.

Nem jött, mi mentünk. A volt harmadidőszakosokat egy esős, viharos augusztusi hajnalon engedték ki. Talán a friss levegő tette, talán a szokatlan időjárás, vagy inkább az érzés, hogy soha nem kell már visszajönnünk, nem tudom, mindenesetre azon a hajnalon másképpen léptünk ki a laktanyakapun, mint korábban bármikor.

Mielőtt végképp szétszéledt volna a társaság, a bent maradók ablakai alatt elénekeltük, amit ilyenkor el kell, aztán hat másik leszerelővel, akik még nem akartak hazamenni, az ereszek takarásában elindultunk Boross Peti másfél szobás lakásának erkélye alá. Erős szél fújt, behordta a csatornákból lecsorgó vizet a házfalakra, néha az arcunkba csapta, de nem bántuk, talán még jobb kedvünk is lett tőle, végigröhögtük az utat. Úgy tűnt, az égiek lassan megelégedik a helyzetet, mert ahogy közeledtünk, egyre csendesedett az eső, és mire odaértünk, éppen elállt. Nem tudtam, Peti tényleg disszidált-e, de azt igen, hogy ha otthon alszik, ébredés után, mielőtt a másik oldalára fordulna, megnyugvással fogadja majd, hogy mi is túl vagyunk rajta, hogy nekünk is sikerült, és talán még el is mosolyodik magában, amikor meghallja azt az Illés-dalt, amit hat hónappal korábban ő is elénekelt nekünk.

Részlet egy készülő regényből

Fogadóóra – m1, oktatásiügyi műsor főcíme, arcuata, megrendelő: Színfolt Film

s nem dönteném be tán helyette se,
 mert ordenárén, szörnyen ordibál,
 mint Uljanov, sakk közben, Gorkijnál,
 mert Makszim újra tönkrevette őt –
 népben felbujtva törpe tetterőt...
 De durvább tengerparti parti van
 most egy levedlett, balti Capriban!
 Uborka herseg, füstgomoly remeg,
 sült kolbászt csennek kóbor, gyors ebek,
 szabad tömeg zúg – jólét itt a nyár!
 Csak hurkaárus bódék szitka száll.

Gyorsított film egy nemzedékről

Borisz bús, bármilyen szerepben
 Feszít – szelíd kilencvenes.
 Születni pech kilencvenegyben –
 Mihailhoz ki lesz kegyes?
 Hát Mandelstamhoz? ... És Prokofjev
 Tán pórul járt? ... Gyerekmesék!
 (A lét futólag fölrovott kegy.)
 Fakult, kilencvenkettes ég
 Arcán sebes fény, megkopott jegy –
 A Cvetajeva éve, jaj!
 Aztán a Majakovszkijé jó –
 Dicsőség, hajsza, prosti kéj, nő
 Puffan szívébe... Szép hepaj!
 Majd Asztrov jött, s az árja Pilnyak,
 S a versbe fröccsent Jeszenyin –
 Korcsmák s múzsák csak rája nyílnak
 Költészet döbrent mezein.

Villamos és vitorla

(Lermontov és Gumil'jov)

Fehérlik? Árván? Egy vitorla?
 De rég nem jártam tengeren!
 Bősz villamos vágat vicsorgva –
 Visongat, rángat, reng velem.
 Dolgozni vonszol – s termel... Engem.
 Jelképnek már elég – nagyon...
 Ezen muszáj lesz elmerengnem –
 Tömbházak árnyán, kék padon...

Ha épp nem hurcol ingajarat –
 Bár néhány perc nyugalmat ad
 Az alkotás... A munka várhat –
 Tán meglelem nyugalmamat.

Nem szélviharban s tengerárban –
 Csak szürke lakótelepen...
 Ha van szabad pad, s enyhe nyár van –
 Élhetem fakó szerepem...

S ha elszunnyadnék – rossz diákként,
 Megunt, orosz szigorlaton –
 Látnám: vad villamos zihál fényt,
 Szakadt eget vitorla von!

Változatok Lermontovra

I.

Túl lobbanékony volt, túl fiatal –
 Hűtötte lázas, rejtett szeretet,
 Mint fád színészt, ki sorsul kiagyal
 Magának pár nagy, vesztes szerepet,
 S ajkán undorral fordul ki a dal,
 De zord vidék mögött szép táj vonul –
 Őszintén játszik, önként, byronul
 Bús hőst, kit vonz az örök vész hona,
 S önzőn pörgeti gyötrő démona...
 Mindent ő játszik – tengert, vad vihart!
 Mundérja éji villámmal kivarrt.

II.

Túl ingerlékeny ifjúsága tág,
 Szabad hegycsúcsról tárult horizont –
 Nehéz természet... Hordja bánatát,
 A hősi pózt, mely ájult porig ont
 Szépséget és vért – lovasság, csaták
 Foglalkoztatták, s cserkesz fegyverek,
 Inkább e naggyá serkent gyermeket...
 A költészet kegy, kíndúlt vág, tusa,
 Szent közhelyek telt Kaukázusa –
 Szavak terhétől megroppant világ
 Alatt tenyésző nyers romantikák.

III.

Maszkok mögött is ifjú arca még –
 Dacos, ragyog, ha szélvészt sérteget!
 Renitens költő – míg új harcban ég
 Szirtet sebezve dönt le, s bérc eget
 Hasít fölötte szét, ő hadba lép –
 Ki folyton más száműzetésbe ment,
 S tüzes lázongást, üres végtelent
 Viselt, könnyel tán, örökre, benn,
 Mert boldog volt, de már örömtelen.
 Fagyos kő úrbe porlón visszahal –
 Forró, mint nyáron omló sziklafal.

Sandro – Paprika tv, főzőműsor főcíme. Megrendelő: 3+T Produkció

Szóközök

Néha meghal bennem az állat,
 és bármennyire is kívánlak,
 azt szeretném, hogy a barátod
 legyen veled, ne hagyjon már ott –
 Mikor titkoltad hónapokig,
 féltél, hogy haragszom majd, pedig
 az ösztön fölé kerekedik
 a józan belátás, s hogy szeretlek,
 hogy jobb nélkülem – együtt nektek,
 nincs lakásom a belvárosban,
 s kocsim. Csak útszéli árkom van.
 Ebédeljünk hármásban – kéred;
 hárítom: hozzád jöttem, érted?
 Elképzelem, hogy erős meg szép,
 s hozzá a briliáns elmét,
 s ahogy ott ülsz a társaságban,
 ha francia barátoknál van,
 s még szereted is, hogy ilyenkor
 nem értesz semmit a szavakból,
 ahogy csak szóközökben fér meg
 leveleinkben is a lényeg.

Mint akinél nincsenek otthon

A lány, aki szakított velem,
 néha még átjön,
 olyanok vagyunk,
 mint akinél nincsenek otthon,
 jóllakatja éhséggel hiányát,
 tápot ad a remény
 színes tollazatú papagájának,
 aki a nevéen kívül más szót nem ismer,
 átjön a lány, illatozik, és megöntözi a virágokat,
 megöntözi a húsemban nyíló sebeket jóddal,
 pompázzanak a vágy vörösében,
 nagyon fáj,

szeretném kisírni magamat a vállán,
de ő arra kér, meséljek viccet neki,
mert szeret nevetni,
és ezért szeretem, ha nevet,
ragaszkodik lepusztult lakásom tájaihoz,
mégis egy idegennél
lesz otthon ezután.

Lucius monológja

Utaztál-e már át
számártestben, barátom,
a világon? Hálát
adsz, hogy nem, s én belátom

nem fenyegethet bárkit
a boszorkány-segéd lány,
felcserélve varázst, mit
a sors csak úgy eléd hán.

Ki Ízisz papja lettem,
ott a huszadik század
táján segítek, essen
veled is ily varázslat.

De légy te kutya inkább,
öleb egy szingli-lakban,
hogy két karból font hintád
által élj boldogabban.

Ily csókokat, te bölcsész,
kitől is kapnál, hogyha
nem lenne szingli ő, és
nem lennél kutya-forma.

Simulj testéhez büszkén,
így, nercbundán utazz át
világvárosok üszkén,
s ha hölgyedet ugatják,

vakkantással ne fáradj,
vigyáz ő majd magára;
porban fetreng e század,
de övé csillogása.

GYÖRE GABRIELLA ◀

Kislánydalok (részletek)

Az a kisgyerek tényleg elment?
Vagy itt dobol az ereimben?
Mutakozott és visszafordult?
Fel kéne lelnem őt a nincsből?

Milyen volt, milyen lehettem?
Hogyan lehettem az, ki elmúlt?
Megvetetten vagy szeretetten
pengettem ért- és érzelem-húrt?

Mennyi a fontos? Mi a lényeg?
Hogy a 'baszni'-n tanult ragozni?
Hogy imádott hóember-orr
kabátzsebében hógolyózni?

Szerette azt a vörös macskát
a ház előtt, amelyik, látszott,
nem tűri még gazdája vesztét,
pedig már több nyár elvirágzott?

Szeretett mosni PIKO-géppel,
szeretett babát öltöztetni,
olvasgatni a sok szép könyvet
és valós boltokban költekezni.

Az a kisgyerek, aki nemrég
loncsos pulin ült nyáron hétszám,
itt van-e még, vagy eltűnt végleg,
s nem mutatja ki semmi létszám?

Jogom volna-e újraírni,
s a gazdag kisleányról szólni?
Gazdag volt, amíg hitt magában,
s egyedül is tudott dalolni.

ágyba fekszem, kelnék az útra
világból versekbe borulva
magammá olvasok
ágyamon görnyedezve hétrét
megváltásért, élményigényért
szövegbe olvadok
megyünk az őszbe (nyárba/télbe)
felnyálazom az esti égre
szeptember vízjelét
tisztaruhát és tisztaihet
keringtessen ne semmi kincset
oldjon csak szerteszét
álomvonatra félve szállok
bolgár kalauzt hol talállok
Dezsőnyi-kedveset
S mint kertbe nyíló ősz világok
valahol az éjbe lemállok
akár a reggelek

Sét-áltatás

Az ősz ma szárnyas remegés
minden nap mindig délután
az árnyék, hozzánk hű kutyánk
megül, s amit lenyalt, a folt
sötétlik bágyadtan, bután.

A Népliget napfény nem ért
fái között sötét sziszeg
s lapozgat ott a készleten,
mint aki nem lát, s mit sem ért
– múlt és jövő külön sziget -
de elidőz néhány részleten.

Püthia szól

Kövek között kőként követni kort
tegnap mondod ki majd a mondhatatlant
talán ezért hogy tegnap óta tart
kövek között kőként hogy itt maradtam

Pléhedény

csinálsz magadnak gyermeket, ha nem
félsz, talán túl új életre kell
a szem elnéz marad felületen
kerül alá ne ránts a mélyeden

valami halkán kitartón kapar
ott legbelül csak enyhén fémes szájjíz
a szív dobog tatamm-tatamm-tatamm
a verszenére rímeket ha ráérsz

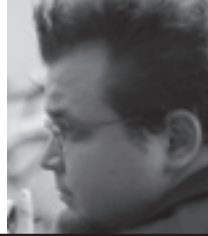
üss össze két tojást hisz itt a reggel
nem is tartott soká pár mozdulat csak
e kórteremben épp középen fekszel
vízszintesen a világ nyílt alattad

kés villa tányér szalvéta alátét
a reggeli edény s kellékei
pléhméhéből ha kisunyít a nappal
sárgáját ablakkeretnyi kés szeli

majd elfelejted néz a szem keresztül
jutottál fénylő, fehér kórterembe
ha mást csinálsz magadnak hát majd más szül

Amon tobin verbal videóklip / Hunyadi Jánossal közösen

Csőr

Engem a csőrök érdekelnek. Nem értem, hogyan lehet velük enni, csak kopácsolok a fal mögött. Regina hallja, de szerinte ez nem is csőr. Le kell permetezni a fákat, hogy nagyra nőjön a szurokerdő. Nem akarok oda tojni, de a kicsiket majd eteti a gazda. Ismeri a szárnyasokat, szereti a szagukat.

Láb

Ami benső részeit illeti, az ember ugyanúgy épül föl, mint minden négy lábon járó állat. Ha mármost felegyenesedik, belsőégei kifordult állapotba kerülnek. A függőleges pozitúrából adódó hátrány kivált a terheseknél jól látható, mind ami a magzatot, mind ami az anyát illeti. A gyermek, aki ilyenformán fejtetőre van állítva, igen aránytalanul kapja a vért. Ebből a túláradásból fakad a szédülés, fejfájás, és az örökletes téboly. A két lábra állt anya ártalma a koraszülés, és a szív, mely csüggeni kényszerül.

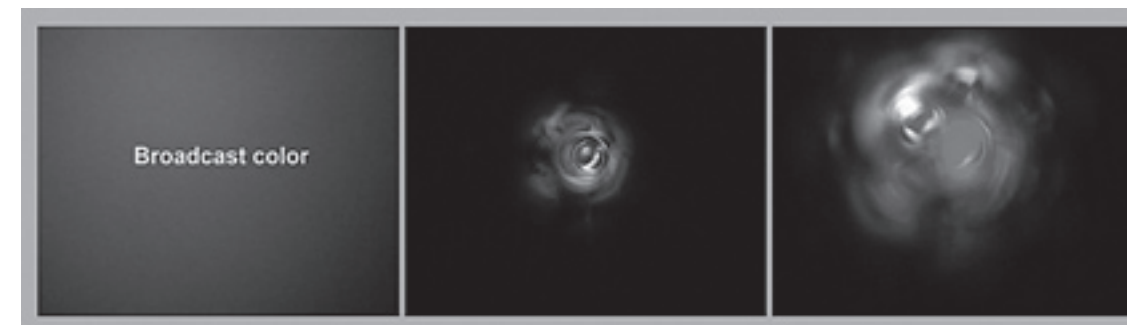
Mell

A daganatom vagyok, hurcolom és nyalamom. Nézed, anyu? – Erre büszkék a rokonok. Elcsodálkoznak, ha éjfél előtt érek haza, megfenyegetnek, hogy nem kapok majd tiszta ruhát.

De nincs is rá szükségem, mert a dagadtban lakom és enni hoznak, akik rajonganak értem. Elvisznek táncolni és labdákkal játszik a legerősebb, majd eldobja, ha már bűdösek. Ez a pillanat nem a csodáról szól, hanem a szakmunkásokról, akik jól tudnak vezetni és virágot is hoznak. Ragadósat!

Őszi pára

Tolom a kicsi kocsit, benne utaznak az öregeim. Gyorsabban! – mondják, ahogy a pókháló körbefon. A fáskamra mögött hányok. (Mintha a szomszéd lányt.) Aztán sietve elásom és suhanunk tovább. A főutcán szekeret előzők és a hágó férfiakat balra kerülöm ki. Gomolygó, őszi pára! – kiáltják az öregek, amikor elérünk a mészégető tövébe. Már várnak ott.

Broadcast Color

Versbe ragasztott lélek

Csillának

ruhádat morzsolja folyton az ábránd
két e-mail közt hozzám az álom átránt
éjfél tájban is dolgozik az éden
a csók egységével bőrödet mérem

mellkasod telkén melled szép épület
melynek közelében elfog a szédület
s ahogy szenvedélyköd terül az ágyra
örömtől csapódik szememre pára

intenzív helyett ez az idill osztály
szívemig kábít mindaz amit hoztál
testünk nedvei együtt enyvesednek
s versbe ragasztják lelkét kedvesednek

Modellt ülsz a génnek

Csillának

mire felraktalak ingem csupa víz lett
de a nap mellett már mosolyod a díszlet
hajszáladon halkan a hangsúly citeráz
közben egem gyötör a vágy s az igeláz

modellt ülsz te bennem külön minden génnek
s a báj krétájával megrajzol az ének
magányomban lüktetsz gesztikulálsz párszor
a csend karjaival nekem hadonászol

létezésed bennem a derűnek fórt ad
régitárgyak jutnak eszembe rólad
bár olykor a gömbökben is lehet hiba
blúzod sejti szép tárgy a geometria

ahogy a pillanat most kettőnkől gusztál
bőröd s bőröm között ölelés a mustár
nézd a rímtányéron felvágott még maradt
szótejből köpülök a lelkednek vaját

Mosoly-tromfok

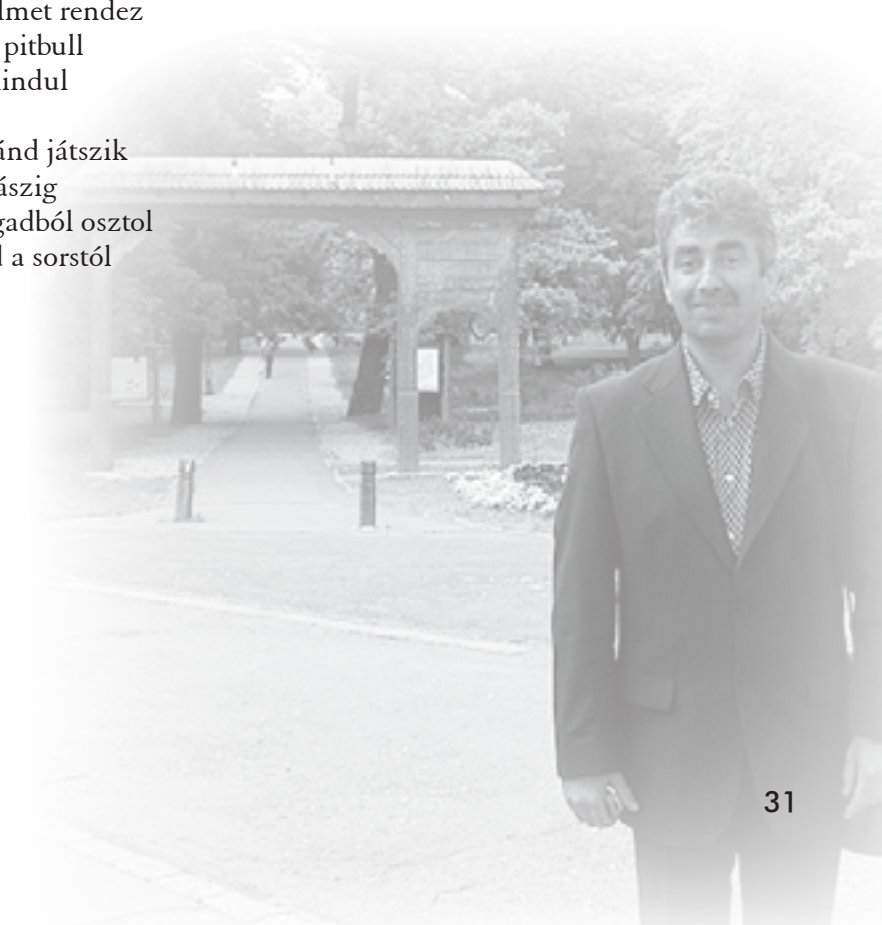
Csillának

a hold nekem most egy nagy hidegtál
melyből ajkunk csókokat szelektál
báj-poharadból óhajom kortyol
mondd neked mennyit öntsek a szóból

suttog blúzod valamit mondana
rázza nevemet szíved árama
artériádban két ember csapkod
te és én úszunk édeni parthoz

szenvedélyemből kilóg pár jelmez
az éden bennünk új filmet rendez
véremben téged őriz a pitbull
mikor a hiány felém elindul

kártyaasztalnál az ábránd játszik
levetkőzöl te egész az ászig
mosoly-tromfokat magadból osztol
hiszem elnyerlek téged a sorstól

A nürnbergi anziksz

Az idő mintha egyetlen tömböt alkotna, amely megszűnt képlékenynek lenni, nem nyújtható kronologikussá, és ettől mintha a bennrekedt történetek folyton körbejárának, mint az óramutatók.

Ahogy közeledtem, egyre sürgetőbbnek éreztem, hogy elintézetlen dolgom maradt, de ideérve, a látvány, ami körülvett, kioldotta belőlem a türelmetlenséget. Már nem siettem sehová.

A csipkézett városfal melletti tornyos épületek a legendák lovagvárait idézték. A sokszemű házak mintha egymás hegyén-hátán tolakodtak volna felfelé, azon versenyezve, melyiküknek jut több és naponta hosszabb ideig a fényből. Növények kúsztak elő a résekből ugyanezért. A fény gyorsabb, de hiába siet, mert a sötétség előbb ér oda. A sötétbarnára pácolt gerendás, szimmetrikus homlokzatok ákombákomjai olyanok, mint egy abrosz szövésminái. A házak lábainál pedig kutak csobognak, vízköpő szörnyek, pikelyes madarak, tollas kígyók és lubickoló szírének. Mind ugyanabban a mesében szerepelnek.

Ma mindenki az óriás bronznyúl előtt fényképezkedik, ami Dürer rajza alapján készült. Szoborban persze nem akkora csoda, mint a tenyérnyi temperafestményen, melyet már csak tízévente visznek egyszer a nyilvánosság elé. Nem akartam hinni a szememnek, amikor az Albertinában láttam a képet, hogy minden szál szőr különálló ecsetvonás; amennyi ideig néztem, és olyan érzésem támadt, mintha minden szál külön-külön másmilyen árnyalatú lenne a vörösestől a barnáson át a szürkékig, ezernyiszor mártva újra az ecsetet. És a nyúl vajon mozdulatlanul tűrte, vagy odaszögelték? A csipkeverő modellként nyilván hálásabb alany lehetett, csak ült ott az ablak előtt mozdulatlanul a vermeeri fénypázmában, húzgálva azt a cérnát le-fel, mégis elképedtem, hogy ez a világhírű festmény is csak egy tenyérnyi miniatűr, a Louvre egyik falának előretörő kiszögellésében kapott állandó helyet. Ahogy a nyúl is minden szál, itt is minden ecsetvonás egyetlen tűszúrás irányába mutat, a méretarányosság ettől lesz olyan hiteles, mert igazából ez is egy csipke, és azért raktározza egymás mellé emlékezetének galériájában az ember éppen ezt a két képet, mert ott vannak a legjobb helyen, onnan bármikor előhívhatók, és az élményt össze sem lehet hasonlítani a korábbi ismert reprodukciókkal.

Sándor bátyám egy hosszú levélben arról számolt be, hogy egy selyemszövő gép beállítását bízták rá, egy egészen finom kis munkát, melyben több száz színes szál futott különböző magasságokban. A műhelyben, ahol dolgozott, virágornamentikával díszített egyedi selyemkermeket állítottak elő olajmágnes megrendelőknél. Drága Csörém, küldök a kelméből egy tenyérnyi darabot, hogy lásd az én kezem munkáját. Tudom, hogy nem érdemes másnak írnom, de azért mindenkire szeretettel gondolok.

Minden családban van valaki, akinek ritkán vagy éppenséggel soha nem ejtik ki a nevét, nem beszélnek róla, és úgy tűnik egy idő után, mintha nem is létezett volna. Holott nem vétett a családban senki ellen. A kollektív emlékezetben mégis úgy hagyományozódott, mintha egy finom porcelánkészlet levesestálját törte volna össze, megszakítva ezzel az ünnepi ebédek generációkon át visszhangzó kés-villa csörgését. Olyan nyugtalanító hangok vegyültek egyszeriben ebbe a tökéletes zajba, ami sértegette a füleket, mert olyasmire emlékeztetett, amire addig senki sem gondolt, márpedig ezután bárkivel megtörténhet. Jól jött volna egy mágikus radír. Nem lehet viszont mindenkiből egyformán törölni az emlékeket. Sőt akadt valaki, aki igazságtalannak érezte az elhallgatást, és az asztalnál fennhangon kimondta, hogy örökölni fogjuk a félelmeinket is, ahogyan a szemünk színét.

Persze csakis négyszemközt mesélt róla a nagyanyám, apránként adagolva a történetet, ahogy nőttem, hozzáfűzve a többiek életét is, nehogy úgy tűnjön, mintha egyvalaki a többiek fölött lebegne magányosan. Kerülte a minősítéseket, igyekezett tényszerű maradni, mintha tudta volna, hogy így nagyobb hatást ér el, mint a túlradó érzelmekkel vagy mentségek keresgélésével. Nem akart semmit megmagyarázni. Senki mással nem beszéltem erről. Csak sokkal később tudatosodott bennem, apró jelek árulkodtak róla,

hogy azért ismerik a részleteket, hiszen a család együtt élt vele, és ebből a közös életből valaki úgy távozott, ahogyan addig nem volt szokás. Holott megvolt ennek is a szertartása, mindannyian emlékeztünk mindenkire holtában is. Nem voltak leküzdhetetlen távolságok sem. Az sem volt szokatlan, hogy folyton mozgásban volt az egész család, együtt és külön-külön tettek meg hatalmas földrajzi távolságokat. Tehát a jelenlét sem okozott gondot. Éppen ezért maradt előttem rejtélyes, hogy miért lett ő az egyetlen kivétel, akit akkor hagytak magára a testvérei, unokatestvérei, sőt a szülei is, amikor éppenséggel tehettek volna érte valamit. Hogyan gondolhattam akkor, hogy majd évtizedek múltán bárki emlékszik majd rá. Egy emberöltő választott el tőle. Lesz még egyáltalán valaki, akinek elmesélem, milyen városba érkezett?

Magyarországról érkezett ide Dürer édesapja 1455-ben. Már akkor is ott állt szemben az ezeréves ház, ma a város legrégebbi épülete. A turisták a nagy festő szülőházát akarják először lefényképezni, ilyenkor mindenki a teljességre törekszik, hogy minél többet vigyen haza a látványból. De ez lehetetlen, főleg a fényviszonyok miatt. Valamelyik része folyton sötétben marad. Mert bármerre járjon a Nap, mindig az árnyék ér előbb oda. Azok jártak jobban, akik a részleteket vették észre, hogy minden kis szegletet olyan aprólékossággal alkottak meg a várfalakon belül, hogy az ember mindent szeretne innen magával vinni.

Még a hóhér házat is. Felette a hídra épült tornyos épületben a bíró lakott. Mintha egy népmesében teremne az ember, és látná, hogyan vezetik ide az elítélteket; a hóhér pedig minden ítéletet engedelmesen végrehajt: a tolvajnak a keze, a gyilkosnak a feje hull a vízbe. Mintha innen származna a vágó-híd neve.

Miért éppen így kellett meghalnia, kérdezte a kanapén ülve fennhangon a nagyanyám, bele a közepső szoba visszhangos magasába. Ilyenkor mellé ültem. Előszedte sorban a képeket a rokokó figurákkal körüláncolt bádogdobozból.

Amikor először mutatta az újságkivágást, abban a korban voltam, amikor mindenre rávettem magam, amit el lehet olvasni, mert korán megtanítottak rá. Anyámnak főzés közben felolvastam a könyháiban az egész napilapot, miközben potyogtak a borsószemek a tálba, vagy éppen pogácsát szaggatott. És olyasmiket is elolvastattak velem fennhangon, amiből egy szót sem értettem, ilyenkor jót nevettek rajtam. Aztán most a német szöveg került elé, az miért lenne más, azt is éppúgy el lehetett olvasni, abban is betűk voltak, néhány kivételével mindegyiket ismertem, de azokat át lehetett ugrani. Aztán sokkal később ezekből a szavakból, mondatokból lett a novellám, amit felolvastam a német közönségnek. Űgyes, mondták volna, ha hatéves vagyok. Csak most értettem is, miről szól a történet.

Akkor még fogalmam sem volt, hogy miért őrizgette a nagyanyám az újságkivágást. A bátyja leveleiből úgy látszott, ő állt hozzá legközelebb. Vagy talán csak azért írt éppen neki, mert ő maradt otthon. A nagyanyám kiskorától úgy nézett fel a testvéreire, mint az istenre. És aztán csak ő maradt őrizni a családi tűzhelyet, azt a zománcos tűzhelyet. Végül is így alakult, ráhagyták a szülői házat, vagy inkább rá maradt. Már lötyögött is rajta, képtelen volt belakni, fenntartani a hatalmas polgári házat, melynek fénykorában még lakodalmat is tartottak egymásba nyíló hatalmas szobáiban. Inkább termek voltak, ezt én is észrevettem, mert folyton fáztam.

Az, ami szétszórta a családot, elmúlt. Mintha egyre kevésbé számított volna. Mindenki elvult a saját családjával szerte a világban, és később sem volt olyan szándék senkiben, hogy valaha vissza kellene jönni, hogy találkozni kellene egyszer bármilyen alkalomból legalább egyszer az életben. Ami történt, mindenkiből kioltotta a nosztalgiát. A kanadai nagybátyámnak kanadai barátai lettek, ausztrál unokatestvéremnek ausztrálok. Ők is csak jöttek valahonnan, és az a valahonnan már nem számított az új hazában. A svájci nagynéném pedig francia barátnőkkal vette körül magát. Nem jártak magyar klubokba, gyerekeik egyetemi tanárok, nem beszélnek magyarul. Családszerető emberek voltak, és azok is maradtak, egymáshoz ellátogattak minden karácsonykor, én pedig hol egyiküknél, hol a másikuknál töltöttem a szünidőt egyetemista koromban. Eleinte még elkövettem azt a hibát, hogy hazai relikviákkal felszerelve mentem hozzájuk, azt gondoltam, örülni fognak az ilyen jellegű ajándékoknak, először meg is sértődtem, amikor az unokatestvérem azt mondta, hogy nem azért jöttünk ide, hogy berendezzük a lakásunkat halotti kamrának, mint az egyiptomiak a piramisaik katakombáiban, hogy a túlvilágon is otthon érezzék magukat. Nem, mi nem meghalni jöttünk ide, hanem élni. Meghalni otthon is lehet, hajszálon múlt, hogy velünk nem esett meg. Az jár jobban, aki előbb jön el. Minél tovább vár, annál többet veszít. Ha marad, akkor pedig magára vessen. Ez fokozatosan a család kollektív véleményévé vált. Ha már idegen nyelvű környe-

zetben kell élni, akkor az a nyelv az angol vagy a német legyen. Ha már idegennek teremtett bennünket a Jóisten. Hogy magyar író leszel, na ne hülyéskedj, ha otthon maradsz, legfeljebb labdaszedegető lehetsz, csak nézed majd a pálya szélén, hogyan szórakozik az arisztokrácia.

Pedig én is hülyéskedni szerettem volna, mint a többi rendes író. Aztán a fene tudja, miért gondoltam, hogy nem engedhetem meg magamnak. Nem is állt volna jól.

A papíron a szó kifordítható, de a képen semmi sem.

A lakodalom fotóját annyszor megnéztem, családi fénykép, apám és anyám az ifjú pár. A nagy polgári ház kertbe vezető lépcsőjén állnak, a futórózsák íve alatt. És valahol hátul, szinte észrevétlenül, sötétben megbújva a többiek mögött a nagyanyám, feketében – mintha már nagyon öreg lenne, pedig negyvenéves sem volt –, egyetlen sötétben maradt foltként, hiszen az örömanynak amúgy is sírnia kell. Két hete történt, és Nürnberg amúgy is olyan messze volt.

Kivárta, amíg felnövök, és akkor mesélte el, hogy az én szívem már ott dobogott az anyám hasában, és nem akarta, hogy a gyász testen és lelken átgázoljon. Ennek nem maradhat nyoma. Nem ejthet rajtunk foltot.

Az állt a fejlécen, hogy Nürnberger Nachrichten, 1957 October 2. Donnerstag. Alexandar Csapónak írják a nevét a cikkben, mert így szerepelt az útlevelében. Horvátországban egészen az 1980-es évekig nem anyakönyveztek senkit magyar keresztnévvel.

És a nő életben maradt. Egy hétig sem tartották bent a kórházban. I. H., ahogyan a nevét diszkréten rövidítették, csak színlelte a halált, mondta a nagyanyám.

És ha nem színleli, akkor a történet máshogyan végződik, kérdeztem.

Apró kis képek villantak, mindenféle kelmék, ágyneműk sarkaiba hímzett monogramok, a Cs. E. a nagyanyám lánykori neve volt. A hangzása alapján még az is logikusan csengett a fülemben, hogy ezért hívta mindenki Csörének. És olyan sokszor elmondta a nevét, mintha valóban természetfeletti ereje lenne a kimondásnak: a bátyámat Csapó Sándornak hívták. Ezt a nevet írta a borítéokra is, ami visszajött, amit már nem olvashatott el, és innen tudtam a címét is, ahol lakott.

Az egyik borítékban a levél mellett egy fénykép is volt, méghozzá színes. Sándor bátya előreveti markáns, szögletes állát, mint aki előtt még ott áll legalább egy fél sikeres élet. Mert ezzel a képpel is azt akarja bizonyítani, hogy nincs már egyedül, új ruhát vett magának, és süt rá a Nap. Mellette egy ismeretlen nő, a hídnak támaszkodva, mögöttük Nürnberg jellegzetes, fagerendás, piros muskátli házai. Az a hely, ahol egy kiszögellés előtt mindig a turisták csapatai várakoznak, élményközösségé formálja őket a felszín visszatükröződő fénye, mert innen lehet olyan háttérrel fényképezni, amin a Pegnitz is látszik. A kontinens legrégebbi függőhídján azóta is kézzel kézre jár a fényképezőgép: ugye, megkérhetem, hát persze, fiatalabb és idősebb párok, nagyon szívesen, válaszolják egymásnak zavartan mosolyogva a világ számos nyelvén, és mindenki biztos lehet benne, hogy a gépe jó kezekbe kerül. Már nincsenek negatívok. De a képek sorából mindig kiválik az az egy, amikor valaki más nyomta meg a gombot. A képeken meglátszik a mozdulat, a fényképész testmagassága, amiből az amatőr is meg tudja különböztetni a saját felvételét. Látja az eltérést, ahogyan ő maga biztosan nem fényképezne.

Ezen a képen az idegen nő kifejezetten törekenynek tűnt, szőke haját hátul sállal kötötte össze, mint a korabeli színésznők. Annyiszor megnéztem, annyszor próbáltam belemagyarázni a sejtéseimet, egy lehetséges történetet viharos veszekedéssel, ajtócsapkodással, hogy már nem tudok kívülállóként leírást adni a megörökített jelenetről. Bármilyen történet is később, ezen a képen nem látszott belőle semmi, a nagybátyámat ábrázolta egy nővel, akivel két évig együtt élt. Olyan pöttyös ruhás, ötvenes évek hangulata volt.

Aztán egy másik, csipkés szélű fekete-fehér fotó perdült ki a nagyanyám kezéből. Azt mondta, 1941-ben készült a kiskőszegi kompon, ezen a képen megállt egy kicsit az idő. Rajta a két fivérrel, a nővérrrel, házastársukkal, jegyesükkel. Látszik a kabátzsebben a papramorgó, és mosolyognak rajta, szépek és vidámak és fiatalok, és terül előttük a zászló hűlt helye, ők maguk feszítették maguk elé. A zászlót, a zászlót. Aztán a képet ollóval kettévágták, hogy senki ne lássa, ne lássa, mit tartottak a kezükben. Levágták a kezüket, a kezüket, hogy ne láthassa többé senki se.

Mögöttük a Duna, a nyárfák, a fűzfák a parton talpig verőfényben, búzamezők úsztak el a láthatáron, bele lehet látni a visszahozhatatlan pillanatot egyetlen fénykép rianó törésvonalába, a három fiatal párba, a gyerekeket is, akik éppen csak megfogantak.

Amikor dátumokat mondanak, az engem már nem érint meg. Beforrt rajtam a páncél, ami a dátumoktól óv. Csak néhány titkos helyen vagyok sebezhető, mint a teknős. Csak a suhogásuk maradt meg a fülemben. Közhelyesek lettek a dátumok, amiket dobálni lehet, mint a pikádót.

Bárcsak mindent rápakolhatnék erre a novellára: a képeket, az újságkivágást, hogy mindenki lássa, mintha csak úgy lenne hihető, ha mindenki mindenről a saját szemével győződik meg, mert a mondatok már csak fogyatékkal élnek.

Minden milyen logikusan következett egymás után! A képek szavak nélkül is tükrözik a mi miért történt lélektanát.

Magam sem hittem, hogy minden ennyire egybecseng, összefügg, felépül, és magába roskad végül a saját súlya alatt.

A nagyanyám legfiatalabb öccsét is csak egy fénykép őrizte meg. Mikor a családi képeket forgatta, és a egy komoly, szögletes állú legényke portréjához ért, mindig hangosan felsóhajtott: tizenhét éves volt, amikor kivégezték a partizánok. Csak ez maradt meg bennem, erről ismertem fel: a család férfi tagjainak ilyen tiszta arcuk és markáns, szögletes álluk volt.

Az egész család emigrációját váltotta ki, ami ezután történt.

A kanadai nagybátyám, amikor legközelebb hazajött, Stuttgartban szállt át a jugoszláv gépre, és adott magának két napot, hogy Nürnberget útba ejtse. Akkor még megvolt a kőlap a temetőben, rajta a névvel, a születés és elhalálozás dátumával. Valaki eltemettette. A nagybátyám pedig lefényképezte, készíttetett egy csomó másolatot róla, és szétküldte postán a családnak. Ezt a képet őrizte az összehajtott nürnbergi újság.

Nem illett a többi kép közé.

A honvédsírok jeltelenek maradtak, senki sem koszorúzta meg őket, és ha netán mégis, valahogy a virágok reggelre eltűntek. Ők a senki katonái voltak, nem kaptak behívót sehonnan, nem haltak meg semmilyen csatatéren, csak a fényképalbumokból lehetett tudni, hogy valaha éltek.

Honvéd volt a nagyapám is, egy nem létező ország egyenruhájában feszített, csakhogy ő túlélte.

Aztán egy másik képet tesz elé a nagyanyám, egy emberöltővel korábbit.

Ő pontosan azon az éjszakán fogant a családi legendárium szerint, amikor az apja négy év után hazatért a hadifogságból. Innen eredt a nagy korkülönbség, a három testvére akár a három lépcsőfok, míg őt pólyában tartják. Ez a kép az udvaron készült. Mögöttük a kút tetején fényesen világított a nyári napban a pléhkakas. Előtérben a fiúk klottgatyában, mögöttük a szülők a két lánytestvérrel. Egy vándor fényképész járhatott arra, aki sorra vette a portákat egy hétköznapon, és mindenkit úgy fényképezett le, ahogyan éppen otthon talált.

Sándor bátya is itt van a képen, a legidősebb volt köztünk, mondta a nagyanyám. Kitartott végig, de ezért semmi nem járt. Pedig végig kitartott. Miért ne lehetne maradni, azt mondogatta a többiek ellenében. Talán ha megpróbálná egyedül, befektetne egy saját gépbe, műszöví volt a mestersége, miért ne lehetne, a német cukrásznak is sikerült, aki túlélte a járeki tábor. Újvidéken járt inasiskolába, aztán ott is maradt. Ha vennék egy új szövőgépet, akkor talán sikerülne továbblépni, azt mondogatta. De a csoda sohasem történt meg. A nürnbergi vásárra ment 1955-ben, amikor útlevelet kapott, és az első adandó alkalommal legálisan ki lehetett menni. Mintha csak ürügy lett volna. Hiszen a többiek elmentek még idejében, mekkora bolondnak érezhette magát, hogy ő miért maradt. A készítés, hogy el kell utaznia egy távoli helyre, ismerősen csengett, de nem gondoltunk semmi rosszra. Már negyvenöt éves volt, talán túl koros az újrakezdéshez.

Olyan lehetett, mint aki a hídról lenézett a vízre. Amíg a víz tükre csendes, addig nincs baj, addig tisztán látja önmagát, de ha a víz fodrosodni kezd, aki lefelé tekint, beleszédül, mert az egyik hullámban így látja önmagát, a másikban amúgy, és akkor vagy alászáll, vagy nem mer többé szembenézni önmagával.

Ahonnán jött, azt akarták naponta elhitetni vele, hogy pontosan úgy volt dicsőséges minden, ahogyan történt. És minden megdermedve várta az örökkévalóságot, mert a karókat jó mélyen a földbe ásták, itt változni nem fog semmi, mert olyan tökéleteses lett az életünk, süttogni sem lehetett arról, miféle embereket rejt az álarc.

De neki saját üzlete volt, a saját keze munkájából élt, olyan nyakas és büszke ember volt, mint az apja, akit még megbecsültek azért, mert szavatartó kenderfeldolgozó mesterember volt.

Mindenki elődei nyomdokaiban szeretne lépni, vagy legalábbis megérni azt, hogy megtehesse.

Olyan volt nekem a nagyanyám halála után a nürnbergi újság, mint egy családi ereklye. Ha a kanadai nagybátyám el tudott ide zárandokolni, akkor ez a mi közös ereklyénk, mert az újságcikk a mi közös örökségünk is. Egy sötét genetikai kódról szól az újságpapíron a szöveg.

Mindenki elődei nyomdokaiban szeretne járni, vagy legalábbis megérni azt, hogy megérthesse.

Nagy utazás volt, Firenzével kezdődött, Innsbruckkal és Salzburggal folytatódott, majd jött Edenkoben, ahol a művészház fennállásának huszadik évfordulójára visszahívták egykori lakóit, akik egymást váltva itt alkottak. Egy hosszú hétvégi maraton, három napon át írók olvastak fel. Alkalomhoz illő volt a szervezés, műgonddal kivitelezett antológiát adtak ki a résztvevő írók munkáival, jól felszerelve életrajzokkal, bibliográfiákkal, és mindemellé értelmes közönséggel. Ebből az alkalomból még a két művészház is kibékült egymással. Milyen nevetséges is volt, hogy két egymás mellett levő hasonló rendeltetésű intézmény vezetői nem kommunikáltak egymással, nem jártak egymás rendezvényeire. Az írók törték meg a jeget, mert itt, a Vogézek borvidékén egy üveg mellett eltörpül a hajdanvolt gazdák múltból hagyományozódó gyűlölete.

Megéreztem valamit ebből előre, esténként már Firenzében gyakoroltam a szövegemet a Leonardo da Vincihez címzett hotel harmadik emeleti szobájában. Az első mondatot fejből megtanultam: Megnyugvással tölt el, hogy már nem tartozom senkinek semmivel, több novellát már nem kell írnom, mert az olyan lenne, mint a büntetés.

A megézés nemcsak a szöveg interpretálására vonatkozott, hanem az utazás egészére, aminek van eleje és vége, van célja és értelme, elköteleztem magam az utassal és a holdvilággal. Nincs másik hely, amiért irigyelném magam.

Ha lehet egyáltalán kedvelni egyetlen várost, az biztosan Firenze lehetne, ahol a művészet valóban felemel, nem pedig maga alá gyűr, itt még mindig nem veszítette el felhajtó erejét a reneszánsz. Toszkána könnyű levegőjében úszni lehet. Aztán végigmenni a Ponte Vecchiön.

Mindig nagyon odafigyelek azokra, akikkel együtt olvasok fel. Különösen a Herrenhaus volt az a hely, ahol elve az a körülmény is összetartotta az írókat, hogy valamikor ott töltöttek fél évet. Talán egymást is számon tartják, persze rá kellett jönnöm, hogy szívesen tértem ugyan már másodszor vissza. Az önzetlen egymásmellettiség piknikjeinek itt is vége lett. Az érdekek mindenütt kialakítják aktuális hierarchiájukat. Maradtak barátaim, de alig hiszem, hogy már mindegyikükkel leülnék újra. A jó helyek is elvesztik a vonzerejüket.

Itt volt az egykori ösztöndíjas Arnold Stadler is, és elnéztem, hogyan suhogják körülötte: gyönyörű, gyönyörű, testet öltött varázs, semmi más!

Milyen jó is itt német írónak lenni. Aztán megszólalt mellettem Adam Seide, hogy a sztárírókat nem kell irigyelni.

Hansot, aztán Kristint is kérdeztem, ismerik-e Nürnberget, ők álltak a legközelebb hozzám a művészházban. Nem, sosem jártak ott.

Aztán a többieket már nem is kérdeztem. Bábeli nyelvzavar vett körül, amikor odaértem Nürnbergbe. Az első napon orvoscsoportokkal találkoztam, akik a konferenciák szüneteiben a várost nézték, a világ minden tájáról jöttek. De sok keletről jött bábmészködőt, üzletembert is lehetett látni jellegzetes Boss öltönyökben, vagy kiskosztümben Prada táskával, menedzserkütyükkel felszerelve. Naponta kiderült a beszélgetésfoszlányokból és kitűzőkből, hogy éppen melyik tudományág vagy világcég tart a vásárcsarnokban konferenciát.

Ahogy kiléptem a szállodából, egy néhány asztalos sörözőben találtam magam, egy nürnbergi kolbászos szendvics mellett nézegetni lehetett innen a katedrálist, a piacteret, no meg közvetlen közletről a reneszánsz kutat. Jegyzetelgettem éppen a füzetembe, amikor két angol szurkoló jött oda, hogy leülhetnek-e, már nem volt több szabad hely. A sörüket kortyolgatták, erős akcentussal beszéltek, ebből kiderült, előbb eljöttek, hogy szétnézzenek itt egy kicsit, a mérkőzés csak holnap délután lesz Münchenben. Pedig ennek a két csenevész fiúnak inkább valami punk pubban lett volna a helye. Azt hittem, csak én voltam kíváncsi ennyire erre a városra. Én is inkább kötelességtudatból jöttem. Holott már nem is éltek, akik ezt igazából elvárták volna tőlem.

Igaz, hogy Velence a testvérvárosa, szerintem mégis inkább Firenze lelke lakozik benne. Inkább az Arno, mint a tenger. Mivel időben is olyan közel volt éppen a két város, egy hét sem választott el tőle,

össze tudtam hasonlítani. Nincs egyetlen részlete, ami ne vonzaná oda a tekintetem. Ezzel a látvánnyal nem tudok betelni. A kút, mint egy oltár. Ahogy magába szívja a rezgéseket, mint az imákat, amit templomban mondtak el, ettől a folyamatos lélekmozgástól lesz olyan hatása, mintha sosem halna meg, az égbolt összes aranytrombitás angyala ide száll ilyenkor, délben, amikor a harangok hangjára szárnyak suhognak a torony körül.

Nem olyan szemmel néztem ezt a várost, mint a többi turista, és nem is azért jöttem, hogy turista legyek. Látni akartam, miért akart itt élni a nagybátyám, miért választotta ezt a helyet. Mivel itt műemléknek számít minden megmaradt kődarab, azóta nem is változott semmi, erre kellett járnia, két évig itt élt. Maradt még egy elintézetlen dolgom, ezért jöttem, egy fát kerestem. Vajon merre lehet? Eléggé formátlan és definiálatlan a park kiterjedése, inkább kertre hasonlít, voltaképpen a régi városrészt körülölelő vizesárkot parkosították. Egy szelídgesztenyét kell keresnem. Biztosan megvan még, a fák túlélnek bennünket. Folyton elvonták a figyelmem a kék liliumok, a csábítóan édeskés illatok, furcsa kételyek pozsgás levelei, hátha félre kellene tennem, hogy megfejtsem a titkokat, mert ártani fog, ha ebbe belefeledkezem. A gonosz fát keresve egészen másfajta párhuzamokat véltem felfedezni, másfajta képek mosódtak egybe: látott és olvasott kertek emlékei, történetek, melyek rosszul végződnek.

A város árkában kanyarog a varázslat kertje, lent látni a liliumok habos bokrait – mintha csak Gulácsy köszönné vissza –, érezni a sárgarózsa mélyből felcsapó illatát, hatalmasra nőtt gyümölcsfákkal, telis-tele terméssel, a járdától csak karnyújtásnyira, de ha az ember megfeledkezik a szakadékról, könnyen beleszédül, és egy vilmoskörte lesz az utolsó, amit életében megragadott egy közelire saccolt ágon. Olyan hely ez, ami megragad, és nem hurcol magával körbe, míg csak a lábak bírják. Olyan hely ez, ahol szívesen élnék. És olyan, mint a délutáni álomban: aki csak egyszer is le próbálja tépni a tiltott fa gyümölcsét, vargányává változik.

A belvárosban egy tetőtérben kialakított lakásban laktak.

Am Schönen Brunnen a szálloda neve, ahonnan kilépve valóban egy mesebeli kút előtt találjuk magunkat, innen kapta a nevét, és a kovácsoltvasba ágyazott fafaragásokon átüt a paradicsomi aranykor halhatatlansága. A turisták fényesre csiszolták a kilincset az éden kapuján. Minden oda szeretne bejutni, és szerencsével jár, aki a tenyerében érzi a kivirágzás hideg fémizzását, amit egy ötvösművész készített. Sosem kopik el az aranykarika, amit háromszor megforgatnak, magával viszi mindenki a felderengett izzást, amit a saját tenyéren érzett.

Az egyik turista megállt előtte mindennap ugyanazon a helyen, és lefényképezte. Én pedig naponta körüljártam, és mindennap leírtam, mi jutott róla az eszembe. Újra és újra.

A szálloda legfelső szintjén padlástérből kialakított szoba, a tetőkre néző ablakkal. Éjszaka a távoli lámpák egybemosódnak a csillagos égbolttal.

A nagybátyám abban a tudatban halt meg, hogy megölte a szeretőjét. A szeretője pedig elküldte a nagyanyámnak az újságot, melyben a cikk megjelent. A német szöveg a papíron, a saját szavaim. Bizonyára megvoltak a lakásban a nagyanyám levelei, talán a borítékról másolta át a címet. Mert a kézírás olyan látszott, mintha nagyon pontosan szeretné átírni a betűket, de valójában nem érti, tehát a vonások bizonytalanok, de azért a postás megfejtette. Ezt a német kézírást néztük a nagyanyámmal a feladó nélküli borítékon; én akkor még kisfiú voltam, ő pedig már túl volt az ötvenen, de ugyanarra gondoltunk, vajon mit akart üzeni. Mi volt ezzel a szándéka? Hogy tudjuk meg, pontosan mi történt? De azt miért nem írta meg, hogy miért? Hogy büntudatot ébresszen? Mert egyszer egyikünknek úgyis oda kell mennie. Szinte tapintható volt a fájdalom.

A parkban farkasok óráján címmel a nürnbergi újság részletesen leírt egy szerelmi drámát. A férfi egy késsel több szúrást ejtett a szeretőjén, majd a belváros parkjába ment. Végül egy hosszú bekezdést kap annak leírása, mit tett ezután. Mi járhatott a fejében, ahogyan véres ruhában átvágott a néptelen piactéren? Talán a szokatlansága miatt kaphatott ekkora terjedelmet. Az olvasók egyébként is fálják az ilyen tragédiákat. Ráadásul a cikket egy fotóval illusztrálták, amely azt a fát ábrázolta, ahol az eset történt.

Mintha átölelné. Térdre rogyva vérzett el, rábukva a fatörzse. A kést a fakéreg részébe állította, aztán nekifutásból, olyan erővel, ahogyan csak a szenvedély ölni képes, a penge a has közepébe szúródott. Pontosan kiszámította a magasság célpontját, mint egy sebész, ahonnan már csak egy lendületnyire volt a fatörzs, magához szorította, és lecsúszott a halál derekán, míg a penge csontot nem ért a szív peremén.

Szegett fővel

akár egy lomha mozdulat elég
és máris összedőlnek mind a házak
mikor a törvényt terjeszti eléd
a szegett fővel tüntető alázat

erőd hogy van, azt tőle megtudod
talán még azt is, mint lesz majd a végén
mikor a békén krúgató dúcok
alatt felgyullad jöttedre a gyékény

ám addig messze száll a könnyű dal
s a házak állnak még a tó körül
egy szónok bárgyú szózatot szaval
hogy jámbor lelke lelkednek örül

– de már egy lomha mozdulat elég
és felborul a dolgok kényes bája
hatalmat kattog fenn az ég-kerék
egy tört gerinc épp most simul alája

Ébredetlenül

csak kis zavar, csak gyorsan múló zárlat
elűzi mégis álmod reggelig
mert dics vezérli egyre feljebb lázad
s karámba térve rogyan meg a hit

miként lehetne fészked még e tájban
ahol a bűnök éje megkísért
s ahol a léha ünnepekben gyász van
mert átok verte el a friss vetést

hogyan találnál könnyű oldozásra
ha vér tolul a hajnal gyolcsain

kis éhes férgek jönnek egyre-másra
hideg nyomukban ott a sanda kín

csak tűnt zavar, csak gyorsan múló zárlat
és mégis hosszan alszik el a fény
– rosszarcú árnyak lakják be a tájat
az eszmélések kínos reggelén

Megadás

már nincs más hátra, csak a gyengeséged
a szégyenteljes lassú megadás
nyüsztve sorvad szét a vesztett élet
magába roskad csendesen a váz

mi szükség lenne már a szerkezetre
káosszá dűlva, ím, a régi rend –
egy óra jár csak buzgón folyton s egyre
de nem találja már a végtelent

nem vártad ezt csúfos záradékot
azt hitted balgán, lesz elég erőd –
de hullni kezdett rád a súlyos égbolt
feladtad hát a sejtett vég előtt

most nincs más hátra, csak a gyengeséged
és senki nem mond vádat; nincsen kegy
mi fontos volt, az mind a szélbe széled
s a holnap halkán szédül el veled

Home Sweet

Nekifutások

Levelezésem anyával

I.

Mesterségesek a fények. Anyával való kapcsolatam is gombnyomásra fog kialudni egyszer. Már két hete ígérem, hogy írok valamit azon túl, amit mindig. De az első mondat után rendre elfogy a levegőm. Mintha nem tudnám, meddig merülhetek.

II.

Anya, ha tudnád, hanyadszor töröllek ki éppen, hogy belekezdjek valami másba, bármibe, de a lapszélnél tovább most sem jutok. Anya, mondd, hogy belegyűrhetem a szavakat a számba, mert már nem férek el itt. Anya, ha tudnád, hanyadszor töröllek ki innen, mert ha valamit leírok, csak én érthetem. Bármit leírhatnék, mégsem teszem.

Fákról, apával

I.

Leháncsolom a fákról a kérget, mintha a jót és a rosszat szétválasztanám, elsőre sosem tudom, hogy melyik, melyik, mint amikor magát választotta helyettünk apám.

És a természet nem hígul a vérrel, csak a kérgek lesznek egyre vastagabbak, ahogy előretörnek bennünk apró Don Quijoték, páncélunkon kicsorbulnak a szavak.

II.

Az udvaron pár éve álltak még a fák. Nyaranként egyet vágott ki közülük apám. Két éve épp a gallyakat tüzelte el, miközben híreket néztünk, egy görög erdőtüzet. A lángokat figyelhette egész Európa, és aki figyelte megnyugodhatott, hogy a tűzvész elkerülte őt. Néhányan talán körbenéztek és nyugtázták, hogy a családjuk ép, aztán nem gondoltak többet a fákra, újra gyökeret eresztettek a valóságba. Apa is bejött, csak annyit mondott, hogy a hamut már elkotorta, miközben kint az erdők égtek, bent az oxigén.

Közeledések

I.

Nagyi közeledett felénk, kezembe pénzt nyomott, hogy randevúzzak, míg utánam csak egy fotelben hagyott halvány lenyomat maradt, azt édesgette magához, úgy, ahogy évekkorábban anyámat próbálta megtartani, akkor még sikertelenül, később már hiába, legalábbis csalódásként élte meg, hogy anyám megpróbálta megtartani őt. Így közeledtek egymás felé, mintha minden mondatukkal leírnának egy kört, mert a levesbe még több só kell, vagy a mártásban nincs elég, és újra meg újra megtették ezt a kört, lassan már sótlan mondatok közé szorítva engem: itt vagyok, ez a versem tizenötödik sora; meghaltál, nagyi, anya, élsz.

II.

Nagyapa folyton viccelődött, meg csipkedte az arcomat, miközben fociról beszélt és lányokról kérdezett, na meg, hogy nem kell elsietni. Ilyenkor talán magára gondolt, hogy viccelődik, mert számára ez maradt az egyetlen élvezet, nagyfi már rég nem vette komolyan. Hát viccet csinált egész életéből és csak nevetett, és viccből építette fel újra meg újra önmagát, mint építőkockákból várat a gyerekek, hogy úgy tornyosuljon maga köré, mint valami bevehetetlen erőd, ahonnan viccelődhet. És ő viccelődött, meg csipkedett, bár előfordult, hogy építkezni is hagyott, így engedett magához egyre közelebb, és így hallhattam meg szíve alatt a ketyegést, ami módszeresen bontotta le őt, mintha nem ismerne tréfát, majd megállt egy születésnapon.

Műsor inzert layout terv. Megrendelő: Színfolt Film

BÁLINT TAMÁS ◀

A kárhozat útja

*a hiúság kétségkívül a kedvenc bűnöm
– egy másik John Milton*

Prológ

A hitvány emberélet útfelén
a külváros kapujához menet,
felhagyva az irányt és a reményt,
mély fertőben készültem egy hetet
eltölteni s az alvilág helyett
– ahol a pusztaság szó úgysem segít –
sorban nyakamba venni bűneit.

I. (Kevélység):

Elsőre Katában merültem el,
a combjai közt, mert nem sikerült
az orráig felérni. Nem emelt
magához akkor sem mikor felült,
s ha hevert is, hiúsága került
előtérbe csak, imádva az „Én”-t
engem lenézve tartott szolgaként.

II. (Fösvénység):

Előre és jól kellett Fanninak
fizetni, vissza viszont nem sokat
adott. Akár, mint a tegnapi nap
ha folytatódna: hűvösen fogadt’,*
s én faltam az apróbb falatokat.
Magát sajnálta tőlem azt hiszem,
így végeztük mindketten éhesen.

* egyeseknek; másoknak: fogadott

III. (Bujaság):

Korábban, ami kimaradni tűnt,
Berta kamatostul megadta azt.
Öröm volt átalélni a rutint,
mellyel dolgozott, imádta *amazt*,
s a férfiasság – felséges malaszt! –
előtte már-már szinte meghajolt,
de bírni kell, még épp csak szerda volt.

IV. (Irigység):

Negyednap Ildikó került elé, a legmohóbbnak ismertem meg őt,
mert semmi bók nem volt neki elég,
főleg, ha más is kapott azelőtt belőlem. Megvonná a levegőt is tőlem, magam bármiképp töröm,
az összes boldogsága káröröm.

V. (Torkosság):

Az igazán erőltetett menet mégis csak Tilda volt, amekkora árnyéka és étvágya rettenet,
világot elnyelő kövér toka, szörnyű fogságban tartva tompora alatt féltem először életem során,
pedig nem volt könnyű hetem.

VI. (Harag):

Heléna már, a szikrázó szemű, ezután nem tudott megatni sem,
hiába is vetette szét a düh, majd tette szét és vette tévesen közönyömet fejére mérgesen,
mi menetrend szerint következett: magából mind jobban kivetkezett.

VII. (Restség):

Utójátékra Réka állt elő, vagy csak a lustaság tartotta ott, levezetésnek épp megfelelő,
más kívánnivalót nem is hagyott, mint ásító szájú gondolatot: ölében megnyugodni lelkileg – a hetedik nap így pihenni meg.

Ajánlás

*Csüggedtem volna, lankadt képzelettel,
de folyton-gyors kerékként forgatott
vágyat és célt bennem a Szeretet, mely
mozgat napot és minden csillagot.
(Dante Alighieri)*

Hortobágyi László – Gayan Uttejaq Orchestra koncert a Művészetek Palotájában. 2009, 2 db 5x10 méteres kvietítőn.

Önfegyelem

Korai minden sor, még korán van a szóhoz.
Itt a csend ülésezik. Órákig.
Úgyhogy csak halkán. Január van.
Elképzeled a januárt. Köd, zúzmarás fák.
Mínusz tíz reggelre. Mintha egy friss háborúhoz
asszisztálnál, úgy olvasod az értékeket a hőmérőről.

Hogyan élsz? Így. Üres válaszokat adva.
Valamelyik délből hot dogot akartál ebédelni.
Jó lenne viccesebben élni, azt gondoltad.
Nem úgy, hogy rajtad röhögjenek, csak valami
humor kéne szerdára. Nem a tévéadókból, hanem mondjuk
felcsapsz egy unalmasnak vélt könyvet a százvalahányadik oldalon.
És ott a derű.

Mert ott a derű, bezárva.
Együtt élsz a derűvel.
Bosszankodva,
mert még túl korán van.
Fegyelmezetten állsz
Az alvó nyitány jobbján.

Új víz

Felettem rontott felhők törlődnek.
Dongók viszik a friss zengést.

Az öntözőcsatornában
új víz hömpölyög.
Halak nélküli áramlat.
Úszhatatlan folyékony.

Az utakon még a téli sár.
Messzi tanyák tetői pirosnak.

A hajnal inkább fagyhoz húz.
Délben szárít húsfokos meleg.

Elavul ez a kezdet is.
Gyomok harcolják igazuk.

Ma pacal

Nem volt ülőhely. Hátizsákba tettem
a műanyag edénybe mért adagot.
Motoron vittem a pacalt, éreztem, folyik.
Táskám duzzadt, mint egy nagy bendő,
lögyölődött benne az izzó láva.

Szétrobbant.

Mögöttem az autó szélvédője csupa szaft.
A járókelők kezében esernyők nyíltak.
Piros cseppek sokasodtak a járdán.
Felhő sehol. Ilyen színű és állagú
csapadék csakis a napból eshet.

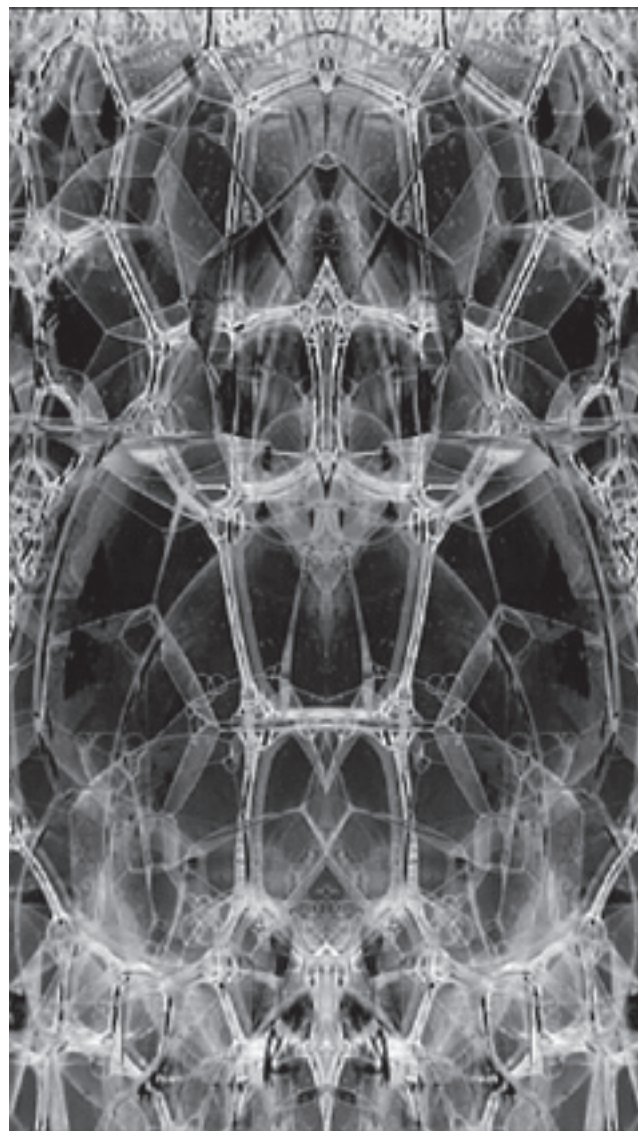
Párolgó májusi napok

Bortúra utáni tisztulás. Telepjárás.
Ma trágyázzák a négyes istállót.
Fülledt délelőtt, délután zuhé.
Ez megy napok óta.
Hány milli esett? Itt nálunk a telepen hét,
a földeken talán több is, nem lehet kimenni.
Legjobb esetben holnap,
de ha fújni kezd a szél, talán már délután.

Párolgó májusi napok.
Ez a kedvenc hónapom.
Éjjel még lehűl a levegő.
De nem merek nyitott ablaknál aludni,
mert közvetlen az utcára nyílik.
Gyakran álmodom betörőkkel,
mostanában elég rosszul alszom.
Fáj a torkom éjjelente, arra ébredek.

Télen nem fájt ennyire.
A kimerültség. A torkomba költözött.

A hajnal bezzeg nem késik.
Tíz fok odakint,
ködben reszketnek a fák.
A csoszogó kedd a fejemre ül,
s álmos szemeim elé ereszti dohos hálóingét.
Megfojt. Nem látom tőle az ünnepet.

Hortobágyi László – Gayan Uttejék Orchestra koncert a Művészetek Palotájában. 2009, 2 db 5x10 méteres kivetítőn.

MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR ◀

Formagyakorlatok Zordok életére*

Egy szerencsés baleset

Amikor szemem felnyitottam, egy fehér ruhás női alak hajolt fölém. – Jól van? – kérdezte, majd egy tűt szúrt a vénámba. Minden belégzés után éles fájdalom hasított végig mellkasomon. Felnyögtem. Fejem oldalra fordítottam. Anikó ült mellettem. Arcát kezeibe temetve sírt. Próbáltam összerakni magamban a történeteket. Pár perc múlva kilépett a folyosóra, hogy ott várja meg, amíg lejár az orvosi vizit.

– Ne haragudj, amiért elhanyagoltalak, igyekszem javítani, de most figyeljünk a lovaglásra – kérte Zordok Anikót. Átölelte, megcsókolta és fenekét gyöngéden megpaskolva lóra segítette a nőt. Csendben ügettek a hatalmas fenyők alatt. Jó negyedóra múlva a mének zavarttá váltak, és nyerítve ugrálni kezdtek. A két lovas nyeregben maradt, de Anikó nyakához nem volt zsinórra odakötve a kalap, amelyet a szél lekapott fejéről, és az erdőbe repített. A harcos megállította ménjét, leugrott róla, hogy a kalap után rohanjon. A nő az idegesen horkantgató lovak kantárszárait kezében tartva várt. Zordok mintegy harminc méternyi haladhatott befelé a rengetegben, amikor ágrekeszre lett figyelmes. Fejét felkapta. Oldalra pillantott. Háta mögött morgást hallott. Ahogy megfordult, dermesztő látvány tárult szeme elé. Egy hatalmas medve rohant felé. A harcos szíve a torkába dobogott, amikor a nagyvad hátborzongató hörgése megütötte fülét. Az ifjú bíró hiába próbált menedéket keresni a vékony fenyőtörzsek között, a szörnyeteg megállíthatatlanul rohant utána. Zordok egyre beljebb haladt a sűrűben, hogy biztos legyen benne, támadója nem fordul Anikó és a lovak ellen. Amikor már sarkában érezte a vad fújtatását, agyán átvillant: a találkozás elkerülhetetlen. Szembefordult a medvével, amely most két lábra ágaskodva, félelmetesen ordított. A harcos számára szaggatottá váltak a mozdulatok. Tekintetét végighordozta a vad apró fülein, ijesztő, széles homloksontján, tágra nyitott szájából elővillanó hatalmas szemfogain, a mellkasán sötétből világosbarnába játszó szőrzetten, és a nagy mancsaiból késként előremeredő karmain. Mögötte somfordáló bocsait már nem láthatta. Elszántan nézett a feldühödött állat feketén csillogó szemeibe. Láta: a barna óriás nem fog hátrálni. A következő pillanatban a medve mancsa Zordok felé indult. A harcos leguggolt. Feje fölött elsuhantak a karomtörők. Amikor újra felegyenesedett, a szörnyeteg bal mancsával eltalálta mellkasát. Eszméletét veszítve zuhant a fövényre. Az üvöltő nagyvad visszaereszkedett négy lábra. Hátralépett, szájába vette Zordok jobb lábszárát, és húscsücsöket tépve ki belőle, húzni kezdte áldozatát a talajon. Anikó a látványtól ájultan zuhant a lovak elé. Kuttyák érkeztek, élükön egy szibériai juhászkeverékkel. Mögöttük Pista, a lovászfiú rohant lélekszakadva. Az ebek körbevették a medvét, amely elengedte a harcos véresen gőzölgő lábát, és zavartan himbálni kezdte nagy fejét. Pista hatalmasat cserdített a kezében levő ostorral a hozzá legközelebb eső fatörzshöz. – Szentségit a fajtádnak, mész arrébb azonnal?! – bátorította magát fogait összeszorítva. A kuttyák hangosan csaholva hajtani kezdték a hatalmas medvét, amely lassú léptekkel oldalgott el, mígnem eltűnt a sötét rengetegben. Bocsai most előtte haladtak, riadtan pillantgatva az őket ugató ebekre. Amint elvonult a veszély, Pista Zordok fölé hajolt. Tenyerét a szaggatottan lélegző fiatalember halántékához

* Részletek egy készülő regényből

szorítva még jobban megrémült. Életében nem érzett ilyen heves pulzust. Még fülében is hallotta, mint küzd a fiatal bíró szíve az életben maradásért. Letépte az áldozatról az inget. Kétségbeesetten szisszent fel, amint meglátta a mellén tátongó hosszú sebet. Halálra rémülten cibálta le Zordokról a nadrágot, amelyet átítatott a széthasított lábszárizomból a boka felé tóduló mélyvörös vérfolyam. Pista ezt látva eltakarta szemeit. Igyekezett erőt venni undorán. Kulacsából vizet csorgatott az áldozat arcára. Próbálta végiglocsolni Zordok egész testét, de az edény hamar kiürült. Eppen futni készült vele a közeli forráshoz, amikor lódobogásra figyelt föl. A lovarda tulajdonosa érkezett.

– Hova a francba tűntél el, ennyit tart neked a csikóbehajtás?! – kiáltott mérgesen a fák közül előrohanó Pistára, ám amikor meglátta lovásza kétségbeesett tekintetét, és az előtte alétan heverő lányt, szóltanul ugrott le a nyeregből. Zordok felé már telefonnal a fülénél lépkedett. Jó félóra múlva mentőautó szirénája verte fel az erdő csendjét.

– Önt az égiek védik, nem érték el tüdejét a medve karmai. Lábszárát azonban műtenünk kell, farizmából pótoljuk a hiányzó részeit – biztatott az orvos. Magatehetetlenül feküdtem a kórházi ágyon. Homlokomról patakzott az izzadság. Arcom Anikó simogatta, mellsebemre egy igen csinos ápolónő tett friss borogatást. Féltékenyen pillantgattak egymásra, én meg a legnagyobb szenvedéseim közt is arra gondoltam: soha nem voltam még egyszerre két nővel. Mindketten önkéntelenül elmosolyodtak, amikor észrevették tekintetemben a fájdalom mellett a vágyat.

Zordok először bíraskodik felnőtt versenyen

Tiszta szerencse, hogy nem történt semmi bajotok. Azt azonban elvárom, hogy az autót megjavíttasd – jelentette ki Dani Zordoknak, aki időnként meg-megremegett, ahogy felidézte a történeteket. – Ennél pillanatnyilag sürgősebb mondandóm – folytatta Dani –, hogy a Mester kért, hogy feltétlenül adjam át üzenetét: holnap versenyünk van egy közeli városban, mindkettőnknek bíraskodnunk kell...

Zordoknak csupán egyetlen kurta éjszakája maradt, hogy kiheverje a balesete okozta megrázkódást. Másnapra igyekezett elfelejteni, aminek akaratlan részese volt. Mintha mi sem történt volna, ott állt, mellén a harcbírói jelvénnel, nyakkendőben az első felnőtt küzdelmen, a két versenyző között. Egyikük egy harminc évesnek látszó, szikár, magas férfi volt, nem túl nagy, de annál kidolgozottabb izmokkal. Ellenfele egy hasonló korú köpcös, kerek arcú, feltűnően rövid hajjal – akár egy birkózó. Zordok, ahogy a rend kívánta, elmondta röviden a szabályokat. Szinte a gonggal egy időben kiáltott: – Harc!

A lelátókon a szurkolók tapssal biztatták kedvencüket. A hangzavarban nemigen lehetett tudni, ki kinek szurkol. Az ifjú harcbíró a Mester arcára pillantott, aki rezzenetlen arccal ült az első sorban, majd az egymást felmérni próbáló versenyzőket figyelte, akik ökleiket fejük előtt tartva sétáltak körbe a küzdőtéren. A szikár nem váratott sokáig, odaugrott a köpcöshöz, és jobb köríves rúgással támadott. Éles sípcsontja fentről merőlegesen vágódott ellenfele combjába, aki erre balegyenessel válaszolt. Az első találatok után felgyorsultak az események, szaporán záporoztak az ütések és rúgások, míg meg nem szólalt a szünetet jelző csengő. Az első menet végén korántsem látszott még, melyikük van fölényben. Ám a második menet olyan meglepetést hozott, amire ritkán van példa a küzdelemben. Alighogy Zordok felemelte a kezét, jelt adva a harcra, a szikár férfi valósággal belegyalogolt a köpcösbe, aki ugyan el tudott hajolni az első ütésektől, de egy olyan erős jobbegyenes találta el állát, hogy azonnal elnyúlt a padlón. Edzője nem is várta meg a rászámolást, tüstént bedobta a törülközőt. Zordok két kezét a magasba emelve jelezte: a mérkőzés véget ért. A tömeg éljenzése, ütemes tapsa ellenére a szikár egykedvűen, önuralommal várta meg győzelmének hivatalos bejelentését. A következő összecsapást Zordok a Mester mellől nézte végig. Ezúttal Dani bíraskodott. Két azonos testalkatú harcos küzdött egymással. Zordok barátja öt kemény menetet vezethetett le, amikor a két versenyző közül az egyik jelezte: nem bírja tovább. Újabb lelkes rivalgás közepette hirdették ki az eredményt. Ekkor a Mester Zordokra nézett, aki elmélázva pillantott maga elé a földre.

– Ismét te következ.

Hogy szándékos volt-e a döntés, amely sorozatosan az első küzdelmet megnyerő szikár férfival egyszerre küldte őt a ringbe, erről sejtelve sem volt. A higgadságát mindvégig őrző versenyző soro-

zatosan, hol könnyebben, hol nehezebben diadalmaskodott, míg nem a közönség a döntőben találta, szurkolói nem csekély öröme.

Zordok némi lámpalázzal lépte át a köteleket. Életének első olyan döntője volt, amelyen két felnőtt harcában kellett bíraskodnia. A szikár rokonszenvesse vált számára, okáról nem tudott számot adni, talán alkata, talán visszafogott magatartása, talán pontos mozdulatai miatt. Érzelmeit igyekezett palástolni, már csak azért is, mert látta: a Mester és Dani egyaránt árgus szemekkel figyelik, képes-e bíróként megőrizni pártatlanságát. A rokonszenvesse lett harcossal szemben egy hatalmas termetű, kigyúrt küzdő lépett a szorítóba. Feltűnő volt magabiztossága, árulkodott róla, mennyire tudatában van erejének. Olyan férfi benyomását keltette, aki semmit nem szeret a véletlenre bízni, s ha kell, erőszakosan tör céljai felé. Sötét szemeivel élénken tekintett körbe, szinte szuggerálta rajongóit, hogy becenevének skandalásával teremtsék meg harcának hangulati hátterét. Gyönyörű barna lány hordozta körbe az első menetet jelző táblát, de bájjait ezúttal nem csodálhatta Zordok. Saját hangját sem hallotta, amikor jelt adott a küzdelemre. Mindkét döntős azonnal robbant: ütés-kombinációkkal estek egymásnak. Egyikük sem tudott elérni olyan találatot, amely képes lett volna két percen belül eldönteni a harcot. A kigyúrt férfi levegőért kapkodott a szünetben. A szikár szintén lihegett, arkifejezésén azonban látszott: minden erejével igyekszik nyugalmat parancsolni magára. A barna hölgy feszes farát billegetve mutatta fel a táblát: a második menet következett. Az utolsó másodpercekben a kigyúrt ütéssorozata egy balhoroggal végződött, amely váratlanul érte ellenfelét. A szikár hanyatt vágódott a padlón. Ellenfele tovább rohant rá. Zordok oldalról derékon ragadta a férfit, aki nem akart megállni, elegáns mozdulattal fordította meg saját súlypontja körül, majd elengedte, hogy a lendülettől mellet a szemközti kötélnek essen. A közönség derűvel és vastapssal jutalmazta a fiatal bíró mozdulatát. Rendreutasító technikáját követően mindössze ötig kellett számolnia, a szikár máris talpon volt, és folytatni kívánta a mérkőzést. A szünetet jelző gong után az edzők csorgatták sarokban ülő tanítványuk arcára, nyakára, hátára a vizet. Idegesen gesztikulálva próbáltak tanácsokat osztogatni. A harmadik menetet a rúgásoké volt. A küzdők most csak ijesztésre használták kezeiket, kemény combrúgásokkal próbálták megtörni a másik ellenállását. Mintegy másfél perc telhetett el, amikor a kigyúrt remekül kivitelezett fordulatot sarokrúgást hajtott végre. A szikár gyomrához kapva zuhant a köteleknek, de ökleit feje elé kapva jött vissza, és ügyesen táncolt el a következő rúgások elől. A negyedik menetben vált érzékelhetővé mindkettőjük fáradtsága. A kigyúrt csak ököllel támadott, de már az első másodpercekben valósággal ringen kívül küldte csapottjaival a szikárt, aki a kötelek közül kiesve elnyúlt az első sorban ülők előtt.

– Egy! Kettő! Három! Négy!

Zordok nem folytathatta a számolást, a versenyző, miután hihetetlen szívósággal vett magán erőt, felállt, és visszalépett a küzdőtérré. A nála egy fejjel magasabb kigyúrt önelégülten pillantott a lelátók felé. Immár nemcsak a bíró szurkolt magában a szikárnak, egyre többen kiabáltak be, biztatva a láthatólag gyengébbet, akit az újabb csengőszó mentett meg a kiütéstől. Az ötös táblával peckesen körbelépkedő csinos barna lányra már csak a kamerák figyeltek. A tömegből áradó hangzavar elnyomta az edzők utasításait. A szikár kivette fogvédőjét, hogy vízzel öblíthesse. Amint visszahelyezte szájába, megszólalt a csengő. Felálltak. Zordok jelt adott. Fáradtan sétáltak körbe a ringben. A harcbíró nem számított arra, ami történt. Úgy hitte, mindkét harcos erőt tartalékol ebben a menetben, és egy következőben akarja döntésre vinni a küzdelmet. De a kigyúrt mintha hirtelen új erőre kapott volna, rárohant a szikár, akinek ellenfele jobb- és balhorga elől még sikerült elhajolnia, de ezt követően a kigyúrt férfi egy hatalmas fordulatrúgással vitte döntésig akcióját. Sarka villámsebesen siklott teste körül a levegőben, és a szikár állkapcsába fúródott, aki ettől erőtlennül rogyott össze.

– Egy! Kettő! Három! Négy! Öt! Hat! Hét! Nyolc! Kilenc! Tíz!

– Részrehajlás nélkül bíraskodtál, de végig láttam szemeidben a rokonszenvet a gyengébb versenyző iránt – vetette oda később szigorúan a Mester Zordokhoz.

– De hát magamban, titokban, belül sem szabad szurkolnom? – védekezett halkan a harcos.

– Amikor úgy állsz a kötelek között, hogy nem te küzdesz, magadban, titokban, belül sem...

Zordok és a fenyves

Kerülőúton igyekezett a tábor melletti erdőbe. Leheveredett a fa tövébe, ahová a csomagot rejtette.

Verőfényes napra ébredt. Nyújtózkodott. Pár méterre egy erdei rigó kutatta csőrével a fövenyt. Párja türelmetlenül hívta vissza fészükbe. Ördögbordák lengedeztek a reggeli szellőben. Mellettük kékne-felejcs-terítőre vetült a fény. A földre hullt apró gallyak szomszédságában szirmait széttárva fogadta a dongót a harangvirág. Énekesmadarak zenebonájától visszhangzott a környék. A hatalmas fenyők alatt vadmacska kereste óvatosan az élelmet. Szinte hangtalanul lépegetett előre, fejét körütekintően forgatta ide-oda. Sívár szemekkel nézett fel a szorgoskodó fakopáncsra. Nem messze apró patakocska csobogott, medrében hatalmas agancsú szarvas szürcsölte a kristálytisza vizet. A parton számócák vöröslöttek. Egy vastag törzs moháján mókus mászott lefelé. Amint elérte a talajt, két lábra állva néhány pillanatra mozdulatlaná vált. A fák fölött két szirti sas körözött. Szinte egymás után csaptak le a mélybe. Élénkület kezdett a szél. Zordok felkelt és elindult. Lábai alatt recsegték-ropogtak a száraz ágak. Egy számára ismeretlen madár vészjeleket adott az erdőnek. A rigók felröppentek. Arrébb a vadmacska megállt, és szinte láthatatlanná vált. A szarvas elbődült, és rohanni kezdett. A mókus eltűnt. A harcos újra és újra hátratekintett. Mögötte ott sötétlett a fenyves. Lehajolt. Kezébe vett egy tobozt. Gyönyörködve nézte arányait. Oldalra fordult. Lábai előtt ibolyák illatoztak. Óvatosan húzta végig mutatóujját száraikon. Felállt, és beleszippantott a levegőbe.

Mindenütt vendég vagyok. Mégis: otthon érzem magam a vadonban, a nagyvárosi kocsmákban, kopár albérletemben és az edzőteremben egyaránt – gondolta, miközben bedobta a csomagot egy bokorba, és kifelé ballagott az erdőből.

Nem tudom, miért, de közelebb érzem magamhoz a fenyveseket a lombhullató erdőknel, noha az utóbbiak inkább bővelkednek állatokban és növényekben. A homályban ég felé törő fenyők olyanok, akár egy-egy gótikus katedrális. És a csend, a hegyi vidék csendje, amelyet már gyermekkorom kezdetén élveztem. Mintha beleszülettem volna. Sokan rettegnek attól, hogy egyedül maradnak ebben a csendben, mások itt találják meg a békéjüket. A rejtettség új távlatokat nyit. Amióta megtámadott a medve, gyakran térek vissza oda, ahol találkoztunk. Fényképezőgépet viszek magammal. Egy lest tákoltam össze azon a helyen. Magamra zárom, és órákig ülök töprengve egyedül, amíg lemegy a nap. Az elején elkísért egyik-másik barátom, aztán elmaradtak. Nem is baj, zavart a csendben, ahogy korgott a gyomruk, és mocomagoltak. Vadat idáig csak egyetlen alkalommal láttam – az erdőszélességével, akivel szembementem egy délután. A közeli faluból lótetemet hozott ki a kedvemért, és kikötötte a lessel szemben a fenyő törzséhez. Fejem kezeimbe temetve elaludtam. Ébredéskor azt hittem, álmodom. Egy világosbarna macsó lakmározott a dög beleiből. Mint egy tizenöt méterre lehetett tőlem. Óvatosan körülnéztem, kiszakított egy jókora darabot a ló combjából, és hirtelen eltűnt vele a rengetegben. Nem értettem, miért sietett oly nagyon. Kisvártatva megfagyott ereimben a vér. Egy hatalmas fekete medve ereszkedett befelé az oldalon. Cammogó járásával mintha oldalmozgást is végzett volna. Kétszer akkora lehetett, mint az előle menekülő. Lehajolt. Orrát a tetem gyomrába mélyesztette. Hideg futott végig hátamon a csámcsogás hallatán. Fejét felemelve a les felé nézett. Úgy éreztem, mintha engem figyelne. Szemeim lesütöttem. Egy perccel később a fényképezőgép mögül néztem vissza rá. Az exponáló hangra újra felkapta fejét a nagyvad. Idegesen fújtatva rohant el, én pedig arra gondoltam: fenyők között még a marcona medve is megszépül.

BANNER ZOLTÁN ◀

Hátra ne nézz!

állunk a sorban
a napi semmiért
hátra ne nézz –
szól a parancs
mögötted áll anyád
mögötted áll apád
aztán nagyapád
nagyanyád
hátra ne nézz
nehogy találkozzon
a pillantásunk valahol
csak előre nézz előre
ne messze csak le a földre
ennyi a tiéd
egy lépés előre s kész
hátra ne nézz
mert megégsz
de tulajdonképpen
ahol állsz
az a hely sem a tiéd
de te még születéssel
megszületéssel mint rég
minden földre-kész
lélek Isten tenyerén
ne szülj
ne szüless
ne remélj
s ha már
itt eszed
a román
a szlovák
az osztrák
a szerb
kenyeret –
hátra ne nézz
nem gyújtjuk fel

elég
 ha benned elég
 az egész látóhatár
 ha hátranézel
 belevakulsz
 abba amire látsz

Hám János szobrára

*Lakatos Pál
 szobrászművésznek*

szállnak a festők Szatmár felett
 párizsi bársony lila berett
 kiveret fogakkal vigyorognak
 a házak a temetetlenek

Hám János püspök sárral dobott
 szobrán megtisztítom a szemeket
 nyomtalan vagy mint a szeretet

a Város amelyet megterveztél
 beledermeszt a hűség hűvösébe
 homlokod boltozatos kapualjain
 régi mesterek illannak át
 érzem a kovácsoltvas rozetták illatát

titokban veszi fel arcodat az elmúlás

Kolozsvári járdák

az öregektől örököltém a járdát
 ágyúk és boroshordók koptatták
 oly meghitté, hogy inkább a levegőben jártam.
 a Gyalui havasok felől érkező
 délutáni fényben megcsókolták a házak,
 őszi eső után jósolhattál a tócsáiból
 mint a Sebők cukrászda kávéjának
 a zaccából s a nagy havakban
 kirajzolódtak a honfoglaláskori paták.

kipergetted érett magvaidd,
 kolozsvári nagy fákon át lélegzik
 fél világ; de itt csak a járdák visszhangozzák
 a reménytelenül bujdosó hűségeselek lépteit.

Önarckép

nagyon nézlek figyellek Idő
 s vonásaidban mind jobban felismerem magam
 gyönyörű kérges és szakadékok
 hullámozó hegyek és tengerek
 nyomtalanul leplezed le a Teret
 újra és újra megteremtelek
 mint aki magában hordozza
 de világra sohasem hozhatja
 a Végtelent
 saját kezemmel intesz
 közelebb közelebb közelebb
 de érintésemtől szerte lengsz
 jó tükreimben szédelegsz
 Jeleidhez kikötnek hajóim
 a parton én várakozom
 egyetlen pont a Kezdet és a Vég
 tűzkör világít a jéghegy tetején

Megérkezés Aquincumba

(részletek)

Prológus

Vagyok a kezdetekben,
pergamenekre írva,
semmissé tett egekben
törtarany, bálvány, mirha,

lehetnék Remus, Álmos,
hűbérúr, zerge, pásztor,
és minden, ami átmos,
Pátmosz lehetnék százszor,

látomásokba írnék,
s honolnék szofizmákban,
játszhatnám azt: ellesték,
mit görögként elzártam.

Vagyok néptribun, jóslat,
és patrícus, kerge,
Karthágó felé caplat
hajóim szürke serge,

s vagyok tomis is, császár,
száműzött imperátor,
Ovidius, és rám vár
egy test, hogy gladiátor

legyek, és én, én, Brutus tőre,
és légió a nevem,
rávésve holdidőre,
s rámírva: *ibidem*.

Mert Verecke és Róma

nem enged olyan távol,
mint szép humanióra
az ontikus magánytól,

vagyok hát préda, pannon
sámánhiány, iromba
csodaszarvas-pentatlon,
s érkezem Aquincumba.

A készenléti Róma

Az inventárium:

földművelők és pásztorok,
egynéhány filozopter,
historiográfus,
magister és
poéta,
patrícusok,
háromszázak, a vének,
néptribunusok, vétók,
a plebs, a plebs, a plebs,

a ligetek és szántók,
a hédomb,
a városfalak,
az utak,
a bibliothékák,
a provinciák,
az arénák,
a gladiátorok,
a király és
a császár és
az ő aprócska ujja,
a templomok,
az istenek,

ez itt a lajstrom,
a kadaszter,
a sorolás,
a tényállás,
a regiszter,

ez lenne Róma?
Ez lenne az inventárium?

A földművelők regéiben
nyújtózó napfelkelték,
a pásztorok riadt sortűz-jelei
a megfutamított éjszakában,
a marcusaureliusokban
lakhatást nyert aforizmák,
az ovidiusokban megöröklődő
tomisok, pontus euxinusok,
a rabszolgalányok erotikus
álmaiban szublimáló patrícusok,

a vének hajában elfehérlő csendek,
s a vétó utáni csend, ha
kimondatott, a plebs, ha iromba,
a plebs, ha szép,

a plebs: ha nép,

a ligetek és szántók
elfekvőn a historiográfusok
könyveiben,
a hétdomb: a hét nap,
a hét évszázad,
a polisz falain
kívül rekedtek pogány kistrómái,
az utak, az egekből esedező
járványok,
a római jog betűit böngésző
civilizációk könyv-tárai,

a provinciák, hispániák,
galliák, pannóniák,
melyeken kívül nincsen élet,
s az arénákban a Mutató Ujj,
s a két gladiátor
halálra-életre,
exitusra,
a létező kinnlévőségére,

az emberi résre, melyen még
kitekinthetsz: a templomok örök
nosztalgája és a hét főbűnök
között ütött résre,

az istenek és a felénk bűvösen tekintő
istennők közé szorult földi halandó létre,

míg befogad
a Forum Romanum,
a Hyde-park,
a Hősök tere,
és az Agora,

így áll össze a leltár,
és így áll készen Róma.

Hortobágyi László – Gayan Uttejek Orchestra koncert a Művészetek Palotájában. 2009, 2 db 5x10 méteres kvettitón.

Reggel, ha dolgozni indulok

Reggel, ha dolgozni indulok,
szeretőm megcsókolja számat.
Olyankor a gyufák mérge nem
keserű és nincs bennem bánat.

Pedig mosolyunk egyre nehező,
nagy buszokkal indulunk fájni.
Forintok alatt keressük, mit
csak otthon lehet megtalálni.

Az este szül csupán nyugalmat:
este nem feszít úgy a kényszer.
– Bűneid alatt csak magad vagy –

Kedvesed fáradt szemében égsz el,
szeme tünde tükre önmagadnak...
És nem tudsz belenézni elégszer.

Pocsolyák fenekén

Koszorú pocsolyák fenekén ragyog
magyarságunk, felesleges a szó.
Így haza nélkül hiábavaló
megkérdezni: tényleg magyar vagyok?

Ha van istenünk: talán megbocsát.
Az évek lusta mérge lassan öl,
ha éhezel, kurva mindegy, kitől
kapod meg az utolsó vacsorád.

Inged talán fehér, de besároz
a gondolat, odakint már dörög.
Batyudat odacsapod a mához.

A sok hülye hiába röhög,
amit írsz, az magadból kihámoz:
fénylenek feletted a göncölők.

Tócsák közt kanyargó

Tócsák közt kanyargó
az út, felcsapom magam.
Átgázolok mindenben,
istenen is, ha van.

Nyikorog a szó
Lyukas lélek beázik.
Ha elszakad az ingem,
nincs helyette másik.

Tócsák tükrét nézve
fáj a világ. A kinti.
Szegény, ha fázik: isten
maga mellé inti.

Áldás a távozóknak

Áldás a távozóknak:
a szívemen megül a szó.
Kopik alattam az út,
pedig maradni volna jó.

Bent éveim fénylenek:
villanykarók, több mint hús.
Újságpapír vackára
a viharok visszahúzó.

Lyukas zsebemből hitet
lop, a lét bennem deprivál.
Egyszerű vagyok, mint a szik,
ami írni tanít: hazavár.

Vasízú szélbe kortyolok

A férfiak magánya mély,
vasízú szélbe kortyolok...
Ujjaim közül elfolynak éveim,
vítükörre rótt sorok.

A viharsarki égre fénylő
szegeket szór az alkony...
Jólesik a pénzre váltott gyermekkor
kirakatüvegén felejteni arcom...

És felborítják a kukákat

beleszagolnak a csendbe
érzik az utcaszagot
villanyfénnyel fürdő
magányos krisztusok

zsebeik mélyek, beesett
szemükbe fészket rak a bánat
valamiért élni kell
és felborítják a kukákat

Folyószámlán lekötött álmaim...

folyószámlán lekötött álmaim
újságpapír-kabát rajtam a magány
nyitott tenyeremben tartom a szerelmet
és maréknyi csörgő egzisztenciám

dühöm letört gyufaméreg
talán nem is akarom, hogy égjen
végignézem, ahogy világom visszafelé
araszol tolató vasúti szerelvényen

Éjszaka

a szegények álma olcsó
kiseprük a hold udvarát
nyelik a port a hullámos
tükrű fényes pocolyák

lépteim elnyeli az út
a fák hazáig követnek
csillognak fénylő fejei
az égbe vert vasszögeknek

ELEK TIBOR ◀

„Igazság van, létezik valahol, csak mi, emberek nem férünk hozzá”

Beszélgetés Szilasi Lászlóval

Történelmi regény és intellektuális krimi Békéscsabáról – ezzel a közönségcsalogató szlogenrel próbáltuk mi itt a köteted bemutatóját beharangozni, a kiadói mondatot még reklámozni is tettük azzal, hogy megtoldottuk a Békéscsabáról szóval, de utánatettünk egy kérdőjelet is, amivel elismertük, hogy tudatában vagyunk az egész állítás kérdéses voltának. Nem is elsősorban a műfaji meghatározásra gondolok, hanem a regény békéscsabaiságára. Ugyan Békéscsabán születettél, itt nőttél föl, itt végeztél a középiskolát is, de évtizedek óta Szegeden élsz, a regény tehát egyrészt nem innen, Békéscsabáról robbant be a magyar irodalomba (a városhoz fűződő ellentmondásos viszonyokról egyelőre nem is beszélve), másrészt hiába próbálja Békéscsabaként beazonosítani a kötet eddigi legtöbb kritikus a regény helyszínét, Árpádharagost (akár csak egy zárójeles közbevetéssel, de még olyan is volt, aki úgy üdvözölte, hogy megszületett Békéscsaba regénye), igen kérdéses, hogy Békéscsabán játszódik-e, s az még inkább, hogy Békéscsabáról szól-e.

Volt egy hosszú küzdelem a kiadóval, mert én a *Szentek hárfája* címet jónak gondoltam, ők pedig nem. Szerencsére nem találtak jobbat, de amikor úgy nézett ki, hogy találnak valamit, akkor én inkább engedtem egy kicsit, nevezetesen azt, hogy ráírassák: „történelmi regény és intellektuális krimi”, amivel én egyáltalán nem értek egyet, de úgy gondoltam, ha hozzájárulok mégis, azzal meg tudom vásárolni a saját címet, és ez végül sikerült is. Amikor én olvasom, nem szeretném sem történelmi regényként, sem krimiként olvasni.

Hát, miként szeretnéd akkor, áruld el, kérlek!

Értem én a piac törvényszerűségeit egy bizonyos szintig, de a szerző nyilván azt szeretné, ha a könyve egyszerűen regény volna, nem pedig valamilyen regény-alfaj.

Az előbbi kérdés másik részéről pedig úgy gondolom, hogy a regény nem Békéscsabáról szól, Békéscsabáról ebben a könyvben egy árva szó sem esik. Pontosabban annyi igen, hogy meg van említve benne Fekete Pál és Köles Pál neve (Békéscsaba forradalmi vezetőinek neve – a szerk.), mint akik egy környékbeli településen 1956 őszén hősiessé viselkedtek. Én úgy gondolom, hogy ennek a regénynek az alapanyaga az a vízió, ami bennem Békéscsabáról él, ebből pró-

báltam létrehozni valamit, tehát anyagként kezeltem a békéscsabai emlékeimet, benyomásaimat. Ha azt mondom, hogy Békéscsabába teljesen szerelmes vagyok, akkor azt is lehet mondani, hogy ez a szerelem, ami Békéscsabához fűz, ez volt az anyagom, amiből próbáltam csinálni valamit. Van néhány térrésze a városnak, amely engem mindig nagyon gyötört, elsősorban is az evangélikus templomnak az a része, amely az egykori kisvasút végállomása felől látszik. Mindig úgy éreztem, hogy azzal nekem valamit kell csinálnom. S hogy miért szerepel a regényben Árpádharagósként? Hát, azért, mert Árpádharagos körülbelül ott van, ahol Békéscsaba, de valahogy alatta, vagy fölötte, vagy a mélyben van benne valahol.

Régebben úgy gondolták, hogy van az a világ, amit az emberek kitalálnak, és van a valóságos világ. Olyan jól is hangzik, nem? Kitalálok valamit, vannak kita-

lált dolgok tehát, meg valóságos dolgok, oszt' jó napot kívánok. Újabban azonban már tudósok is mondják, és én is úgy gondolom, hogy inkább úgy van ez, hogy van egy látomása az embernek, amit meg akar írni, s ez a látomás részben olyan elemekből épül fel, amiket én találtam ki, részben viszont olyanokból, amik a valóságban is léteznek. A legfontosabb tárgyak ebben a regényben, az evangélikus nagytemplom, a katolikus templom, a Fiume Szálló stb. olyan dolgok, amiket nem kellett kitalálnom, mert nagyszerűen passzoltak ebbe a látomásba, más dolgokat, például a Striga kocsmát, s főként a figurákat, azokat ki kellett találnom.

Egyébként sem kerülhető meg itt, de ha már a Békéscsaba iránti szerelmedet említéd, mindenképpen vissza kell kanyarodnunk kicsit egy régi szövegedhez. A Halálfiain és Sántángó címűre gondolok, amely 1995-ben jelent meg az ES Városkép rovatában. Nemcsak azért fontos ez az írás, mert Békéscsabáról a 15 évvel ezelőtti véleményedet foglalja össze, hanem azért is, mert a regény két elbeszélőjének, Ladik Istvánnak és Kanetti Norbertnek a városhoz való viszonya is nagyon emlékeztet rá, sőt azért is, mert egyik-másik mondata bekerült a regény szövegébe is, kétszer is olvasható benne például, pici módosulásokkal: „Nem született, meg se halt, még csak meg se szállt ebben a városban senki, senki, akit ismerni lenne érdemes.” De ennél cifrábbak is olvashatók ebben az esszében a városról, például: „Koszhadt posztiszocialista óriásfalu a tényleg egyre inkább leszakadó keleti határszálon, elképesztően messze minden jótól, nagyon közel minden rosszhoz.” Ezt az írásodat, ezeket a mondatokat is az az előbb említett szerelmem ihlette?

Hát, igen, azt hiszem, ezt egy kicsit túlhúztam annak idején. De ez is a szerelemmel függ össze. Amikor megjelent az az írás, akkoriban lett világos, hogy én már nem itt fogok élni, hanem Szegeden. Aki szakított már valaha a szerelmével, az tudhatja, hogy sokkal könnyebb szakítani úgy, ha az ember meggyűlöli

a másikat. Úgyhogy, sajnos, 1995-ben ezt a szöveget megírtam, s ez valóban megkönnyítette a szakításomat a várossal. Túlhúzottak és elhibáztak pedig azért érzem, mert azzal a várossal akartam én leszámolni ebben az írásban, ami a fejemben él, de nem számoltam azzal, hogy a valódi Békéscsabán, ott azért élnek emberek, akiket én nagyon megbánthattam ezekkel a rettentő mondatokkal. Úgyhogy meg is ragadom ezt az alkalmat, és ha bárkit megbántottam azzal a szöveggel, akkor most bocsánatot kérek tőle.

A „Koszhadt, agrár-ipari óriásfalu”-val szemben az „elegáns kis szomszédvár”-ról, viszont sokkal szebbeket mond a regényed egyik hőse, Ladik István, még azt is fölrova az árpádharagosiaknak, hogy „minek kellett lenyúltni még a megyeszékhelységet is, hagyaték volna meg legalább azt nekik, de az is kellett, azt is lenyeltétek, pedig úgysem fogjátok soha megemészteni, nyomorult bunkók.” Ez az ellentétes érzés is megvolt benned is valamikor?

Gyula mindig egy alternatíva volt Békéscsabával összefüggésben, mindig látszott, hogy az egy másik lehetőség. Amit Ladik mond, hogy nem kellett volna lenyúltni a megyeszékhelyi rangot, az igaz abban az értelemben, hogy Békéscsabát szétverte a szocialista építészlet, vagy legalábbis épített köré egy rettenetes betongyűrűt. Gyulán lehetett látni mindig, hogy van egy másfajta térképzés, megmaradt valami a történelemből és a régi város nagy része. Nagyon jó volt mindig átjárni, mert ott nem volt kétséges, hogy valóban létezett egy olyan világ, aminek a múltbéli létéről a szocializmusban nem mindig voltunk bizonyosak, volt egy szabad világ, amiben voltak élhető terek. A gyulai Pikó András barátommal sokat húztuk és húzzuk egymást ezzel a Békéscsaba–Gyula ellentéttel, de azért tudjuk mind a ketten, hogy Gyula egy nagyon jó hely. A regényben pedig, úgy gondoltam, azoknak a csúnya mondatoknak sokkal inkább van

helye egy olyan figura szájában, mint Ladik, aki a Horty-korszakban is titkosrendőr, kém, volt, s aztán a Rákosi-korszakban is alkalmazták verőemberként a szakértelme miatt, tehát aki, akkor, amikor mondja, akkor még egy gazember. Mondjuk úgy, hogy a bocsánatkérésem megfelelő formájának éreztem, ha az én korábbi elhibázott mondataimat az ő szájába adom. Amikor pedig Kanetti beszél hasonlókat 1989-ben Olaszországból hazatérve, megfelelően fiatal és éretlen még ahhoz, hogy akkor még jó helyen legyenek a szájában azok a mondatok.

Az általad is olyannyira kedvelt, gyulai származású Krasznahorkai László mondta valamikor egy interjúban, hogy ő nagyon pontosan, részletesen leír bizonyos gyulai vagy Gyula környéki helyszíneket a Sántángóban és az Ellenállás melankóliájában, de őt igazából nem érdeklik ezek a helyszínek, inkább csak kizsákmányolja azokat, mert valami egészen másfajta egész érdekli, amit már ő terem meg. Azaz fölhasználja ezeket a helyszíneket, mert ezeket ismeri jó, ezeket tudja pontosan leírni, topográfia-ilag meg részleteiben. Ezt csinálod te is, vagy azért neked más a viszonyod a helyeidhez?

A Gyula melletti pósteleki kastélyhoz gyerekkoromban sokszor jártunk ki, és lenyűgözött, hogy ott váratlanul van egy rom, ami nagyon elevenen idézte fel a képzeletemben a régi világot. Nagyon meghatott, amikor olvastam róla, és természetesen azt gondoltam, hogy a Sántángót én értem a legjobban a világon, hiszen azt a környezetet én ismerem. A Békéscsaba helyekkel kicsit másképpen voltam, azokról nem éreztem, hogy ki kellene zsákmányolnom, hogy ki kellene csavarnom belőlük valamit, ami engem megihlet. Azok kifejezetten feszítő erejű helyszínek voltak, a Békéscsaba evangélikus nagytemplom számomra olyan élmény volt, mint egy nő: valamit kell vele csinálni.

Nem maradhat ott parlagon.

Igen, nem maradhat ott parlagon. Amikor az ember egy nőre lecsap, akkor nem azt gondolja, hogy ez a nő szép, okos vagy kedves, hanem azt érzi, hogy van vele valami dolga. Ezt éreztem én is a templom kapcsán, hogy van vele valami dolgom, és aztán hosszú gondolkodás után rájöttem, hogy ez a regény, ez vele a dolgom.

Mielőtt továbblépnénk, engedj meg egy kitérőt. Most irodalomtörténészként kérdezlek, mi lehet az oka, magyarázata szerinted, hogy ez a térség, a Délkelet-Alföld, Gyula, Békéscsaba, Szeged olyan sok kortárs irodalmi alkotásnak válik a hol meg is nevezett, hol csak sejtetett színterévé? Krasznahorkai László, Darvasi László, Grecsó Krisztián, Sarusi Mihály, Kiss Ottó, Kiss László, Szabó Tibor Benjámin műveit sorolhatnánk például. Másutt is éltek, élnek kortárs írók, de nem mindenütt szokták az írók a lakóhelyeiket ilyen jelenléttel beleírni a műveikbe.

Nemrég, amikor Pesten arra kényszerültem, hogy a Duna-korzón sétáljak kicsit, akkor jöttem rá, hogy Budapest, meg még néhány ilyen hely azért van az országban, rendkívüli mélységig meg vannak írva. Mész a Duna-korzón, de alig látod, mert csak a Márai-naplóbejegyzéseken, Krúdy-szövegeken stb. keresztül látod már. Ilyen szempontból Délkelet-Magyarország abszolút deficitos volt sokáig. Nem volt megírva péld-

ul Békéscsaba sem. Ezek aztán bepótolódnak. Muszáj az, hogy az országban fellelhető terekre így vagy úgy rákerüljenek ezek a szövegek. A rendelkezésünkre álló tereket kitölti az irodalom előbb-utóbb úgy is.

Egy másik szövegedet is megemlítem, ami a regény előképei közé tartozhat, azt az tanulmányt, ami a Beszélőben jelent meg 2006-ban, és Békéscsaba 1944-es bombázását dolgozza fel elképesztő precizitással, a haditudósítások, repülőgép leírások, a korabeli cseményék és szereplők, a hallomások és a tények igen részletes, több szempontból való körüljárásával. Még az is megfordult a fejemben, hogy eredetileg ezt valamilyen formában be akartad dolgozni a regénybe, azért folytattál ilyen aprólékos kutatást. Nincsen benne, hacsak annyiban nem, hogy a már rokkant Kanetti Norbert történelemtanár a szakterületének Árpádharagos '44-es bombázását tekinti. E tanulmány kapcsán az érdekelne, hogy a regényed megírását megelőzően milyen mélységben végeztél hagyományos anyag- és adatgyűjtést, levéltári kutatómunkát, a korabeli helyi sajtót mennyire olvastad át stb.?

Azt hiszem, gimnazista korom óta tudom, hogy én ezt a könyvet meg fogom írni. A Rózsa Ferenc Gimnázium 125. évének emlékére kiadott emlékalbumot például már akkor eltettem, mert tudtam, hogy az nekem majd kelleni fog. Ebben az értelemben kb. 30 éve gyűjtöm az anyagot, elég szép könyvtáram is van Békéscsabáról. Intenzívebben hat évet dolgoztam a könyvön, aminek az első harmada adatgyűjtés volt, de közben is voltak pillanatok, amikor eljutottam bizonyos pontokhoz, amiknek nagyon utána kellett néznem, mélyfúrásokat kellett végezni. Például annak alaposan utána kellett néznem, hogy 1956 őszén milyen fegyvereket használtak a magyar ellenállók, mivel azt nem tudtam eleve. A Békéscsaba bombázásáról szóló szöveg inkább poétikailag volt fontos abban az értelemben, hogy megtapasztaltam, mit lehet kezdeni egy történettel, amiről borzasztóan sokat tudok, meg tudom-e úgy írni, hogy irodalomyszerű valaminek hason. Egyfajta főpróba volt akkor, amikor már igazán közel álltam ahhoz, hogy hozzáfogjak a regény megírásához. Személyesen is nagyon fontos történetem volt egyébként, mert én abban a történetben nőtem föl, hogy az amerikaiak elrontották Békéscsaba bombázását, mert nem a vasútállomást bombázták le, hanem a túloldalon a mezőgazdasági szakiskolát. Ennek a tévedésnek köszönhető, hogy a bombaszőnyeg nem ment keresztül a nagyanyámék házán, ha nem rontották volna el, és valóban a vasútállomást célozzák meg, akkor a szőnyeg keresztül meg a nagyanyámék házán, s akkor én nem élnék. Elég sokszor hallottam ezt otthon, s úgy gondoltam, most már elég öreg vagyok ahhoz, hogy utánanézzek. Úgyhogy alaposan utána is néztem, s közben poétikailag is próbáltam rendet tenni, s megkérdezni, hogy az adatokkal, meg a tényekben rejülő esztétikai értékkel mit lehet kezdeni.

Ebből a szépirodalmasított tanulmányból is kiderül, hogy a történelmi tényeket utólag nem könnyű feldolgozni, hogy a megtörténtek és a róluk való beszéd, a valóság és a fikció elemei között nem könnyű eligazodni az utókor emberének, kutatójának. S a regény is mintha az elmúlt évtizedek azon egyik legfontosabb hagyományvonalát követné, melyet például Outlik Gézától Esterházy

Péteren át húzhatnánk Darvasi László legutóbbi regényéig, s mely szerint az elbeszélésnek, a múlt elbeszélésének komoly nehézségei vannak, nem könnyű elmondani azt, amit a múltból tud vagy gondol egy szerző. Kritikusként, teoretikusként gyakorta találkozhattál már ezzel a problémával, amikor a regényt írtad, akkor szembesültél-e vele?

Nem azokkal a kérdésekkel szembesültem, amelyekkel irodalomtörténészként és kritikusként gyakorta szembesülök. Az egész regényírásnak az volt a kiindulópontja, hogy egy idő után nem tudtam szabadulni attól, hogy ebben az evangélikus nagytemplomban, szenteste, az éjféli misén (ami hülyeség, ugye, mert az evangélikusoknál nincs éjféli mise) egy nagyon vékony, szőke, kék szemű gyerek egy forgópisztollyal agyonlő egy óriási termetű, subába burkolózott, bunkó parasztot. Ennyit tudtam, s minden egyéb ebből következett aztán.

Ezt honnan tudtad?

Fogalmam sincs. Egy ideig csak néztem a nagytemplomot, s aztán rájöttem, hogy ott megöltek egy embert.

De nem olvastad schol?

Szerintem nem. De az is lehet, hogy olvastam, csak már nem emlékszem rá. Az említett Ottliknak van egy nagyon korai írása, amiben megírja az *Iskola a határon* nyitójelenetét, hogy valaki hegedül, egy másik meg be-megy a házba, és az a vége az írásnak, hogy ha valaki tud valamit erről a jelenetről, akkor segítsen. Körülbelül ilyen helyzetben éreztem magam én is. Telt-múlt az idő, s akkor megpróbáltam ezzel a képpel valamit kezdeni, megpróbáltam a figurákat eddig a jelenetig valahogy eljuttatni, illetve hát azt elképzelni, hogy mi következik ebből a jelenetből. Tehát ilyen természetű okoskodások voltak, és nem olyan természetűek, amelyekre fel voltam készülve. Ezenkívül az volt a határozott benyomásom írás közben, hogy az írás nem arról szól, hogy elmondjál egy történetet, mert azt akármikor elmondasz, meg a másik is, isztok egy kicsit, és mindjárt jönnek a történetek. Az irodalom nem erről szól, hanem arról, hogy létrehozzunk lényeket, embereket, hogy figurákat teremtsünk mi is, mert alapjáraton mi, ugye, nem tudunk teremteni. Ilyen természetű problémáim voltak, maga a történet elmondása nekem nem okozott gondot. Az olvasók többségének a kommersz történetek olvasásában van jártassága, ezt még Kertész Imre is tudta. A történet az valami gagyi dolog, mézesmadzag az olvasónak. Úgyhogy az én regényemben is van egy tulajdonképpen egyszerű történet, s a történetet lehetőséget teremtettem arra, hogy fontos dolgokról beszéljünk, emberi lényekről például. A problémáim tehát ilyen természetűek voltak, hogy ne változzon meg az Omaszta szeme színe, mondjuk. A történet nem érdekelt annyira, mint a figuráim. A Dalmand nevű alakba bizonyos mértékig szerelmes voltam például, és úgy akartam megcsinálni, hogy Palandoron kívül más is szerelmes legyen bele.

Nem nagyon olvastam az utóbbi időben olyan művet, amellyel kapcsolatban ilyen sok szerzői előképet emlegettek volna a kollégák, amelyet ennyi más művel próbáltak volna rokonítani, az intertextuális utalások miatti kapcsolódási pontokra utalásokra most nem is gondolva, elég,

ha csak a regénypoétika, az elbeszélésmód, a szerkezet szempontjából említettedet sorolom: Szerb Antal, Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Lengyel Péter, Krasznahorkai László, Závada Pál, Rakovszky Zsuzsa, az utóbbi évek kortárs „történelmi” regény írói, Láng Zsolt, Háy János, Darvasi László, a világirodalomból Eco, Norfolk stb. Nem azt kérem én most már, hogy vallj színt és áruld el, hogy a magyar és világirodalomból milyen előképe-id voltak, miket használtál az olvasmányélményeidből, tanulmányaidból, kiknek a nyomdokain próbáltál járni, hanem inkább azt, hogy ha te magad, irodalomtörténészként, kritikusként ránézel a könyvre, akkor őszintén milyen művekkel tudnád rokonítani, milyen művekkel érzel hasonlóságot, amiből még nem feltétlenül következik az, hogy tudatosan törekedtél is ennek megteremtésére.

Ha én ezt a regényt olvasnám, akkor a *Vissza a jövőbe* című kommersz hollywoodi filmtrilógia jutna eszembe, ahhoz tudnám hasonlítani, abban is van egy ilyen hurok az időben, meg egyáltalán, az időutazásokról szóló történetekhez tudnám hasonlítani, azok engem mindig lenyűgöztek. Tulajdonképpen szörnyen idegesít is, hogy nincs időgép, bár ha lenne, akkor az én kenyérkereső szakmám ellehetetlenülne, mert irodalomtörténészként, történészként, régi szövegek interpretátoraként nem lehetne megélni. Ismét mondom, egyszerű narrációja van az én könyvemnek, csak van benne egy csavar, ami az egyszerű méterszagalgból, möbius-szalagot csinál. Ez pedig egyértelműen olyan alkotásokból jön, mint a *Terminátor* vagy a *Vissza a jövőbe*.

Ez az időviszonyra érvényes lehet, de, ha a regénypoétika egészére, az elbeszélésmódra, a szerkezetre gondolunk?

Azt meg nem tudom átlátni, mert még nem olvastam azóta, hogy megírtam. Olvasóként még nem tudok hozzá viszonyulni. Az volt a benyomásom, hogy valóban sokan írnak róla, s ezért hálás is lehetek a sorsnak, de valahogy mintha mindenki olyan könnyű kezűen nyúlt volna hozzá. S ennél még borzasztóbb, hogy azt éreztem, ha én írnék róla, valószínűleg én is ilyen felületet mondanék. Például alighanem én is leírtam volna, hogy Szerb Antal meg Umberto Eco, de nem vagyok erre büszke. De nyilván: Mészöly. Igazság szerint olyan könyvet szerettem volna írni, mint Mészöly Miklós *Megbocsátás* című remekműve, ami olyan vastag, mint egy vékonyabb ceruza, és semmilyen értelemben nem nagy mű, de mégis nagyon fontos, és Ottlik Géza: *Hajnali háztető* című, szintén nem eléggé becsült kis könyve, meg azok az angolok, akiket Ottlik szeretett, akik miatt Nemes Nagy Ágnes azt mondta Ottlikra, hogy neki egyáltalán nincsen is ízlése. Holott Ottliknak olyan ízlése volt, amely szerint nem kell állandóan erőlködni és a nagy dolgokról olyan szörnyű tragikusan beszélni, hanem tényleg az élet és a halál értelméről kell ugyan beszélni, de olyan kis elegánsan, udvariasan, bájosan. Azt remélem, hogy ilyen szerzőknek a műveire hasonlít a regényem, mint Somerset Maugham például.

Ha már ismét szóba került Ottlik, akkor említsük meg, hogy a regénynek két mottója van, egy Talleyrand-tól származó, és egy Ottliktól. Az utóbbi így hangzik: „Buenos Aires, nem, Honkongot, nem, Szevasztopot

nem.” Az eredetiben viszont Békéscsaba is szerepel a felsorolás végén. Miért maradt ki nálad?

Igen, ezt is egy ilyen kettős csavarnak gondoltam. Ottlik ebben a kis szövegében arról beszél, hogy egy írónak arról kell írnia, amit ismer, emiatt neki Budáról kell írni, mert Buenos Aires, Honkongot, Szavasztopot, Békéscsabát nem ismeri. Gondoltam, Békéscsabát akkor én kiveszem, és akkor a mottó az ellenkezőjét fogja jelenteni az ellenkezőjének. Kettős csavar: Békéscsaba a hiányával van jelen ebben a könyvben. A Talleyrand-idézet pedig, ami azt jelenti, hogy talán többet ért volna szenvedni, azért került bele, mert a kortárs magyar irodalomban egyetlen olyan szöveget ismerek, aminek olyan ízlése van, mint a *Megbocsátás*nak és a *Hajnali háztető*nek, az egy nagyon rövid naplóbejegyzés Tamás Gáspár Miklóstól, miszerint ő bizony szereti azokat a könyveket, amelyek kommerszek és bizonyos hagyományos értékek mellett teszik le a voksukat. Szereti az olyan könyveket, amelyek könnyedek, lazák, de alájuk, vízjelszerűen mögéjük van írva, hogy talán mégiscsak többet ért volna szenvedni. Úgy gondoltam, hogy poétikailag ez így együtt két jó mottó.

A te regényed azért nem olyan laza, könnyű olvasmány énszerintem (sem), nem adja olyan könnyen oda magát. „Az elbeszélés nehézségei”, amiket, legyen, csak én feltételezek, itt azért olyan regényszerkezeti, elbeszélés-technikai, narrációs következményekkel járnak, amelyek következtében úgy tűnik, mintha igen bonyolultan és körülményesen lenne előadva az, ami. De miért is így?

Az biztos, hogy egy tárgyról csak akkor tudjuk megállapítani, hogy az egy térbeli képződmény, ha több nézőpontot felvesszünk. Ha például csak egy szemmemmel nézem ezt a poharat, akkor nem fog kiderülni róla, hogy ez egy tárgy, mert egy lapocska is lehetne. Ezt eddig is tudtuk. Engem az kezdett el aggasztani, hogy ez a pohár nem mindig ugyanolyan. Ahhoz, hogy erről a pohárról én igazán jó leírást adjak, ahhoz nemcsak térben kell mozgatni a nézőpontot, hanem időben is. Valamikor ez a pohár sokkal jobban nézett ki, és fog sokkal rosszabbul is kinézni, és mégis mindig ugyanaz a pohár. Tehát a nézőpontokba valahogy bele kellett építeni az időt. A másik probléma, hogy a saját történetét senki nem tudja elmondani. Vagy legalább is azokat a történeteket, amelyek segítettek megérteni az életemet, valahogy mindig mások mondták el, sohasem én. A harmadik pedig az, hogy a legtöbb mondatot, amit hallunk, nem nekünk mondják, nem hozánk címezik. Túlnyomó többségét csak meghallottuk, vagy kihallgattuk akaratlanul is. S ebből a három dologból, szerintem, teljesen világosan következik ez a szerkezet, ami lehet, hogy bonyolult, de minden egyéb elmondását ennek a történetnek gagyinak tartottam volna. Mivel én elfogadtam, hogy a mondásnak ezek a problémái, akkor úgy gondoltam, csak egy ilyen könyvet írhatok és nem másmilyent. Ebből a nézőpontból az, hogy ez különféle olvasási, befogadási bonyodalmakat eredményezhet, nem érdekes. Egyébként is: a történeten kívül annyi mindenféle másnak lehet még örülni egy könyvben.

Korábban elég sokat foglalkoztak a kritikusok, teoretikusok az elbeszélői szituáció hitelességének kérdésével. A regényed kapcsán a részlebeszélők esetében is kérdéses lehet, hogy hol is, hogyan, milyen formában, kinek hangzanak el, de az egészszel, összességében is kérdés lehet, hogy ki, mikor, hogyan, miért is rakja össze a részeket. Főként azért, merthogy időnként még értesülhetünk is arról, hogy amit olvasunk, az valójában már nincs is, vagy legalábbis nem kellene, hogy legyen.

Ebben az ügyben én Bulgakovra hallgattam, aki köztudottan úgy képzelte el, hogy a kézirat nem ég el. Nincs olyan, hogy egy kézirat megsemmisül, akár nem is kell közzé tenni, akkor is megmarad. Azt szoktuk gondolni, hogy a művek akkor léteznek csak, ha valaki olvassa azokat, a nem olvasott könyvek, azok nem léteznek, azok csak egy-egy tárgy. Makovicza, ugye, elhelyezi a templomgombban a maga iratait, de azok szétáznak. Ladik a történetének megírása közben attól fél, hogy megfigyelik (joggal), ezért a kicsi papírlapokat, amelyeket egy metlaki lap alátétén ír, beteszi a kályhába és elégeti. Kanetti a tanulmányát megírja Ladikról (ezt olvassuk a harmadik fejezetben), de megsemmisíti, ahogy a tanára kérte, amikor pedig a saját nyomozását már számítógépbe írja, akkor végül kitörli az egészet, mert az apja azt magyarázza, hogy a hordozók azok bizonytalanok, és csak az emlékezet ér valamit. Tehát megsemmisített, nem létező szövegeket olvasunk, de a fikciónak azzal nincsen dolga, hogy azt elmagyarázza, hogyan került mégis elénk, mert hogy a kézirat, mint tudjuk, nem ég el. Bulgakovnak azért volt fontos mondania a Mester és Margaritában ezt, hogy rámutasson arra, hiába a sztálinizmus, meg a terror, a gondolatot nem lehet megsemmisíteni, nem lehet meg nem történné tenni. S én is ehhez tartom magam. Ha egy gondolat valahogyan létrejön, az már soha többé nem tud semmivé válni.

Amnyi mindenfélének lehet örülni egy könyvben, mondtad, s valóban, a te könyvedben is, például a nyelvezetnek, ennek a szinte koronként, elbeszélőnként, nézőpontoként változó, de még egyazon kor, beszélő nyelvállapotát tekintve is igen összetett, akár különböző nyelvekből származó szavakat, mondatokat és a magyarnak is többféle nyelvrétegét egymás mellé rendelő, keverő (a hétköznapi, köznyelvi szlenget akár az esztétika, a tudomány nyelvével például), polifonikus hangzású nyelvezetnek.

Én már úgy nőtem föl, hogy a nyelv nem egyenmű, különböző forrásokból származó elemek vannak benne. Parti Nagy Lajos egyik hőse, talán egy katona, a vonatból kinézve például azt mondja: „nézd, bazmeg, őzikék!” Jó, ugye? A nyelv tehát nem egyenmű, s ez, bizony, gyakran idegesítő számunkra. Szerettem volna én is olyan felületet képezni, hogy látszódjon az, hogy a felület mögött ott van valami nagyon kézzelfogható, nagyon konkrét, könnyen értelmezhető dolog, de amihez a hozzáférést a felület kicsit megnehezíti, mert nem egyenmű forrásokból, nyelvi regiszterekből táplálkozó elemek vannak benne. Szerintem jó ezzel megbarátkozunk, mert egyre több idegent veszünk észre magunk körül, s ezért talán saját magunkban is, és az egyenműség feloldódása, e feloldódás sebessége egyre csak fokozódni fog. Nagyon ostoba emberek gondolhatják csak azt, hogy a nyelvi egyenműség még sokáig fenntartható, jó már most edzenünk egy kicsit.

A nyelv is forrása lehet időnként, de még inkább a regény más elemei annak a termékeny bizonytalanságnak, ami egy kicsit a Mészöly Miklósa emlékeztet engem. A szerkezeti tagoltság, az idővel való játék, az egymást kiegészítő, továbbmondó, de időnként felül is író elbeszélői szövegek, egy-egy újabb nézőpont, egy-egy fordulat, de akár csak egy oda nem illő szó is el-elbizonytalaníthatja az olvasót, a már-már megszerzett tudásában. A kérdésekre (főként a gyilkosság motivációira és a holttest, illetve a gyilkos eltűnésére vonatkozóakra) a nyomozók még csak-csak megtalálják a maguk válaszait. Mivel ezek nem azonosak, és részben a másikat cáfolók is, vagy nem egészen a realitások világából valók, ezért az olvasó nem igazán érezhet megnyugvást a regény végére érve. Ezt a regény értelmezői, kritikusai közül már többen is úgy magyarázták, hogy ez a mű ismét arról beszél, amiről már nagyon sok kortárs mű szólt, hogy nincs elbeszélhető igazság, hogy a történelemnek és a történeteknek nem lehet utólag értelmet adni, hogy rekonstruálhatatlan a múlt, a teljes valósága felderíthetetlen stb. Mi a véleményed az efféle értelmezésekről?

Az írók azt szokták mondani, hogy nem olvassák a kritikusokat, vagy ha igen, nem foglalkoznak velük, a véleményükkel. Szerintem mind a két állítás hazugság. Olvassák is és foglalkoznak is velük. Én is írtam nagyon sok kritikát, ezért meg tudom ítélni, hogy ha egy kritikus ír erről a könyvről, akkor elvégezte-e rendesen a munkáját, vagy nem végezte el. Ha azért beszél sületlenségeket, mert nem végezte el a munkáját jól, akkor nem idegesítem föl magam rajta. Én, olvasóként, úgy gondolom, hogy ennek a könyvnek az utolsó fejezetéből szinte teljes mértékben kiderül, hogy mi az igazság, de az előző fejezetek, a nyomozással foglalkozó fejezetek ezt szépen eltakarják. Ezzel tulajdonképpen szerzőként is akartam valami olyasmit állítani, hogy a nyomozásoknak nem mindig az a feladatuk, hogy feltárják az igazságot, általában és különösen elvetemült esetekben inkább éppen az a feladatuk, hogy eltakarják az igazságot. Engem például nagyon bosszant, hogy egy olyan országban élünk, ahol embertársaink embertársainkra vadásznak. Az, hogy azok a debreceni gazemberek cigányokra vadásztak távcsöves puskával, valami elképesztő fordulópontja a magyar történelemnek. Teljesen világos ugyanakkor, hogy a nyomozati, bírósági munka, amivel fordultak ehhez az ügyhöz, nem az igazság feltárását, hanem ennek az iszonyatos borzalomnak az eltakarását célozza. S nagyon remélem, hogy ennek a szövegnek sikerült valamennyire a jelenségeknek ezt az oldalát megjeleníteni. Vannak olyan iszonyatos dolgok, amiket megpróbálunk elfedni. Bizonyos értelemben, ha úgy gondolják, hogy ebben a könyvben nem derült ki az igazság, az számomra poétikailag siker, de azért én azt szeretném, ha az olvasó úgy tenné le a könyvet, legalább másodszori elolvasás után, hogy megtudta, mi az igazság.

Ez nagyon érdekes, mert az utolsó fejezet a legkévésbé tűnik realiztikusnak, ezek szerint nem hétköznapi értelmű igazságot kell keresnünk.

Akkor kezdhettél el megírni ezt a regényt, amikor úgy éreztem, hogy az egész, úgy ahogy van, már megvan a fejemben. S ez nem akart elkövetkezni egészen addig, amíg egyszer meg nem betegedtem, s egy síelés utáni tüdőgyulladás előtti lázas állapotban nem tudtam mást csinálni egy hétig, mint nézni a plafont. Abban

a delíriumos állapotban aztán összeállt, és világossá vált, hogy mi a magyarázat. Azokat az utakat, amiket a nyomozóimnak, nekem is végig kellett járnom, és a vizsgálódásaim végén arra a felismerésre jutottam, hogy ennek a gyilkosságnak csak egy dolog lehet a magyarázata. Az igazság nem mindig reális, nem mindig marad a realitások talaján. A romagyilkosságokat most majd jól meg fogják magyarázni, hogy van néhány kreten náci, aki szerint a cigányokat le kell lőni, de fönnáll a gyanúja annak, hogy valami sokkal borzasztóbb magyarázata van az eseményeknek, s ebben az esetben is úgy gondoltam, hogy ez a sokkal rettenetesebb magyarázat, ami minden racionalitáson túl van, az az igazság. Ebben a könyvben engem a gonoszság érdekelt, nem a természet, hanem az, hogy mi a gonoszság sorsa. Azt próbáltam megírni, hogy mi a sorsa a gonosznak. Tehát csak az lehet magyarázat a történetekre, ami az utolsó fejezetből teljesen világosan kiolvasható.

Ráadásul Makovicza Bálint addigra, mire az utolsó fejezetben található második szövegét olvassuk, az eltelt két év alatt egy alkoholistá, lelkiileg-idegileg megroppant, talán némiképp megbomlott elméjű figurává vált, legalábbis a többiek nézőpontjából, az ő korábbi jellemzőik alapján. Az általa elmondott hagymázos víziót, irracionális, fantasztikus, szürreális látomássorozatot kellene az olvasónak elfogadni megoldásként?

Az, hogy ki mondja ki az igazságot, nem függ attól, a kimondó milyen állapotban van. Az igazságnak ugyanakkora esélye van megszólalni egy megfélemlített, félbolond alkoholista szájából, mint azoknak a nagyon józan, nagyon képzett embereknek a szájából, akik korábban nyomoztak. De az is nyilvánvaló, hogy amikor megpróbáljuk az igazságot kideríteni, mindig csak részleteket tudunk megragadni. Az kétségtelenül igaz, hogy emberi lénynek nem érdemes azt gondolnia, hogy no, ő most aztán teljes kiterjedésében és mélységében megragadta az igazságot, ezt mindenképpen meg akartam jeleníteni azzal, hogy ez a három nyomozópáros mindig mást gondol, más eredményre jut. A végén viszont néhány érv szól amellett, hogy a Makovicza nagyjából megértette, hogy mi történt. Lehet, hogy túlságosan megviselte ez az igazság őt. Az is lehetséges, hogy azt gondolni, az igazság egészét birtokoljuk, az az örület egyik fajtája. De azért én, olvasóként, az utolsó fejezetnek mindenképpen nagyobb jelentőséget tulajdonítanék, mint az előzőeknek, ami ott olvasható az egy nagyon koherens értelmezésnek tűnik. Szerintem valami kiderül belőle, nyilván az sem a teljes igazság, de ott egy nagyon erős állítás van azzal kapcsolatban, ami történt. Egyáltalán nem biztos, hogy az igazság mindig a felkent helyekről származik. És az se biztos, hogy a bolond lyukból fújó szél mindig bolond. A kulturális, a társadalmi életben az egyik legfontosabb mondanivaló az lehetne, legalábbis én azt szeretném mondani, hogy nem számít, honnan jön a szó. Néha a legváratlanabb helyről, elnyomott vagy általunk gyűlölt pozícióból érkezik meg az, ami kivezet bennünket. Ezért, szerintem, nem baj az, hogy a Makovicza a maga értelmezését már elég rossz állapotban mondja.

Ezek szerint Te nem azok közé a szerzők közé tartozol, akik valamiféle ismeretelméleti vagy egyéb szépszisztól vezérelve azt mondják, hogy igazság tulajdon-

képpen nincsen, mert relatív minden, és a történelem is azt bizonyítja, hogy sok esetben attól függ az események értelmezése és igazsága, honnan nézzük és ki mondja? Az igazság feltételezése vagy tagadása, hogy megismerhető, föltárható és el is beszélhető vagy éppen hogy nem, ez az elmúlt évtizedek prózairodalmának egyik kulcskérdése. S ezzel némiképp összefüggésben a referencialitás kérdése. Te mindkettővel elég sokat foglalkoztál irodalomtörténetesként is (lásd például a Bárka 2006/6-os számában a „mintha”-változatok. A referencia-illúzió felkeltésének retorikai stratégiái a mai magyar prózában című tanulmányt). Számomra nyilvánvaló, hogy a regényed is válaszkereslet ezekre a kérdésekre, mégis arra kérlek befejezésül, hogy próbáld összefoglalni most a teoretikus véleményed mindezzel kapcsolatban.

A referencialitás az annak a kérdése volna, hogy képesek-e a szavak félreérthetetlenül megjelölni a dolgokat, vagy másképpen, hogy a szavak segítségével eljuthatunk-e a valósághoz. Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre válaszoltam akkor, amikor azt mondtam, hogy nem fikció van meg valóság, hanem van egy imagináció, egy álom, egy látomás, amibe illenek kitalált dolgok is, meg valóságosan létező dolgok is. Nem ellenzem például, ha valaki ezt a könyvet békéscsabai bédekkerként használja, mert meggyőződése, hogy ha valaki elhiszi azt, hogy a valóságban úgy van, ahogy a regényben le van írva, akkor meg fogja találni az evangélikus templomot. A valóságvonatkozások tekintetében tehát azt gondolom most is, amit ebben a „mintha”-tanulmányomban emlegettem: a szavak valószínűleg képtelenek eljutni a dolgokig, de fel tudják kelteni annak az illúzióját, hogy képesek erre, s aki ennek az illúziónak hisz, az nem csodálódik mindig. Például, amikor Schlieman annak idején azt gondolta, hogy az Odüsszeia alapján meg lehet találni Tróját, akkor mindenki azt mondta, hogy Schlieman, te teljesen hülye vagy, az egy irodalmi mű, annak a valósága soha nem létezett. Ő azonban mégis bevette ezt az illúziót, elment, a mű alapján kereste Tróját, és hát nem megtalálta?

Az igazsággal kapcsolatban, azt hiszem, én valóban nem teljesen azt gondolom, ami az elmúlt évtizedek prózairodalmából kiolvasható. Nem osztom azt az ismeretelméleti nézetet, mely szerint az igazság attól függ, hogy honnan nézzük. Én úgy gondolom, hogy igazság létezik, de most, magunk miatt, a helyzetünk miatt, a nyelvünkbe zártságunk miatt, tükrök által homályosan látunk, de majd egyszer máskor fogunk színről-színre is látni. Az igazság tehát létezik, csak mi emberi lények nem nagyon férünk hozzá, de attól még van. Ami az elmúlt évtizedekben történt a magyar regényirodalomban ezen a téren, az egy nagyon súlyos tétel, az hogy valószínűleg mindenkinek az a jó, ami neki jó, az az igazság, ahonnan ő nézi. S lehet, hogy ennek a könyvnek ez a legalapvetőbb tétje. Lehet, hogy prózaírás eszközeivel próbáltam ehhez a vitához hozzászólni, ahhoz tehát, hogy igazság van, létezik valahol, csak mi emberek nem férünk hozzá, vagy ezzel a merőben metafizikus illúzióval le kell számolni, és nincsen igazság. Olvasóként most úgy látom, azzal, hogy Makovicza el tudja mondani a regény végén azt, hogy mi is történt, ezzel a szerző állást is foglalt. Akinél, persze, a könyve, ha szerencsénk van, mindig okosabb.

► NÉMETH ZOLTÁN

A posztmodern Viharsarok

Mikszáthi anekdota és regionalizmus
a Bárka-műhely prózaíróinak műveiben

A regionalizmus a 20. század végén és a 21. század elején egészen más kérdéseket implikál, mint a 19. században, hiszen növekvő hatása a kánon határainak kérdését veti fel, hasonlóan az ún. marginális irodalmak jelentőségéhez. A kánon fellazítása és az ún. kánonviták éppen a női irodalom, a posztkolonialista szépirodalom vagy általában a kisebbségek irodalma, a kisebbségi irodalom felől értelmezhető. Olyan folyamat táruul az utóbbi évtizedekben az irodalomtörténész tekintete elé, amelyben a centrális nézőpont alapvetően kérdőjeleződik meg, s helyébe a többközpontúság, a sokszínűség és az eltérések iránti fogékonyság tapasztalata lép.

A közép-európai kisebbségi irodalmak, és most pontosítsunk, a kisebbségi magyar irodalmak esetében elfogadott eljárásnak számít a regionális specifikumok felelőlegessége. Míg a magyar irodalom esetében a közvélekedés érvényesnek fogadja el azt a meghatározást, miszerint magyar irodalom az, ami magyar nyelven íródik (sőt: gyakran a más nyelvekről fordított szépirodalmi szövegeknek, tehát a fordításoknak a magyar irodalomhoz tartozottsága is szóba kerül), addig a kisebbségi irodalmak meghatározása esetén ugyanez a meghatározás sok irodalomtörténész számára nem tűnik elégségesnek. Innét nézve több értelmező számára szükségszerűnek tűnik egy olyan meghatározás, amely a kisebbségi magyar irodalom meghatározásakor nem elégszik meg pusztán a nyelv szerepével, hanem valamilyen specifikus látásmódról értekezik, a kisebbségi irodalmak sajátosságairól beszél.

A kisebbségi irodalmak meghatározásakor azonban mindenféle sajátosság, specifikum felelőlegessége olyan általánosításnak tűnik, amelyet nem támasztanak alá a kisebbségi irodalomba tartozó alkotások szövegtényei. A kisebbségi irodalmak hasonló módon sokszínűek, mint a nem kisebbségi irodalmak. Eltéréseik a kánon és az eltérő paradigmák mentén generálódnak. Így tehát például a kisebbségi irodalomba tartozó neoavantgarde szövegek több közös vonást mutatnak fel a nem kisebbségi irodalom neoavantgarde szövegeivel, mint mondjuk a kisebbségi irodalomba tartozó mágikus realista alkotásokkal, s a sort természetesen tovább folytathatnánk. Mindez egyúttal arra is utal, hogy a kisebbségi irodalmakba tartozó szövegek esetében valamilyen közös nagy ál-

talános hatásfolyamatról beszélni igen illuzórikus, ha nem alapvetően hamis állításokat vonhat maga után.

Hasonló a helyzet a szlovákiai magyar irodalom esetében is, vagyis lehetetlen olyan általános közös specifikumokat felelőlegességet, amelyek minden szlovákiai magyar szövegben tetten érhetőek lennének, s éppígy illúzióknak tűnik annak feltételezése is, hogy a szlovákiai magyar alkotások egymásra épülnének, egymást olvasnák. Az igazság az, hogy nem egy szlovákiai magyar alkotást lehetne említeni, amely távol tart magától mindenféle regionális pozíciót, s nem értelmezhető más szlovákiai magyar szövegek felől – sokkal inkább egy szélesebb magyar vagy világirodalmi hatás mutatható ki esetükben.

Még illuzórikusabb a szlovákiai magyar irodalomba tartozó alkotások és az 1918 előtt e tájon született művek és szerzők között valamiféle kapcsolatot feltételezni. Még olyan szerzők esetében is problematikus ez az eljárás, akiknek az életműük egyenesen generálhatna egy ilyesféle, vagyis hangsúlyosan regionális hatásviszonyt – jó példa erre Mikszáth Kálmán esete a kortárs irodalommal.

Mikszáth Kálmán hatása a kortárs irodalomra ugyanis – talán meglepő módon – első pillantásra nem a regionalizmus felől értelmezhető, mivel sokkal szélesebb és erőteljesebb hatást fejt ki a kortárs irodalomra. Példaként a magyar posztmodern irodalom paradigma-váltó életművére, Esterházy Péter regényeire gondolhatunk. Esterházy *Termelési-regény* (1979) című alkotása több síkon zajló, bonyolult játékot folytat a mikszáthi életművel: egyrészt újraírja, posztmodernizálja a mikszáthi anekdotát, másrészt regényében szereplőként lépteti fel Mikszáth figuráját, akivel dialógust folytat, sőt: a regény egy emlékeztetés jelenetében E. P. és Mikszáth arca egymásra kopírozódik. Esterházy további műveinek poénos-anekdotikus, illetve fragmentált szerkesztésmódja is a mikszáthi örökség felvállalásának és újrahasznosításának az igényét fejezi ki, s így a mikszáthi örökség a magyar posztmodern irodalom egyik fontos elemeként jelenik meg.

Hasonlóan fontos szerepet tölt be a mikszáthi életmű Grendel Lajos életművének eddigi utolsó szakaszában, pontosabban a *New Hont*-trilógiába sorolható regények prózapoétikai terének alakításában. Mindhárom regényben újraértelmeződik a mikszáthi anekdo-

ta fogalma, a *Nálunk, New Hontban* című regényben pedig maga Mikszáth is megjelenik egy kiskocsmá falán függő fényképként, illetve a nagy mesélő, Kálmán bácsi alakjában. Grendel Lajos a *New Hont*-trilógián keresztül a mikszáthi regionalizmus fogalmát is újraértelmezi az ezredfordulón, amennyiben a *New Hont*-trilógia egy hangsúlyozottan kisebbségi, szlovákiai magyar környezetbe helyezi el önmagát. E tanulmány megírásának pillanatáig azonban nem látszódnak annak a jelei, hogy – akár Grendelen keresztül, akár a grendeli újraírást figyelmen kívül hagyva – a mikszáthi örökség kitüntetett pozícióba kerülne a szlovákiai magyar irodalomban.

Ahhoz, hogy a Mikszáth Kálmán által megjelenített prózapoétikai, főként anekdotikus örökség és a regionális jelentésképzés együttes jelenlétét ki tudjuk mutatni a kortárs magyar irodalomban, nagyobb ugrás szükségeltetik. A békéscsabai *Bárka* folyóirat egykor volt szerkesztői körének prózai munkássága kiválóan mintázza azt, hogyan lehet a regionalitás elemeit felhasználva, a hatásviszony lehetőségeit akár alkotói műhelyként prezentálva korszerű, a kortárs magyar irodalom kánonjait is formáló szövegkorpuszt létrehozni. Valószínűleg jelentős szerepe van ebben Elek Tibornak, a folyóirat főszerkesztőjének is, akinek vállalt, többször kifejtett szerkesztői koncepciója az eltérő kánonok közelítése, a kortárs magyar irodalom eltérő köznyelveinek egymás mellé helyezése, egyfajta progresszív kánontörés céljából.

Ráadásul a *Bárka* három prózaíró szerkesztőjének – Kiss Ottónak, Grecsó Krisztiánnak és Kiss Lászlónak – az eddigi munkássága Mikszáth Kálmán prózaörökségének rendkívül termékeny és sokoldalú felhasználásaként is értelmezhető, különösen a már említett anekdotikus prózaalakítás és regionális kötődés révén. Ezen túl mindhárom szerző prózáját olyan elemek kötik össze, amelyek a hatásviszony egyéni, alkotó jellegű felhasználásáról, a szövegek közötti párbeszéd sokirányú lehetőségeiről tanúskodnak. Ennek az intertextuális dialógusnak a révén egy regionális prózai köznyelv jött létre, amelynek jellegzetességeire az alábbiakban igyekszem kitérni.

A mikszáthi hagyomány újraírásának elején minden bizonnyal Kiss Ottó *Szövegetek* (1999) című regénye, elbeszélésszerű, egyperces novellákból álló kötete áll. Nem véletlenül soroltam fel három műfajt: ha regényről van szó, úgy az rendkívül különös, fragmentált szöveggé jelenik meg az olvasó előtt, amelynek egyes fejezetei mindössze egy-két oldalas rövidprózák, amelyek általában egy-egy anekdota köré csoportosulnak. A szöveg regényszerűségét a többször fel-felbukkanó szereplők és események biztosítják. Másrészt azonban éppen emiatt a fragmentált szerkezet miatt fogható fel a *Szövegetek* elbeszélésszerűségének is. Ezeket az elbeszéléseket az köti össze, hogy mind egyetlen mondatból áll, s az utolsó mondat utolsó szavai a következő elbeszélés első szavaiként térnek vissza. Az egyperces novella műfaja pedig a *Szövegetek*-be sorolt szövegek kapcsán egyrészt a rövid terjedelm miatt értelmezhető, másrészt hogy a *Szövegetek* szövegei miniatűr, gyakran pár szavas, groteszk karakterű anekdoták sokaságából épülnek fel.

Kiss Ottó *Szövegetek* című kötetének *Hull a hó* című „fejezet”-ében található az alábbi pár soros anekdota, amely egyszerűen demonstrál egy írásmódot. Ez a rövid anekdota olyan zárványként funkcionál a narrációban, amelytől aztán teljesen elkanyarodik az elbeszélés menete. Azt is mondhatnánk, hogy ez mindhárom szerző szövegeire jellemző eljárás – azzal a megjegyzéssel, hogy gyakran az egész szöveg efféle zárványok láncolataként épül fel:

„...senki sem tudja, pontosan honnan, még Stanci bácsi sem, pedig ő mindent tud, azt is megmondta akkor nekünk, gyerekeknek, hogy nem az aranyláncok, de még csak nem is az aranygyűrű miatt van a szuszogás, hanem azért, mert amikor végre rátették a templomra az új kupolát, az egyik munkás lezuhant a harmincméteres magasságból, de csak a teste esett le, a lelke fennmaradt az égben, vagy legalábbis a kupolában, ezért van hát a szuszogás, a lélek miatt, ezt az orvos is megállapította, mondta Stanci bácsi, be is írta a könyvébe, hogy a munkás, amikor leért, már halott volt...” (20.)

Grecsó Krisztiánnál az említett pár soros anekdotikus zárvány szintén gyakran használt narrációs kellék: „Például igen sértő volt, énnekem legalábbis, amikor Cinci nénit háttal fotózta le a hávége, meg be is volt dőlve jócskán, igen kedves asszony az attól, hogy olyan természetes, húsos segge van. Éppen igazította a nehezéket a boronán, és akkor vették le, kőkorszaki módszerek a szegvári határban, ez volt alá írva, meglehetősen modortalansággal. A kőkorszaki arra utalt, hogy a követ igazította a boronán, ami azért kell, hogy a szerszám mélyebb nyomot hagyjon. Le kell súlyozni. Arra gondoltunk, odacsörgünk Pestre, hogy számítógépet azért mégsem köthetünk a boronára. Jönnének inkább, segítenének, elkélne a munkáskéz. Okoskodni lehet sokat, de szarni senki se szarna, ha a paraszt nem dolgozna ki a belét.” (*Pletykaanyu*, 9–10.)

Kiss Lászlónál a *Levél az ezredeshez* című novellában a *Szindbád nem haza megy* (2003) című kőtetből: „...amikor nagymama kuttyáját, a Morzsit, ezredes úr, futtattam az udvarban, a kutya meg futott a kő után, amit elhajítottam, és véletlenül nyakon dobtam nagymamát, aki a kertben gyomlált éppen...” (11.)

Az anekdota mellett rengeteg további közös vonás fűzi össze és állítja párbeszédbe Kiss Ottó, Grecsó Krisztián és Kiss László szövegeit. Ilyen például, hogy a posztmodern szövegirodalom olvasót próbáló nyelvjátékai, zsúfolt utalásai, többnyire arreferenciális jelentésképzése ellenében a három szerző szövegeiben sokkal fontosabb szerephez jutnak a hétköznapi történetek, amelyek által a popularitás kódjai lépnek működésbe. Ezek a hétköznapi történetek a vidéki – kisvárosi, falusi – emberek mikrovilágát rajzolják fel, a közvetlenség, illetve a köznapiság nyelvi szituációjának felelevenítésével. Ezt egészíti ki az a vonás, hogy az elbeszélőhelyzet általában nincs problematizálva a három szerző szövegeiben: mindig pontosan tudható, ki beszél, s általában egy névvel ellátott, konkrét ember monológjaként prezentálódik a szöveg.

Ennek a monologikus beszédnek, amely szintén rendkívül erős összekötő kapocs Kiss Ottó, Grecsó Krisztián és Kiss László műveiben, gyakran az ún.

A többi bízta rám. Üdv. Imre

Simonyi Imre küldeményei Levelesládámból

Az első levél, amit Simonyitól kaptam, az 1971-es csabai föllépésével függ össze. Ha jól gyanítom, az esten való közreműködésre Simonyi által kiszemelt színész(nő) meghívásáról, meg Márai-könyvekről lehetett szó. Utólag ki tudja pontosan?! Számomra nyilván nem volt olyan érdekes, mint Imrének, akinek viszont nagyon! Az utolsó levele 1992-es.

17-et őrzök a Simonyi-levelekből, több valószínűleg nem volt. (Meg azt a 2-t, amit hölgyismerősöm adott át megőrzésre.) E levelek hangja a lehető legtermészetesebb módon egész más, mint amiket Nagy Gáspár nekem küldött (l. Gazsi írja Miskának: Életünk, 2009. 2009/II–12. 43–56.). Aki ismerte Simonyi Imrét, annak költői a kérdés, hogy miért. Édesapámmal egyidős, tehát nemzedéknyi a különbség köztünk. Aradi ő is, mint az én családom, de például míg ő – mondom, aradiként – inkább biharinak érzi magát, mi aradiként igyekszünk őrizni csanádi mivoltunkat, s nincs bajunk aradi magyarságunkkal sem. Nagy Gáspár finomsága volt számomra a vonzó, s nem Simonyi nem ritkán durvaságig fajuló keménysége. Gáspár értő barát, aki segít akkor is, amikor nem tudsz róla, Imre értetlen atyai 'barát', akitől nem idegen a másik ugráltatása. Csak hogy pár példát említsek...

Levelesládámból című sorozatom második darabja ez a mostani (az első az NG-leveleket ismerteti), amely igyekszik bemutatni a nekünk írt Simonyi-leveleket, megkísérelve leírni, vagy legalábbis jelezni, milyen – minket illető – körülmények közt vetette papírra ezeket a sorokat Simonyi.

Keltezés egyetlen Simonyi-levélen sincs, a borítékon található postai bélyegpecsételésen vagy kiolvasható, vagy alig látható, elmosódott időpontot vettem alapnak. Egy-két esetben ez sem volt lehetséges, hogy miért, a levélnél jelzem, s a sor-

haza megy című könyvének nagyobbik része. Ezek a nosztalgikus monológok, gyermeki nézőpontból felépülő történetek álom és valóság határán állva a fantasztikum szövegbe építésével kapcsolódnak a mágikus realizmus nyelvhasználatához. (Itt, írásunk végéhez közeledve szükséges megjegyeznünk, hogy a *Bárka* folyóirathoz kötődő, elemzett szerzők mellett Cserna-Szabó András prózája is hasonló kontextusban értelmezhető, rendkívül sok ponton kapcsolódik a felvázolt prózai térhez.)

A fentebb felsorolt jellegzetességek nyomán Kiss Ottó, Grecsó Krisztián és Kiss László szövegei egymásba íródnak, kölcsönösen átírják egymást, s ezáltal mind a regionalizmus, mind az ún. műhelymunka új jelentést nyer írásaikban. Izgalmas vállalkozás ezek után annak vizsgálata, vajon a kortárs magyar irodalom egésze felől nézve milyen helyet jelöl ki magának ez a fajta prózaalakítás. Az elemzett sajátosságok nyomán egyértelműen a posztmodern jelentésképzés kontextusában vélem értelmezhetőnek ezt a prózát, sőt arra a meglepő tapasztalatra lehetünk figyelmesek, hogy a három szerző prózája a posztmodern irodalom mindhárom stratégiáját egyszerre lépteti működésbe. Így válik sajátjává az első posztmodern metafizikai igénye, mágikus realista történetesszövege, egzisztenciális kérdésfelvetése, a második posztmodernre jellemző ironia, paródia, humor, valamint a poénos szerkesztés és a nyelvjáték, illetve a harmadik posztmodern marginalitás iránti vonzódása, a háttérbe szorított, elnémított egzisztenciáknak adott hang által, az identitáskérdések felvetésével. Mindez arra utal, hogy az eltérő minőségek együttes szerepeltetésével többhangú és többirányú, eklektikus prózai nyelv áll elénk, amelynek összetettségét az eltérő stratégiák egymás mellett szerepeltetése is biztosítja.

A Bárka-műhely tagjainak, Kiss Ottó, Grecsó Krisztián és Kiss László prózájának úgy sikerül újraírnia és újraértelmeznie a magyar prózahagyományt, hogy egy gazdagon árnyalt posztmodern nyelvhasználat által jelent meg alkotásaikban anekdotizmus és regionalizmus: a Krúdy-féle nosztalgia, az örkényi groteszk, a Darvasi-féle líraiság és hrabali monológ keveredik szövegeikben a mikszáthi anekdotával. A három szerző országos jelentőségű sikerei, díjai arra utalnak, hogy mind a regionalizmus, mind a mikszáthi anekdota felől megújíthatónak látszik a magyar prózahagyomány.

hosszúmondat ad teret: elég e helyen Kiss Ottó egyetlen mondatból álló „fejezetei”-re, Grecsó Krisztián *En, Schriwanek András* című elbeszéléseinek filozofikus gondolatfutataira, vagy Kiss László elbeszéléseinek oldalakon át kígyózó mondataira utalnunk.

Mint már említettük, a rendkívül hasonló terek és személyek is összekötik a három szerző szövegeit. A vidék, a kisváros vagy falu megnevezett helyszíne Dél-Magyarország, az Alföld déli része, az ún. Vihar-sarok és környéke (Gyula, Szeged, Szegvár stb.), amelyet jellegzetes, hétköznapi szereplők népesítenek be. Nagyon érdekes képet nyújtanak a három szerző szövegeiben található nevek, amelyekből egy többnemzeti-ségű, multikulturális térre nyílik rálátás, ráadásul ezek a gyakran furcsa, idegenszerű nevek egzotikus réteggel gazdagítják a szövegnyelvet. Szlovákos hangzású (Szabovnyik Zsuzsanna, Zelinek, Szmola, Szvitánka Józsi, Hávelkáné – Kiss Ottó, Schriwanek András, Berenka Klára, Franczek Gyula – Grecsó Krisztián, Czidrich Miska – Kiss László), szerb (Dragica néni, Czárity – Kiss Ottó), román (Filimon – Kiss Ottó), német (Heller mérnök – Kiss Ottó, Metz Dezső – Grecsó Krisztián, Rück Laci – Kiss László) és magyar nevek keverednek. Van, hogy egyetlen néven belül is többféle nyelv, illetve nemzetiség keveredése figyelhető meg, eklektikus, hibrid nevet létrehozva: például a Schriwanek András szlovák eredetű, de német helyesírású vezetéknev magyar keresztnévvel és sorrenddel.

Jellegzetes helyszín továbbá a kocsmá, amely úgy jelenik meg, hogy a hétköznapi szereplők emlékeinek, bölcselkedéseinek is teret ad. A népi bölcsességek, az ún. falu bolondjának filozofikus gondolatfutatai, az alkoholmámorban elhangzó világmagyarázatok tartoznak ide, illetve a nosztalgikus emlékmónológok. Nem szabad itt megelégedni arról sem, hogy a mikszáthi anekdotán túl mindhárom szerző műveiben nagyon erős kapcsolódási pontok fedezhetőek fel Krúdy Gyula szövegeinek „aranykor”-képzetéhez, asszociatív időkezeléséhez, különösképp figuráihoz, illetve azok értékrendjéhez.

Szintén összekötő kapocs a gyermeki nézőpont imitálása: a monológok egy korlátozott ismeretekkel bíró gyermek nézőpontjához kapcsolódva végzik el a felnőttek világának értékszembesítését – mint például Kiss Ottó *Szövegetek* című kötetének első szövege, Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* című elbeszéléskötetnek nem egy elbeszélése, Kiss László *Szindbád nem*

rendet a tartalom alapján igyekszem meghatározni, hogy minden darab a megfelelő helyre kerülhessen. A levelek szinte kivétel nélkül Gyulán íródtak, amelyik nem, jelzem. Az általa elküvetett aláhúzásokat hasonló módon jelzem; zárójeli ferdek, nem kerek.

Egy helyen 'nyomdafestéket nem tűrő' megszólítással él Imre, ám én úgy gondolom, közölnünk kell, hogy világos legyen az őt nem ismerő számára is, milyen nyelvi fordulatok szaladtak ki nem is olyan ritkán a valóban nagy, ám hamar indulatba jövő költő száján. Az utolsó előtti, Fehérvárra küldött 1977-es levele pedig kisdéd S. I.-gyűjteményem egyik legérdekesebb s legértékesebb darabja.

Csabán valósággal nyűszítettek az elvtársak, ha megláttak Simonyival. A legemlékezetesebb az 1970-es esetem Imrével.

A Népújság szerkesztőségében Sass Ervin óva inti Bencsik Mátét, hogy Sarusihoz hasonlóan barátkozzék Simonyi Imrével – tudod meg 2001-ben a cimborádtól.

Épp akkor fejeztem be Tanácsi úti sétám Imre bácsival.... Sass (a Búzapiac téri Párházban tartózkodó szerkesztőségben) már tudta, mi nem történt a csabjanszki Sztalin úton a másik gyakornokával, azzal a rosszcsont Miskával.

Ahogy karomba karolt Imre a csabai Fő uccán, végig az volt az érzésem, figyelnek! Pártlap pártmunkás-jelölt párthírlap-író gyakornoka csak úgy, ukk-mukk, végigvonuljon kart karba öltve a Tanácsköztársaság úton ezzel a gyulai ellenforradalmárral...

Képtelenség.

S mit ad Isten, 30 magyar év után kiderül, jól tettszett érezni! S nem üldözési rögeszme riasztotta érzékeidet.

Újfönt nem.

Ahogy vonultunk Imrével kart karba öltve a csabai Fő uccán a déli verőn az ebédelni igyekvő, ebédből megjövő elvtársak és elvtársnék, meg magunkfajták áradó tömegében, kissé ijedten néztél körül, ki lát benneteket? Mert ha csak egy is a mellettünk elhaladó, minket vizslatók közül jelenti a főnökeimnek, már megint állás nélkül vagyok. Ráadásul eleve nincs ínyemre, ha férfi karol belém... Imre minderre fittyet hányva vonul velem végig a Csaba cukrászdától a Vasútig tartó kétezer méter hosszú – négyezer lépésnyi? – Andrassy úton, a fülemből baráti intelmeket sug...

Hogyne lett volna rosszul a pártházi pártlap pártmunkás rovatvezetője?! „Csak nehogy úgy járj, mint a Miska barátod!” Mért, Miska hogy járt? „Simonyival egymásba karolva vonult végig a Tanácsköztársaság úton...” (Simonyinak az időben nem volt jelenése a helybéli 'irodalmi' sajtóban: nem volt, mert ki volt onnan tiltva. Erre föl a munkatársuk – a munkatársa a pártlapnak...)

Csak gyanítottad, miért nem kedvelnek téged az ötvenhatos ellenforradalmárokat szívből gyűlölő csabai pufajkáslapnál! Hogy 30 év múltán a barátodnak eszébe jusson: persze, a lapnál abban a pillanatban tudtak az általad elkövetett elvtársiatlanságról! 'Ellenforradalmárral' grasszáljon a lapjuk gyakornoka...

E levelekből is kiderül, miért volt köztünk tartózkodó a viszony. Hogy miért távolodtam el tőle újra és megint... Hogy valamikor csak újfönt rányissam az ajtót a Dob utcában, a 48-as utcában, majd végül az Erkel téren. Rányissak, amíg tehetem.

E munkácskával is rányitok Imrére.

...Simonyi Imrére! S nem Szmolára. Mert Imre nagyon haragudott volna, ha valaki le-Szmolázza! (Biztos ráborítja az asztalt.) Mert őt úgy hívták, hogy SIMONYI IMRE. Így döntött. S illik ezt tiszteletben tartanunk... egyszer s mindenkorra.

1971 legeleje

Koperta nélkül megmaradt levél. „Miska! Miután ez a B. harmadik levelém is válaszolatlan hagyta – természetesen minden további kapcsolatot megszakítok vele. Magát viszont megkérném, ha találkozik vele, kérje meg, hogy azt a könyvügyet intézze el...” Hogy milyen könyv volt, fogalmam sincs. Tán a csabai könyvtár Márai-köteteiről volt szó, mert hogy arra bízott bennünket, csőrjük el, neki azokra halaszthatatlan szüksége volna! Csodálta, hogy Csabán egyáltalán közkönyvtárban lehet Márai. Mert a csabai könyvtár valóban ilyen volt. Féja Géának, Lipták Pálnak köszönhetően. A hatvanas években pl. Új Symposiont, Párizsi Magyar Műhelyt is kínált, s a legismertebb nyugat-európai napi- s hetilapok is ott virítottak a hír-

lapolvasó szabadpolcain. Nyelvtudás nélkül is megértette az ember egy-egy címlapképükről, mi nem történik velünk. Aki meg túl gyakran emelte le őket a helyükről, a besúgó könyvtáros bácsi jelentésében névsorba került: „Gyakran olvas angol nyelvű könyvet, újságot:...” – és jött a több mint gyanús alakok díszes névsora. Hogy amikor most ráakadjak a kopóiratra, ott lássam egyik akkori legjobb cimborám nevét is. Hogy tönkre is tegyék e piszkok a barátomat. 'Márai a csabai könyvesházban'...

1971. I. 26.

„Miska! Gondolkoztam a műsor címen: ne „Szerzői est” legyen – ezzel lelőnénk az esetleges TIT-estet, de egyéb megfontolás is vezet ebben az elhatározásban – hanem egyszerűen így: IRODALMI EST. Közreműködők: Simonyi Imre költő és Goór Nagy Mária, a Thália Színház tagja. Kérem, azonnal értesítse H. J.-t, hogy már a műsorfüzetet is így nyomassa és a plakáton is így hirdesse. Jobb így!!! Üdv. Simonyi Imre”. Nyilván ahogy rendelte.

1971. II. 5.

Imre első hosszabb levele hozzánk; majdnem olyan 'többrétgű' – több hasábra-nézetre szabott –, mint NG egyik-másik levele. Persze, a csabai est előkészületeiről... Goór még nem tud semmiről, ezért H.-nak „a héten kétszer is írtam; egyrészt, hogy Goórnak azonnal írjon még egyszer felkérő levelet, másrészt hogy most szombaton jöjjön át Gyulára... hogy némely részletet megbeszéljünk. /Ő sem írt semmit a leveleimre./” 15-én készül haza Pestről, „de ha addig nem tudok valami egészen biztosat, akkor nem lesz előadás! Ugyanis most már kezd idegesíteni a dolog”. Azaz: vagy a szervezés gyatra, vagy az állambiztonság Simonyi-lassítása sikeres, vagy mind a három (mondaná Imre, ha mondhatná, s rád emelné az asztalt). Arról nem beszélve, hogy „tekintettel kellene lenni az én rongyolt idegzetemre.... Vasárnap – hacsak nem jön közbe valami – én még átmegyek magához”. Jött is, a Corvin utcába, ahol jól érezte magát: parasztpolgár ház, nem emeletes torzszülemény ki tudja hanyadik emeleti odúja – később a Lencsési lakótelepen még majd szintúgy meglátogat, akkor már gyermekeimet készítve ámuldozásra. „...ha a hűgának van kedve, főzzön valamit, mert itt nincs időm ebédelni: délben be kell mennem Anyámhoz, aztán rohanok a vonat-hoz. Majd viszek át magammal könyveket, s verseket olvasunk. Jó? Így valamiképp mégiscsak megtartjuk 'az előadást.’” Majd a levél margóján arra kér, hívjam föl a Tháliát, tudjam meg GNM címét, keressem, rendben van-e...

1971. /II./...

Székesfővárosunkban, Budapesten föladott levél. „Miskám! Goór autóval érkezik. Én szombat este megyek Gyulára és hétfőn az 5-órassal Csabára. Üdv. S. Imre”. Imre szervezi a csabai ifiház Tizek Körében tartandó estjét, amit szerénységgem ajánlott be a vezető-jének, H. J.-nak (valójában...-nek.). Élete első csabai bemutatkozása lett ez? Nem csak emiatt izgatta. Izgatta minden hasonló föllépése, nagyon készült minden

szereplésére. A Viharsarokban elnémítva hogy ne lett volna számára fontos minden közszereplés... Rólunk nem is szólv. Sikeres partizánakciónak éreztem; hogy áttörünk egy falat. A hallgatását? ...Elhallgattatását. Még inkább: a butaságét.

1971. II. 21.

A csabai Simonyi-est után több levelet írt Imre Gyuláról Csabára annak a hölgyismerősömnnek, aki velünk ült az est előtt a Körös Szálló kávézójában, s ahol Imre olyasmit is kiejtett a száján, hogy annak a nőszemélynek, aki tőle akar valamit, kézen kell állnia. A hölgy, jóval az esemény után, két levelet adott át megőrzésre. Ahogy olvasom őket, kiderül, az első, amely Imre szerelmi vallomása volt, nincs köztük. Hogy a fiatal hölgy azt találta válaszulni Imrének, nem tud kézen állni, kapta az újabb értetlenkedő, majd aztán a következő, megint megértőnek mutatkozó levelet. A szerelmi vallomására adott elutasító választ így fogadta: „Kedves B.! Hát bizony kellett néhány nap, amíg felocsudtam ettől a taglóütesről. Levele ugyanis otromba, sértő – méghozzá indokolatlanul. Hogy 'egy kalap alá veszem a nőket?' talán épp fordítva: nagyjából egészéből ők bújnak egy kalap alá. Erről csak nem én tehetek?! Amikor Magát észrevettem: épp az érdekelt elsősorban, hogy vajjon a 'kalapba' tartozik-e, avagy nem?! Ha nem: az nagyon jó lett volna...” De nem szerette Imre, ha valaki ugyanolyan hangon szólt vissza, mint amit ő a lehető legtermészetesebbnek tartott... a maga részéről! Az persze más kérdés, a megismerni óhajtott hölgynek szembesítenie kellett-e Imrét azzal a tornai hiányosságával, hogy nem képes az említett mutatóványra. Mondhatni 'emberére talált' a csabai nagylányban. Imre máshoz szokott?

1971. III. 3.

Csabai hölgyismerősöm és Imre levelezése, mint említettük, folytatódott. Elég furcsán. Ugyanis B. (Bcsabán Gyuláról) Imrértől III. 3-án lepöcséltet bélyegű levélben értesült arról, hogy még nem kapta meg a szerelmi vallomására adott elutasító választ, és idegesíti, hogy vajh mi lehet a levelével? Imrénél jobban ki ismerhette a III/III-as ürelvtársak levéllelőrző szolgálatát... „Drága B.!” – kezdi kedveskedve Imre, még mit sem sejtve B. bizonyos (előbb már említett) testi fogyatékoságáról. „Nagyon idegesít az a levél. Kérlek, szánj rá pár percet és írd meg, hogy végül is megérkezett-e, vagy nem? /Majd ha átjössz, élőszóban megmagyarázom, hogy tulajdonképp mért is idegesít?/” A Simonyi-levelek kopertáján – ezen is – hátul a ragasztásnál további ragasztások: vagy Imre, vagy a III/III. igazított rajta egyet. S adta, mikor adta tovább továbbításra – mi több, kézbesítésre (már ha nem sikerült valami főbenjáró bűn elkövetését rábizonyítani, legalább gyanítani) – a Simonyi-levelet... némi hónapos késéssel! Megkeverve levélíró, levélvárót, illetékes avagy illetéktelen levélolvasót... Vagyis ez a levél valójában az előzőt megelőző levél... Csak hát. Ha.

1972. X. 25.

Az első Simonyi-levél Veszprémbe, az irodaházi Napló szerkesztőségbe igen kurta. „Kedves Miska!

Megvan-e Magának az az antológia, amiről a nyáron beszélt? Ha igen, kérem küldje el nekem. S még valami: kérdezze meg Konczot, miért nem hozta a korábban beküldött verseim? S hogy a jövőben kell-e a Naplónak vers tőlem! Írjon! Üdv. S. Imre.” Kurtának kurta, de egyértelmű. Örül, hogy immár Veszprémbe is van híve. Van valaki, akinek elmondhatja – aki azt meg is hallgatja –, hogy most épp mi a teendő. Hogy milyen válogatást emleget, már nem emlékszem. Koncz?... A lap főszerkesztő-helyettese volt, neki köszönhetem Veszprémi állásomat. Ő szerkesztette a lap hétvégi művészeti-művelődési mellékletét, s mint alkalmi költő s a magyar költészet szerelmese, híve Simonyinak is. Nyaranta valóban hazajártam... Gyulára is: apámhoz a Kisoláhvárosba, meg a Várszínházba, a Várfürdőbe, unoka-nénémékhez Újváriba... Meg persze Imréhez be-bekukkantva – a párommal is, aki igen elbámult, máig csodálva Imre édesanyjának áldozatát – a Dob utcai remetebárlangba.

1972. X. 30.

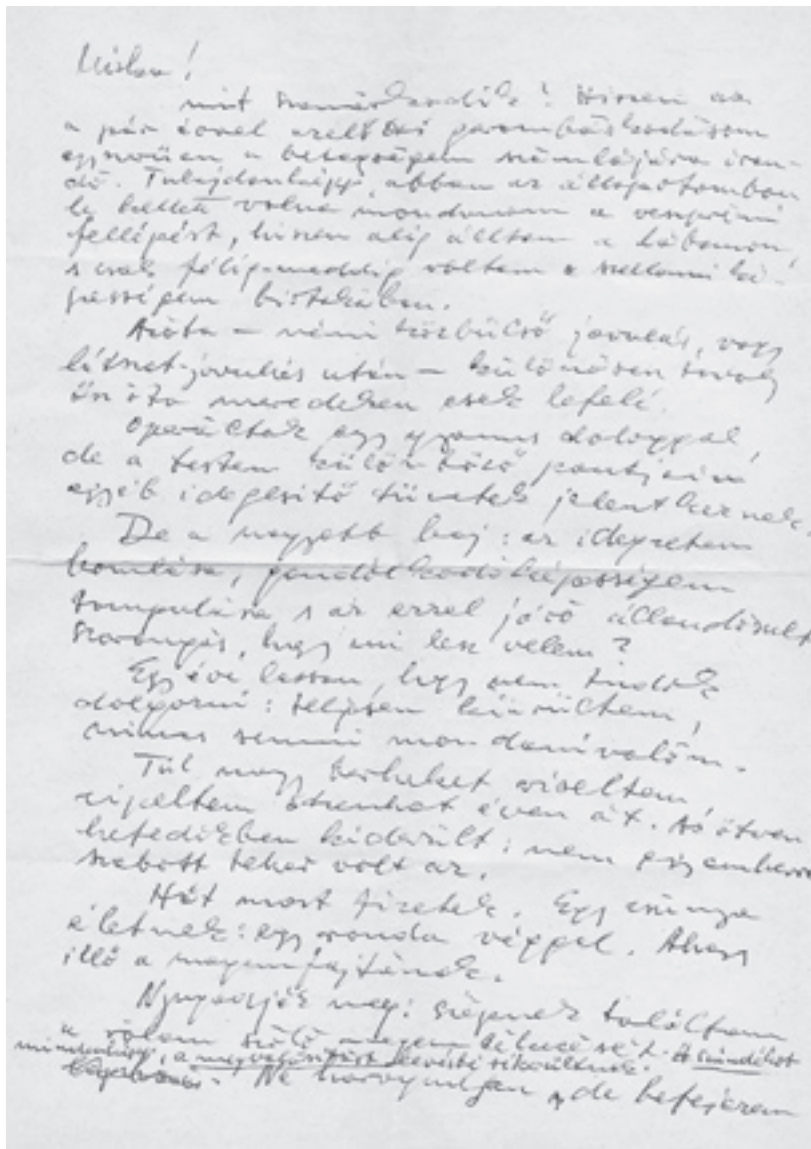
Megint sürget, küldjem a könyvet! „Persze, hogy annak nincs értelme, hogy maga ott írjon róla. Örülök, hogy tetszenek az új írásaim. /Az októberi Alföldet, Új Írást is látta?/ Koncznak rövidesen küldök verset.” Azaz eszerint a Napló újság már közölte az előbb emlegetetteket. „/Viszont: az említett vers honoráriumot nem kaptam meg. Melyik számban jött az a vers?/ Arról pedig senkinek egy árva szót se, hogy a könyvet elküldte nekem. Értjük!?” Értettük. „Legyen rám, s helyzetemre tekintettel! A többit bízsa rám. Üdv. Imre.” Úgy is lett. Hogy mi, nem tudom.

/1975./ III....

Ezúttal már odakerül a nevem mellé a kopertán a megtisztelő és elismerő (és ezúttal persze hogy túlzó, hisz még csak egyszerű munkatárs, 'kezdő újságíró' vagyok) „szerkesztő” megnevezés. Megint szervezkedik, ezúttal Gyuláról indítja Veszprémi estjét. „Kedves Miska! Szokoly Tamás járt itt, s mondta: ősszel megcsinálnák nekem Veszprémbe azt az estet. Most írtam Neki. Magának is írok, méghozzá azért, hogy legyen az ügyben Sz. Tamás segítségére. Nekem október feléle meg. Ha a dolog perfektülódik, majd megírom, hogy melyik színésznő kérjék fel a közreműködésre. A fontos, hogy ügyesen szervezzék meg: legyen közönség! Szeretettel üdvözlöm: Simonyi Imre. Természetesen hivatalos /a rendező szerv által történő/ meghívást várok!” Mi tagadás, Sz. T. mindent megtett a sikerért. (Mi magunk örültünk, hogy valamit mozdíthatunk... Bármit.) Üldözték is eleget szegény Szokolyt, amiért Simonyi-féléket (Csoórit, hasonlókat) hozott Veszprémbe! A Georgi Dimitrov nevű bolgár főfőtovarisról elnevezett vármegyei művelődési ház népművelőjeként, irodalmi színpadának vezetőjeként, a helyi fiatal írók köre főszervezőjeként... épp elég borsot tört a Pap-birodalom nacsalníkjainak orra alá.

1975. VI. 25.

Már ősz lévén, Imre – okkal – sürget. Hogy nekem (a Napló újság „szerkesztője”-nek) hiába írja, más dolog. „Miska! Eddig még nem kaptam meg a hivatalos

felkérést. Kérem, nézzon Maga is utána, hogy mi is a helyzet ott a kultúrházban: mit várakoztatnak!? Ha megjön a felkérés, küldjék Magának fotót és verset a Napló számára. Maga pedig ír egy beharangozó cikkekét. Üdvözlöm: Simonyi Imre.” Épp elég oka volt hivatalos fölkérésre várni! Hogy miért várakoztatja a művelődési ház? Mert még ’maga’ – azaz a magát irányítóinak vélt – III/III-as (ügynök, és tartótiszt, és főtiszt) is bizonytalan, kell ez neki(k) egyáltalán?!... Simonyi Veszprémbe, a királynék – no meg Pap János – városába!... Beharangozni meg beharangozunk, rajtunk nem áll, ha engedik a harangocskát megkondítani. Ugyanazok, akik ’netán’ lassítják – ha tehetnék, megakadályoznák – ezt az egészet.

1975. IX. 26.

Költemények, levélkísérettel. „Miskám! Itt volnának a versek. Ezeket gondolnám, hogy hozzák a szerzői-est előtt (szombat? vasárnap?) valamelyik számban. Szeretettel üdvözlöm: Simonyi Imre. A Heten c. darabnál felhívom figyelmét, egyazon-kétféle kötőjellel

megy s nem nem gondolatjellel!” Hogy az olvasószervező erre mit mondott, emlékszem (persze, hogy elsőre elküldött bennünket valahová!), a tördelő viszont megértőbb volt. Hogy mi lett a végeredmény? Ahhoz elő kéne venni a lapot. Tény, hogy a hétvégi mellékletet igényesebben szerkesztették, jobban odafigyeltek az efféle apróságokra. Ha netán megjegyezted, hogy Simonyi rendszeresen szerepel a Népszabadságban, ünnepi hajlékonyságuk fokozódott – majdnem odáig.

1975. X. 1.

Estje lesz Imrének, jönnek hát sorban az eligazítások. Miskám! Megkaptam a levelét! De mi az, hogy „csillag alatt” „esetleg” megemlítik, hogy ott lesz valami velem és körülöttem? Hát vagy ad a Napló egy előzetest, főcímben S. I. szerzői estje/ néhány mondatban megemlítve, hogy kik működnek közre, hol s mikor lesz a dolog – vagy ne hozzanak róla semmit. Ha a Napló netán színvonala alattinak minősítene akár engem, akár az estet, akár a verseim: ez joga. De „csak úgy” csillag alatt /s főként: „esetleg”/ hát ilyen nem játszunk kedves Miska! Jó? Akkor inkább semmit! Kissé kijöttem a békétűrésből. Üdvözlöm: S. Imre. Okkal jött ki a békétűrésből, csak hát az úgynevezett ’Magyar’ ’Szocialista’ ’Munkás’ ’Párt’ nevű műintézet veszprérmegyei bizottságának napilapját nem mi ketten szerkesztjük Simonyi Imrével! Tudhatta ezt ő jól, biztos tudta, de tán nem

eléggé. Szóban ilyenkor olyasmivel egészíti ki mondanóját, hogy ha nem úgy tesznek, ahogy kéri, hát menjenek... Oda, éppen oda.... Egyetértettem vele. Azon túl nem sokat tehettem. Ha volt hozzá bátorságom, odaraktam K. I. főszerkesztő-helyettes melléklet-szerkesztő elé, olvassa, mivel fenyegetőzik Imre. Ijedős ember volt szegény Pista, majdnem annyira, mint mi (mármint hogy mi a Simonyin kívüli Simonyi-barát világban), de neki ’amarrá’ is figyelnie kellett, sőt, igazodnia. Mi az hogy: ’csak úgy’, pláne ’csillag alatt’, netántán ’esetleg’. ’Sorok közben’. Simonyiról lévén szó, pláne hogy pláne... Koncz István? A hatvanas-hetvenes évek hithű kommunista veszprémi lapszerkesztője az 1950-es években papnövendék, 1956-ban folszabadultan köszönti költeményeiben a forradalmat, hogy az egyik föltétlen hitből a másik föltétlen hitbe csúszó ember a rendszerváltozás után halálos betegen a Népszabadság szerkesztőjeként szaktársai közt az egy igaz hitet kísérelje meg hirdetni – gyanúnk szerint tökéletes sikertelenséggel... Ki másét: Krisztusét. Krisztusét!

1975. X. 16.

Találok olyan levelet Simonyiék közt, amely újra-ragasztva cseppfolyós ragasztóval lett leragasztva, a többit (mint ezt is) ragasztószalaggal újfónt ragasztotta le a küldő, avagy az útközbeni... levélbiztos ’biztos elvtárs’. Miskám! Kérném, hogy küldjön nekem a Naplóból 3-3 számot, abból is, amiben a versek, abból is, amiben az előzetes jötték! Sylvianak ugyancsak adjon fel 1-1 példányt belőlük. ...Tamás hogy van? Beszélte vele?! Szóval: várom az újságokat... Ölelem: Imre. Eszerint K. teljesítette Imre követeléseit. Szokoly Tamás pedig... Akkor is, utóbb is, egész a jó három évtizeddel későbbi haláláig gyakran volt rosszul: hol bajban, hol megint bajban. Hogy közben írja, míg írhatja, a költeményeit. Amiben – a költészetén túl – pl. különbözött Imréből: nem vette olybá, hogy őt állandóan ellenőrzik a titkosrendőrök. Imre olybá vette – okkal-joggal, látható a mára már kutatható kopójelentésekből. Pedig neki is lesték szinte minden szavát (hogy a szavait napra nap igazoló tetteiről ne is szóljunk) – majdnem ugyanazok, csak Gyula helyett Veszprémbe. Óvatos egyikőjük sem volt! Csak Imre pohár ez-az hatása elenére is tökéletesen józan állapotban izgatott, Tamás a több tucat pohár italtól némiképp átalakulva is nyílt uszítás nélkül. A zsarnokság ellen Tamás a tetteivel (leginkább a szervezéseiével) lázított. Imre: amivel lehetett. Ami befért!!

1975. X. 17.

Ezúttal levelezőlapot küld. (Borítékra 1 forintos, levlapra 60 filléres bélyeg kell, tehát megéri, ha rövid a mondokánk. Megérte, amíg a posta ezt megengedte; az átkos Kádár-korszakban a hírház ezt megengedte nekünk, a boldog emlékeztető újraépülő vadkapitalizmus ’nemzeti’ hírháza beszüntette ezt a szabad választásunkon múló lehetőséget.) (Szabad választás? Addig, amíg övök nem a döntő szó. Az álladalmi – vagy egyéb, mi több magán, sőt, nemzetközi, mi több, nemzeteken felül álló – egykéz.) „Miskám! Föltétlen kérje meg a két fotóst, hogy küldjenek az összes felvételekből /illetve Magának adják át, és Maga küldje el/ lehetőleg 2-3 kópiát mindegyikből. Sylvinek pedig Maga póstázza fel; ugyancsak: 1-1 példányt a jobbaktól, persze olyanokat is, amelyen mindketten rajta vagyunk. Ölelem: Imre. Az eredeti két fotómat kérem küldje vissza.” A lap fényképészeivel – kartársaimmal – ugyan természetesen jóban voltam, ám hogy az összes Imre-képet elkérjem tőlük... Ráadásul át is adják azokat... Majdnem lehetetlen föladat... Az est? Igen jól sikerült. Telt ház a Dimitrov – a magunk szava járása szerint a „GYERÜNK GYURKA BÁCSIHOZ” JÁTSZÓHÁZ – kamaratermében, s Imre azzal mevertette le a költészet helybéli szerelmeseit, hogy a derekát kihúzva egy adott szent pillanatban, melyet odahaza, a Dob utcában alaposan kifundált, fölépített, magában ezerszer lejátszott, a Gyerünk Gyurka bácsiban is oly jól időzített, hogy az Árpád-házi királyok szellemi örököse áll Önök előtt!-töl ledermedtek... A megdöbbsent hallgatóság azzal tisztában volt, hogy Veszprém Gizellának – no meg Istvánnak – köszönhetően a magyar királynék városa, de hogy a magyar királynők városában egyszer csak (mást ne mondjunk,

Pap János országglásának javán) élénk álljon egy Körrös-parti költő, hogy ő lenne az utolsó Árpád-házi?! ... Aki ott volt, máig nem felejt. Imrét nem lehet elfelejteni. Mármint hogy az nem tudja – míg él, mert utána a helyzet változik – Simonyit feledni, aki egyszer is hallotta... szavalni. Költői művet előadni, mi több, megszólaltatni. Szóval hogy akit megfogott Imre költészete. Nem kíméletlenül kemény hangja, hanem e leplezetlenül ’színpadiasan’ (mert hogy színpadon hogy szólaljon meg a színész, az előadó, a szavaló, ha nem színpadiasan, tehát hatni akaróan, ’hatásvadász módon’ hatást kiváltani akarván?) élénk tárt költészet igazságaival.... Csak azt nem tudjuk, helybéli, vagy Imrét jobban ismerő békésvármegyei – Imrét ide is elkísérő? – kopó számolt-é be az illetéktelen illetékeseknek eme szép est fénypontjainak árnyoldalairól. (Azok, akik ha tehetnék, 2010-ben is e fények árnyai után vadásznának; ám, sajna, hiába kapkodnak. ’Simonyi’-t hogy lehetne megfogni?)

1975. /X./....

Ezen a levelén nincs lebélyegezve a bélyeg – újra-hasznosításunkra vár. „Miska! Könyörgöm! Szerezze meg a két fotóstól az összes felvételeket. Valamint küldje vissza a lapban s a meghívóban lehozott két eredeti fotómat. Azokra szükségem van. Ha csak módjában van, küldjön a három számból 1-1 példányt, amelyekben előfordulok. Sunyovszkynak küldött belőle? Természetesen mind a háromból. Tamással mi van? Kérem, ne hagyjon egyoldalúan leveleznem. Ez a halálom. Egyébként se vagyok jól. Üdv. Imre.” Sajtófényképésztől elkérni a teljes fölvetel-sorozatot, csak úgy, baráti alapon... Nagy néha megesik, hogy hallgatnak rád. Ám hogy egy fiatal újdondász 1975-ben (Veszprémbe!) visszakapja a nyomdából az általa leadott képet... Ennél is lehetetlenebb. Majd egyszer, ha véletlen visszajött. Sunyovszky? Igen, meg Goór. Mindig a legjobbak – s mellesleg, nem mellékesen: a legszebbek - közül valaki. Persze, hogy nő illet Imre mellé az estjére (Gyulán, Csabán, Veszprémbe, bárhol a kerek egy, Simonyi által becserkészhető világon)! Jó hogy nem férfi... Ilyen meleg hangulat Imre körül elképzelhetetlen lett volna. Épp e rendre férfi-női előadói páros tette – Imre, meg a jó előre és jól kiszemelt színészné jóvoltából – férfissá a Simonyi-esteket. Hogy hol dübörögjenek, hol sírjanak, hol telve legyenek magabízással, hol dacos keserűséggel háborogjanak... Megjelenítve a Simonyi költészetét átható-átitató-belengő élethalálharc minden rezdülését.

1975. X. 24.

Az e havi Gyula–Veszprém postai levél csúcsgérgalmat lezárva Imre azt írja lelapján: „Miskám! Az ég áldja meg! Írtam, hogy a két fotóstól szerezz meg s küldje el a felvételeket. /Az újságok megérkeztek, köszönöm!/ Sylvianak ugyancsak küldje el... Mi van Tamással? Aggódok érte! Milyen visszhangok vannak a városban az előadásra? Szerintem: rossz voltam. De hát nagyon beteg voltam. Tulajdonképpen le kellett volna mondanom az estet. Sajnálom, hogy nem voltam az igazi. Ölelem: Imre.” Imre jól érezte, hogy valóban nem volt olyan átitó, mint szokott. Szíven

ütött bennünket Árpád-háziságával, ám versmondása egy árnyalattal alatta maradt a tőle megszokottól. De Veszprémbe ez is épp elég volt – pl. ahhoz, is, hogy Tamást tovább nyomorgassák. Kik? Kik-kik! Azok, akiknek az időben az volt a dolguk: mások megnyomoritása. Hogy a küzdő-vergődő lélek szeszbe fojtja félelmét. Imre nem, Imre bírta szesztelen is.

1975. XI. 1.

Csoda, ha belefáradt a várakozásba? Értem, hogyne érteném... (ma, 2010-ben is) a dühkitörését, amit eddig magába fojtott. Ezúttal meghagyom levele eredeti tördelését.

„Miska! Hát most már aztán a kurva Isten bassza meg Magát is! Egy árva idegzetem van. Azzal ne baszszon ki. Jó.

Én az alábbiakat kértem:

1. Az előadás során két fotós kottogtatott, a föld alól is kerítse elő őket, és szerezze meg az összes felvételeket, amit rólunk készítettek. Fontos!!!

2. A két eredeti fényképet kaparja elő valahonét és küldje.

3. Én is voltam újságíró!!! Elfekvő példány kell hogy legyen a szerkesztőségben, kapjon 1-1 számot mindháromból és Maga küldje el Sylviának...

4. Ne bízson semmit arra a... baromra, aki már ott úgy kiborított, hogy az előadást alig bírtam megtartani.

5. Levelemre postafordultával válaszoljon /attól a gyereke nem lesz betegbb! mert egyébként a kurva életben szóba nem állok Magával.

Most aztán tényleg dühös vagyok!

Nahát, üdvözlöm:

Imre”

Szó mi szó, nyilván úgy esett, ahogy Imre írta. Az, ami gyanítható. A lapnál nem boldogultam a dolgával, ránk sem hederítettek. Rádásul ’75-ben már kezdett forró lenni a lábam alatt a talaj, úgyhogy éppen futóféltben vagyok, januártól már máshol dolgozom. Épp ezért szedem az írhám: erőszakos pártmunkások irányítják a lapot, akik hogy lennének a legkisebb megértéssel S. M. vagy S. I. gondjai – még hogy gondja, netán inkább egyszerűen csak kérése – iránt. Hogy hogy magyaráztam meg Imrének, nem emlékszem. Nem tudom, sikerült-e. Hogy később is szóba állt velem, az igaz. Én meg vele. Mert gyakori türelmetlensége és alkalmankénti féktelen durvasága, bevallhatom (tán máshol is megtettem!), taszított. Ami valamelyest a közelébe tartott: a tisztelet TISZTA KÖLTÉSZE-TE iránt. (Ahogy, mit lehet tenni, ezt is bevallottam már...)

1977. VIII. 26.

Két évvel később, amikor már a Naplót követő (még mindig Vp-i) Vármegyeházáról is továbbmenekültem a legközelebbi megyei laphoz, Székesfehérvárra, jött e levél Gyuláról. Ahol a pontos címzés szerint Imre megtalált. (A fiam, aki Fehérvárt végzett mérnök, 2010-ben örömmel fedezi föl asztalunkon atyja székesfehérváriságának eme bizonyítékát). Nyilván nem véletlenül. Nyáron már megbeszélhettük, amit

meg lehetett vele. Mert amit nem, azt aligha. Hogy bennem maradt a túske, alább kiderül. Ez is az eredeti bekezdésekkel (mert itt is van némi jelentősége) kerül ide levelesládánkból.

„Miska!

Mit számárokodik? Hiszen az a pár évvel ezelőtti gorombáskodásom egyszerűen a betegségem számlájára írandó. Tulajdonképpen abban az állapotomban le kellett volna mondanom a veszprémi fellépést, hiszen alig álltam a lábamon, s csak félig-meddig voltam a szellemi képességem birtokában.

Azóta – némi közbülső javulás, vagy látszat-javulás után – különösen tavaly ősz óta meredeken esek lefelé.

Operáltak egy gyanús dologgal, de a testem különböző pontjain egyéb idegesítő tünetek jelentkeznek.

De a nagyobb baj: az idegzetem bomlása, gondolkodó képességem tompulása s az ezzel járó állandósult szorongás, hogy mi lesz velem?

Egy éve lassan, hogy nem tudok dolgozni: teljesen kiürültem, nincs semmi mondanivalóm.

Túl nagy terheket viseltem, cipeltem ötvenhat éven át. Az ötvenhetedikben kiderült: nem emberre szabott teher volt az.

Hát most fizetek. Egy csúnya életnek: egy ronda véggel. Ahogy illő a magamfajtának.

Nyugodjék meg: szépek találtam a rólam szóló megemlékezését” – mert szóban, odahaza rám támadt, milyen sületlenségeket írtam én róla össze?! (ismertette és dicsérte a veszprémi lapban a tévé róla készült filmjét, bemutatva Simonyit az ottaniaknak) –. „A szándékot mindenképp, a megvalósítást kevésbé sikerültnek.

Ne haragudjon, de befejezem ezt a levelet, mert fáraszt az írás. A napok nagy részét ágyban töltöm. A régi fejfájások, melyeket Maga is ösmer: még inkább gyötörnek. Anyám ágon az egész család érbetegségeken ment el.

Isten áldja, kedves fiam:

Imre bácsi

Utóhang és széljegyzet s néhány tárgyi-eszmei korrekció:

1. olvastán: nem tértem ki a hitemből!

2. Cervantes és Gyurkó nincs egy súlycsoportban!

3. Márai és Krúdy világa igenis valódi volt (olyan: amilyen, de valódi).

4. Minden világ „valódi” – legfeljebb nem igaz. Erényük: mindketten úgy ábrázolták azt a „valódit”: hogy nem igaz. Pontosan: igazságtalan! Márai több volt mint polgár, József A. több volt, mint proletár.

Ime: a polgár „úr” Márai 1940-ben! Így írt a „proletár” J. A.-ról /aki ugyancsak Úr volt/: „Versei hangjában van valamilyen gyöngéd és remegő dünyögés, mintha egy őz dideregne és vinnyogna a holdfénytől hideg és veszélyes világban. Valami nemes, és állati van e hangban, valami sértett és tetemes hívó! Végzetes hang ez! Csak a fiatal Hamsun hangja hasonlít hozzá; abból az időből, mikor a „Pánt” írta és a „Misztériumokat”.

Hát ez bizony nem az „úr” hangja, a „proletárhoz”, hanem az egyik előkelő szellemé, a másik előkelő szellemhez. S mindez a Horthy-kurzus kellős

közepén! Tehát: mindketten nem csupán a „valódit” írták, ellenben az „igazit”!!!

Krúdy pedig – előkelőbb eszközökkel – „valódiságban” is rávert néhány kört a röghöz /szellemi röghöz! / kötődött Móriczra!

S hogy nekem van közöm a „mához”, a valósághoz? Több mint hinné! Ha jól olvas: az igazi „mát”, s az igazi „mai-valóságot” nem is olyan ördögösség kiolvasnia belőlem!

Várja be türellemmel, amíg vagy maga nő fel az igazsághoz, vagy az Igazság növi föl /látványosan! / a „valóságot!”.

A valóság nem érték, csupán tény. Az igazság: érték, amit a valóság dudvája koronként eltakar.”

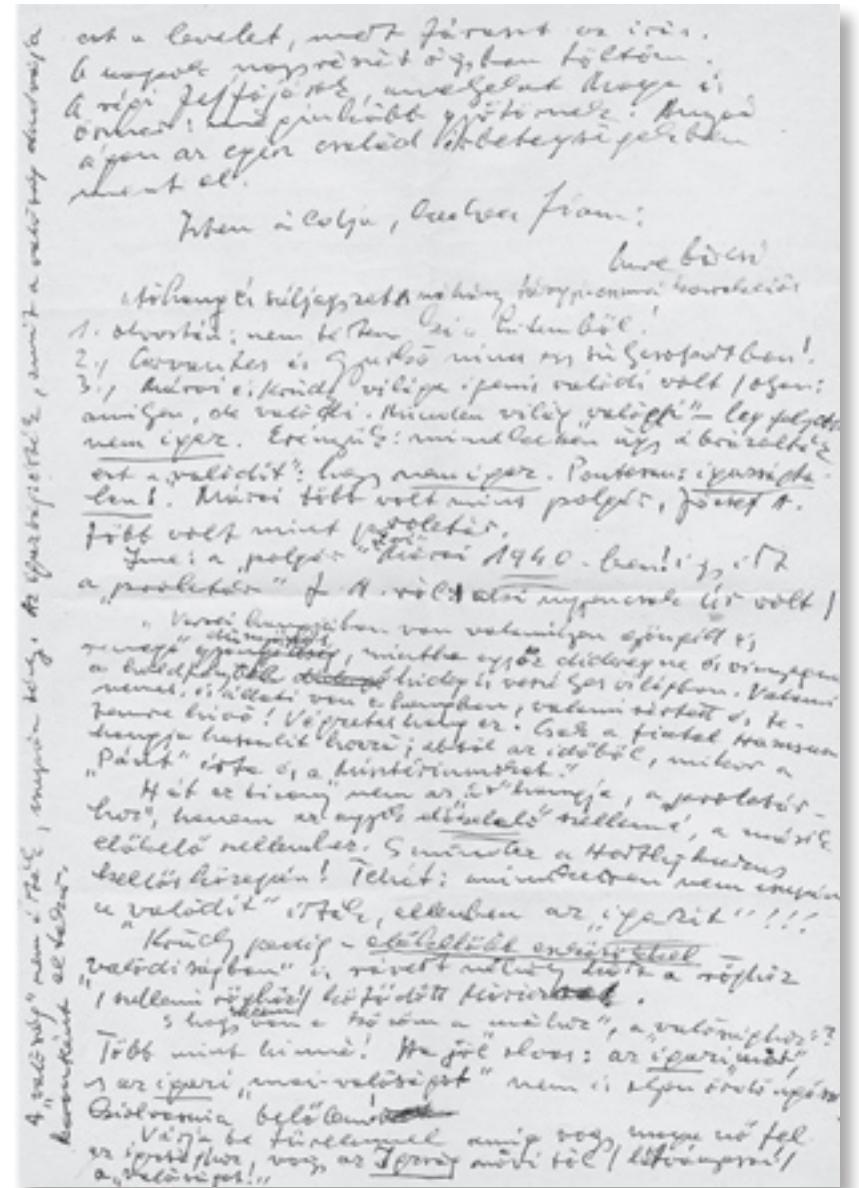
Hogyne lett volna igaza: abban a hírlapi cikkeskében persze hogy leegyszerűsítettem... annyi mindent. Valóban nőm kellett még. S hál’ Istennek ezúttal nemcsak elnéző, megértő is volt. De hogy valamennyiük közül Móriczhoz lett a legtöbb közöm, ahhoz Imrének valóban nem volt köze, mondhatni semmi. Visszafogottabban: nem sok. S ez az, amit csak-csak jól éreztem; legfőljebb megfogalmazni nem sikerült még elég világosan. Amit persze Imre hogy fogadott volna el! Megvolt nélkülünk a világgal.

1992. máj. 12.

A csabai MTI-be címzi, a Munkácsy utcai ávéhá-palotába, ahol tán őt is kezelték az áldott emlékü ávosok, pufajkások, muszszakatonák s más hasonszőrűek. „Sarusi Mihály úrnak”: *Mihály! Meg tudná-e tenni, hogy 28-án, délután úgy 5 órára átjönne értem, mert én is részt veszek a könyvheti műsorban. Én nem tudok mivel átmenni. Sokat betegeskedek. Most már magas vérnyomás is! Irjon, hogy értem jön-e? Üdvözlettel: Simonyi Imre.* Azokban az években nem volt Csabán és a vármegyében könyvheti – és általában semmilyen – megjelenésem, de attól még átmehettem érte. Hogy hozzá fordult, mutatja, milyen volt a kapcsolata Gyula város és Békés megye hivatalosságaival, közművelődési intézményeivel, meg e kistáj kocsis polgáraival a rendszerváltozást követően – épp a haláláig. Aztán még néhány átruccanás hozzá. Ő be-benézett hozzám, immár anélkül, hogy tartania kellett volna a kopók csaholásától, a Munkácsy utcai volt ávos-

székházbeli MTI-irodába – kopó-csaholásmentesen, ám a kopószag még ott illatozott, a kopónyüsztés sem vált még teljesen hallhatatlanná. Mekkora szemekkel méregettek bennünket, amikor először – az 1980-as évek elején – beléptem vele Csabán e nem akármilyen helyen lévő hírügynökségi kirendeltségre! Az ellenségek ellensége, a gyűlölet legfőbb tárgya, (a helybéli, azaz békésvármegyeyei) ’56 egyik megtestesítője... a sarki rendőrszobává alacsonyított csabai MTI-ben! Ahol a főnök száján – meglepetésében, megrökönyödésében, döbbenetében – kicsúszott: „Imrét akkor le tudtam volna lőni”. Őt, s mindenkit, aki az ő (ruszki tankon visszaérkező) ’forradalmukra’ tört. Szegény fejünk! Úgy tettünk, mintha mi sem történt volna....

Hogy aztán Imre rövidesen – valóban nem túl lelkesen – végleg itt hagyjon bennünket.

* 90 évvel ezelőtt 1920 szeptember 14-én született Simonyi Imre, a gyulai költő ezzel az írással emlékeztünk rá – a szerk.

Ki volt Láng Ida?

A kérdés kezdettől fogva megválaszolhatatlannak tűnt – talán pont ezért kezdett el érdekelni.

Békés megyei helytörténeti kutatásaim során először a békéscsabai gyűjtőtáborban „elhunytak” névsorában bukkantam Láng Ida nevére. Az első traumák 1944-ben még Magyarországon, már a gettóban, a gyűjtőtáborban, de még nem a lágerekben: öngyilkosságok a kétségbeesés, a megaláztatás, a kegyetlenkedések, vallatások következtében, és a segítség, gyógyszer hiányában bekövetkező halálos esetek.

Itt ért véget Láng Ida története, azonban számomra, hatvan évvel a magyar holokauszt után itt kezdődött el.

Vésztfő egykori zsidó közösségét kutatva, a túlélőkkel beszélgetve, találkoztam ismétlen Láng Ida nevével, mindenki emlékezett az elismert fatelepes és emellett polgári iskolai tanárként is köztiszteletnek örvendő Láng Gyula ritkán látott, betegeskedő, elvonult életet élő feleségére, aki – mondták – költőnő volt, verseket írt.

Minden kis falusi zsidó közösségben éltek külön-cök, feltűnő jelenségek – gondolhatnánk –, azonban Láng Ida élete és sorsa ennél messzebb mutatott.

Békés vármegye két világháború közötti monográfiája vezetett tovább a nyomozásban, egy rövid szócikket olvashatunk a kötet személyi adattárában: „Láng Ida. Született Vésztfőn. Apja néhai Weinfeld Bernát fűkereskedő. Középiszkoláit Eperjesen és Nagyváradon végezte. Gyerekkora óta foglalkozik irodalommal. Versei, regényei, tárcái, kritikái fővárosi és vidéki lapokban jelentek meg. Elismert műgyűjtő, a sárréti őstehetségek felfedezője.”

Láng Ida tehát ezek szerint *valaki* volt: verseket, regényeket írt, műgyűjtőként és tehetségek felfedezőjeként említik – s mi minderről semmit sem tudunk.

Vésztfő város sem tud Láng Idáról, a település elismert személyiségei között nem találhatjuk meg a nevét. Elfeledett értéke, soha el nem ismert szülőtte a városnak – hány Láng Idát felejtett el felfedezetlenül Magyarországon 1944-ben?

Egy mártír megemlékezés, a közös kaddis után tűzfő nyári napsütésben indultam el kegyeleti útra a békéscsabai neológ zsidó temetőben, a temető félreeső részében egyszerre elém tárult egy mohás felirat: *Láng Ida írónő*. Megrendülten álltam meg a levelektől fedett egyszerű kis sírlemlék előtt, és hajtottam főt egyedül, némán.

A folyamatos kutakodás időről időre, váratlanul, mégis szinte törvényszerűen sodorta elém mindazt,

ami Láng Ida életéből, munkásságából megmaradt. Verseire és néhány prózaí alkotására antológiákban, zsidó és nem zsidó közéleti, irodalmi lapokban bukkantam rá.

Mi, akik a holokauszt történetét szeretnénk emberi módon megközelíteni, és átadni mindazt, amit megtudhatunk még ennyi év után, tudjuk, milyen fájdalmasan kevés maradt emberek százazreiből és milliőiből – gyakran még a nevük sem! És egyszerre a névtelen áldozatok között vesszorok kezdenek mesélni egy életről, egy valaha volt emberről.

Láng Ida életét hiába kutatom, a száraz és távoli életrajzi adatoknál többet a még élő családtagok sem tudtak mondani, jobbára inkább az új híreknek örültek, én mondhattam el nekik néhány momentumot „a nagymama”, „az Ida néni” életéből.

Azonban az éveken keresztül folytatott kutatómunka során előkerültek versek tucatjai, majd az egyetlen megmaradt saját verseskötet, a *Tündöklő Híd*. És a versekből kilépett az asszony, akinek családtörténetét és életútját sehogy sem tudtam felgöngyölíteni. Valós körvonalat kapott egy különleges, szívből-lélekből költővé lett nő, aki hűséges feleségként, anyaként, „fáradt ősök utódaként” – miképp egyik versében írja – élte életét a szülőfalujában, azonban talán máshová kellett volna születnie.

Az életút lassan bővült apró momentumokkal, nyaralások Constanzában a Fekete-tenger partján, ahonnan „fürdői leveleit” küldte haza, ahol az életművében oly különlegesen egyedi hangú tenger-versciklusa született.

Ezt követték antológiákban közreadott alkotásai, az az alig száz költemény, amely a holokauszt után hatvanöt évvel még fennmaradt. Láng Ida költőnő értékes, méltatlanul elfeledett hagyatéka utolsó versével válik lezárttá, amely 1944. januárjában jelent meg a Dévaványai Hírlapban *Így szeretném* címmel.

„A síromra egy fenyőfát ültessetek
nem kell márványlemlék, a sírkő oly hideg.
Fenyőfaszál őrizze híven emlékemet...”

Így indítja vateszi hangú művét Láng Ida, az elfeledett költőnő, aki sosemvolt palotákban, képzeletbeli árkádok alatt, távoli színes erdők mélyén járta útját, amely 1944-ben 47 éves korában a békéscsabai gyűjtőtáborban ért véget.

Nekünk túl az ezredfordulón köteleességünk megőrizni mindazt a szellemi örökséget, amely rendkívüli körülmények között ránk maradt, s így jelképes fenyőfát ültetnünk Láng Ida sírjára.

Láng Ida költészete

Láng Ida költészetének előzményeiről, azokról a tényezőkről, amelyek hozzájárultak világlátásához, egyéni stílusának megalkotásához, nem sokat tudunk. Nem tudjuk, kinek a műveit olvashatta, ki az, akinek hatására ő maga is tollhoz nyúlt: a kész tény csupán az, hogy ezt megtette és forgatta is mesterien azt egészen haláláig. Egyetlen fennmaradt verseskötete a *Tündöklő híd* és apró versszeletei innen-onnan keveset engednek látni e nagyszerű lélek vívódásaiból, ám arra tökéletesen elégek, hogy a nyomukban elindulva elnagyolt képet adhassunk arról, milyen emelkedőkre kaptathat fel egy bezárt, vívódó lélek.

Láng Ida abban a korban alkot, amikor a szabadvers már igen elterjedt verselési forma, kortársai azok a nagy költők, akik ennek a műfajnak a legnagyobb mesterei. (Az 1920-as évek pályakezdői majdnem mind írtak szabadverseket, az 1950-es évektől pedig általánossá vált ez az alkotásmód. Magyarországon kiváló művelője volt Kassák Lajos, Füst Milán, a fiatalabb generációból pedig Marsall László, Parancs János, Orbán Ottó, Tolnai Ottó.)

Ő is hozzányúl a szabadvershez, mint a végtelen lehetőségek tárházához, és használja játszi könnyedséggel, megkapó pillanatképeiben impresszionista hatást, életérzést vélünk felfedezni, ami lerúgja magáról a rímeket, ritmust és szótagszámokat. Plasztikus, fényképszerű vízióinak megörökítéséhez ez a legideálisabb forma, csapongó soraiban szabaddá teheti magát.

Önmagát *fáradt ősök utódjának, bús bolyongónak* titulálta, mintegy determinálva ezzel verseinek hangulatát. Búsomor, ám ugyanakkor angyali derűvel nevető képekben alkotott. Tolla nyomán porcelánfigurák kelnek életre, lakatlan paloták báltermei népesednek be újra, nem létező kapukon keresztül tör be a képzelet világába, az ősz párbeszédet folytat a leveleket ágról letessékélő széllel és a pirosposzsgás arcú teliholddal, életre kelnek a csillagok is, egy *szív színes álmaivá* elevenedik az egész világ.

Lírájának uralkodó motívuma a természet dicsőítése, mezőkön, ligetekben, erdőkben, folyópartokon hagyta a lelkét, egybeolvad a derűs zölddel, a hulló falevelekkel vagy a hólepte avarral. Úgy tűnik, ez az egyetlen menekülési útvonal egyhangú életéből. A következő versében vallási hovatarozásától nagyon is idegen módon, erőteljes panteista nézeteinek ad hangot. Kiviszi a szentséget a mezőkre, és zsoldárt énekel a természet istenének, valamint egyúttal a „babér”-ral jelzett addigi sikereit, írásait is Istennek ajánlja fel, tudatában lévén annak, hogy alkotásai csak az Örökkévaló támogatásával jöhettek létre.

Imádság

*Uram, fehér oltárod tömjén illatától füstölög
s verőfényes napok peregnék ujjaid között
és míg más előtt sötét éj takarja a jövőndőt,
a Te szemedben eggyé válnak volt és jövő napok.
Letéptem büszké ágakról a babért
s oltárod tüzeibe szórtam híven,
mert minden dicsőség csak téged illet.
Tied a fehéren fénylő csillag az égen,
s a szellő ha rezdül a falevélen,
Tied a távol tengerek suhogó erejű vize
s a fáradt madár halkán dobogó szíve.
Te dicsőségedre fut tündöklő kocsin a nap
s az ingó nádszál lengése feléd mutat.
Tied az éj, a tavasz, a reggel, ha a nap ragyogón felkel,
s fűszál ha meghajlik, Te emeled fel.
Téged illet minden hegyek zsongója, éke
s tűnő fellegeknek járása-kelése.
Árnyék vagyok csak előttem én is Uram,
ki dicsőséged fényeit szívembe zártam
s forró szívem aztán, mint bíborszőnyeget leteríttem
a Hozzád vezető útra Uram!*

Meghatározó élmények a költőnő életében a constanțai utazások, amelynek során sok képet és derűs motívumot raktározott el, amelyekkel időnként ki tudta magát rántani súlyos letargiájából és múltba vágyásából. Számos versében kapnak erőteljes szerepet tengerparti tájak elemei, furcsamód csak ezek maradhatnak meg tisztának és romlatlannak. A következő vers kivételt képez, mély meg nem értettség húzódik az allegórián végig, csalódás ihlette rezignált dal ez, ahol a hullám az saját maga, a kő pedig a rideg környezetet jelképezi. A vers cselekménye függőleges tengelyen játszódik, szimbolikus, ahogyan a hullám „visszahull”, tehát már megjárta a „fent” tartományait, valahová középre, ahol az anyagi, a földhözragadt, az emberi, a realitás van, leereszkedik, majd pedig a zuhanás csak folytatódik, pont amiatt, mert a közép nem fogadja el a gyengéd anyai csókot. A „dermedt” jelző, amivel a hullám szinte sírjába folytatja ezen a tengelyen az utat, a lélek dermedését idézi, egyfajta végső feladását a harcnak, hogy önmagát másokkal megértesse és elfogadtassa.

Hideg kövek

*A parti kőre visszahull a hullám,
mint megannyi visszatérő gondolat
és csókolja a szikla zöldszínű
homlokát.
mennyi szépet szeretne elmesélni,
de a kövek szíve hideg,
mint fagyos télben
hóval fedett hegyek
s a hullám szomorú-fáradtan,
könnyesen, meg nem értve
a hideg kőről
dermedten visszahull.*

Gyönyörű képekkel köszönti a telet és búcsúztatja kedvenc évszakát, az őszt a költő egy másik versében. Mély álomba zuhan minden, amikor a tél átveszi a hatalmat, minden eleven ebben a varázspálcával életre keltett tájban. Kedvenc motívuma is visszaköszön ezekben a sorokban, hirtelen bálterem lesz az erdőből, a fákból dámák, a tél kocsin (más versekben az égitesetek közlekedőeszköze) halad meghódítani a természetet.

Felénk nézett a tél

*A sárgult út előtt már készülődik a tél,
hogy befusson győzedelmes arccal.
A rózsafák mélyen alusznak a kertben
s a rigófűtty is csendesebb lett, halkabb.
Nyári kapuk, lombos kapukon túl
fehér lovak, álom-lovak patája dobban
s szalad felénk ezüst mezőkre visszanezve.
Mögöttünk már deres fejjel
hajbókolnak a fák,
mint udvari bálon finom úri dámák.
Őszi napok telt kocsijárára ült a tél,
fehér hajára jégkoronát csapott
s ködvárából hópelyheket szitál,
fagyott csodákat, bársonytakarónak.*

Sajátossága Láng Idának a családi kötelékek gyengéd ápolására való odaadó figyelem. A kötetben számos helyen felbukkan az anya képe, lányának érzelmektől fűtött sorokat címez, és a nagyszülők, az édes múlt tanúi, kiemelt helyet foglalnak el. Félmondatokban és zaklatott gondolatokban próbálja elmondani érzéseit a költőnő nagyapja halálakor a következő versben. Gyermekkori emlékek törnek rá elemi erővel, gondolatai csaponganak, és a szem nem győzi befogni a helyszíneket, a szív nem képes feldolgozni az ott megjelenő emlékképeket. A mélyen hallgatva nyugvó tájban már ott lapul a halál, a madárdal a túlvilágról hallatszik, és az elmúlás felköltözik a falevelekre. Népi hiedelemből ismert elemekkel sejteti a halál beálltát, a versrésze füledt titkozatoság telepszik, az amúgy is régi, megkopott szoba hirtelen szürkébe vált, megmerevedik minden odabenn és a mondatok hirtelen zaklatott fél gondolatok tükröi lesznek. A nagyapa lelke a fáktól vesz búcsút, majd a vers záró részében, mintegy keretbe foglalva a tragikus eseményt, ismét megjelenik a tornác, de ezúttal kiüre-sedve és síri hallgatásba burkolva.

Hallgató esztendő árnyékában

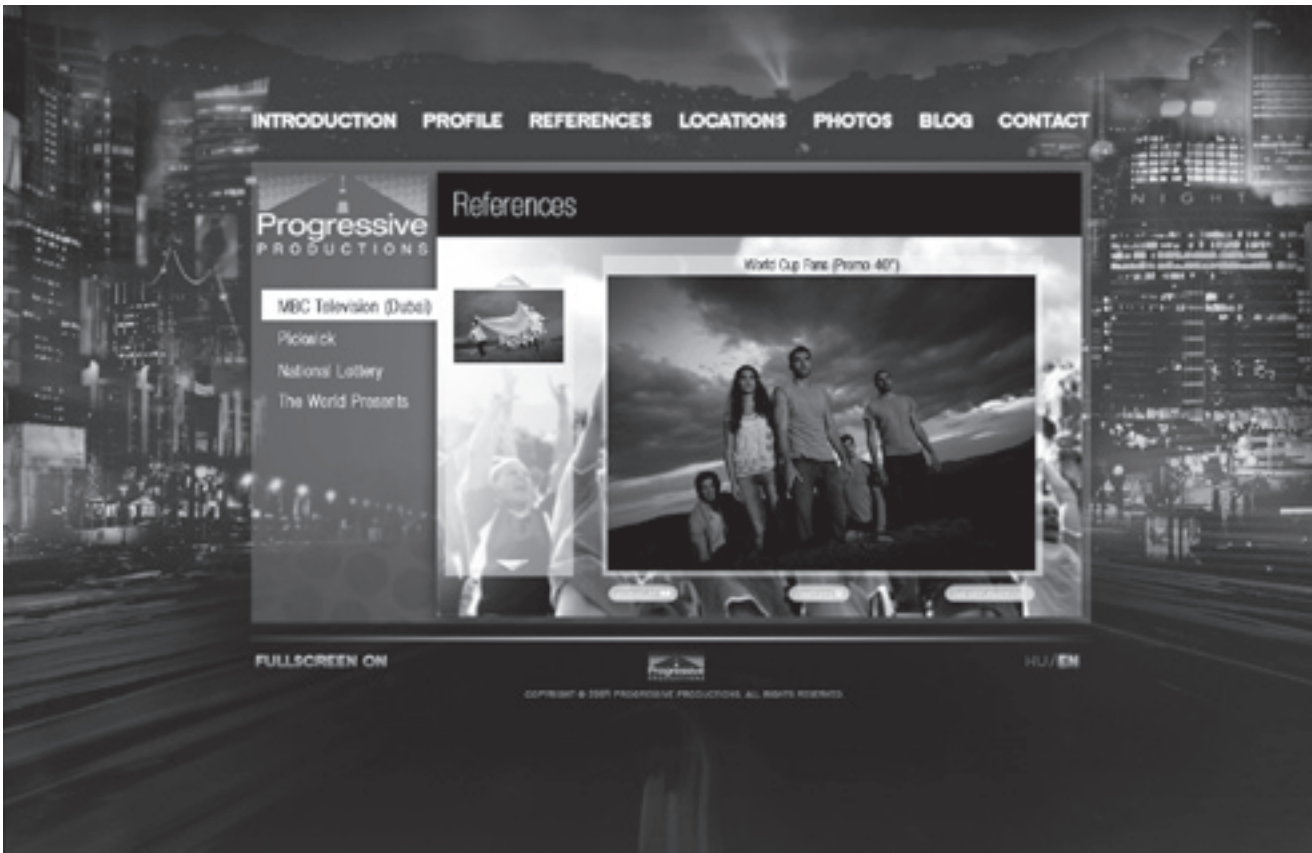
*Tornácos ház az ősi fák között.
Folyondáros tornácán áhítat s emlék honol,
mint mikor fehér kezek zsoltiáros könyvet,
bibliát forgattak régen
s a szívekből ájtatos ima szárnyraakelt.
A fák, az ősi fák szelíden mesélnek,
a barna út, meg a füvek figyelve várnak.
Madárdal hangzik messziről,
mint hívó szó egy más világ felől.
A sutogó lengő ágak zöldje közül
már itt-ott rozsdaszín levelek hullanak.
A szomszédban egy dal zenéje megakadt,
az óra mutatója bent megállt.
Homály osont a régi bútorokra
s a szőnyegen is megfakult a virág.
A függönyök moccanni sem mernek,
mögöttük a muskátlik megremegnek,
mint futó sóhaj sötét esti csendben.
Az örök béke országútja felé
nagyanyám már innen régen elment,
szívében elvitte a régi ház képét
és a fák elringató őszi énekét.
Fehér árnyékok most álomra csukták
nagyapám két dacos forró szemét is,
kinek lángoló szívében oly csendre vált a láz.
Zokogás, ima, könny. Az utolsó út sötétbe vész.
Mikor viszik a bánatos ciprusokhoz,
nagyapám vaslelke visszaszáll
a hajlongó fákhoz
és elbúcsúznak tőle híven a fák.
Míg sok régi ima hangja messze zeng,
a folyondáros tornác hallgatnak
az elmúlt évek csendesen.*

A kötetet lezáró vers már teljesen kiforrott érzelmekkel és képekkel dolgozik. Rendhagyó módon a nyarat verseli meg, de hogy mégis hű maradjon eredendő lelkiületéhez, az éjszaka világába lopja be érzelmeit, s teszi ezáltal színessé és élővé a tájat. Eltűnnek a lét viszonylagos és mulandó voltát fesegető kérdések, önazonosságot nyert a vívódó lélek. Nem elmélkedik, tisztában van a művészi értékeivel (a szavak úgy szólnak, mint az „igaz patak”), és mint egy beavatott kész mesélni a természet titkairól. Hirtelen, észrevétlenül vonul el az éjszaka. Rendkívüli nyugalommal alszanak a kép szereplői, egy ég és föld közötti átjárót (a költőnőtől nem idegen motívum) szimbolizáló híd védelme alatt. A zársor is reményt idéz, a sötét éjszaka feloldása-ként megjelenik a Nap, mintegy ígéretet kapunk a hajnalra, a szekér most a nap járműve lesz, amivel behajt egy derűs jövőbe.

Nyári ünnep a hegytetőn

*Muzsikálnak lelkebben a szavak,
szebben szólnak, mint az éjjeli harang,
bánatosabban, mint az árvák imája,
és igazán, mint igaz a patak
tisztá, őszinte szava.
Könnyesen és forrón elmondom tenéked,
hogy az égen a felhő merre haladt
és a hegyek, ha este álomba merülnek
mit is álmodhatnak nyári éjek alatt.
A fák közt zene szól a holdsütésben,
arany a csengetyű, ezüst a hárfa,
a fenyők, mint örökös lándzsa
sorakoznak a holdsugárba.*

*Álmodnak a hegyek. Édesanyjuk: a föld
elringatja, mint pihenő gyermeket
s a szívárványos hidak csillogó pompáját
teríti az álmodók fölé.
A mezei virágok is mosolyognak,
álmuksban, szelíden, fejük lehajtva
s pillangót üdvözlölnék, üdvözülten.
A fák, a komoly vén bölcsék
könny nélkül elbocsátják gyermeküket,
a lehulló, sárgult levelet.
Csitt, a tündéri muzsikának vége,
az ég fényes kapui kitarva,
mert tüzes keréken ifjú, friss herold jön,
az eljövendő ünnep első, tűzszín sugára.*

Progressive Production weblapjának tervezése

► SZÖGI LÁSZLÓ

Békés megyei hallgatók az európai egyetemeken 1918 előtt

A külföldi egyetemjárás kutatása Közép-Európában a történettudomány igen kedvelt témája, hiszen számos nemzet történetében évszázadokon keresztül a peregrináció volt az egyetemi szintű képzés egyetlen lehetősége. A német történetírás is alapos gonddal vizsgálta elsősorban a közép- és koraujkori itáliai német egyetemjárást, amely vizsgálatok eredményeit forráskiadványokban tették közzé. A német egyetemek és főiskolák igen gazdag újkori nemzetközi kapcsolatainak történetét könyvek és konferenciák tucatjai tárgyalják, és ezen belül is különösen bőséges a 19. század egyetem- és tudománytörténeti kapcsolatrendszerének kutatása. A kevésbé átfogó egyetemi rendszerrel bíró közép-kelet-európai kisebb vagy közepes méretű nemzetek számára az újkori egyetemjárás vizsgálata fontos politikai célt is szolgál. A nemzeti értelmiség, a politikai és gazdasági élet, de még a nemzeti művészet vezető rétegének kialakulásában is kikerülhetetlenül fontos szerepet játszottak a külföldi egyetemek. Ezen belül korszakunkban a német felsőoktatásnak volt döntő hatása nemcsak a Dunatáj népeire, de a Balkán egészére, a lengyel és az orosz értelmiségre csakúgy, mint Skandinávia több területére. E területek egy részén vizsgált korszakunkban vagy még alig voltak egyetemek, vagy a felsőoktatás hálózata éppen csak kialakulóban volt, így érhető, hogy a magas szintű tudás megszerzése érdekében sokan választották a korabeli Európa első vonalba tartozó egyetemeit és főiskoláit. A magánkezdeményezéseket, főleg a század második felétől aktív állami támogatás, ösztöndíj-politika és tudatos kapcsolatépítés is kiegészítette.

Az általam immár két évtizede vezetett kutatás egyik távlati célja az 1100 és 1918 közötti külföldi magyar egyetemjárás teljes adattárának elkészítése, nagyjából az eredeti levéltári források alapján. Egy forráskiadvány sorozat 16. napjainkig megjelent kötetében eddig mintegy 70 ezer külföldi beiratkozás adatait gyűjtöttük össze. A további adatok publikálása folyamatban van. Közeli célunk egy olyan, mintegy 100 ezer beiratkozást tartalmazó számítógépes adatbázis létrehozása, amely alkalmas a legkülönbözőbb lekérdezésekre is, így számos tudományterület kutatását szolgálhatja.

Eddigi ismereteink szerint a középkorban, tehát Mohácsig, mintegy 12 000 külföldön tanult magyarországi értelmiséggel számolhatunk. A peregrinusok száma a korai újkorban, vagyis ebben az összefüggésben 1526 és 1800 között, gyakorlatilag 27 000 beiratkozóval határozható meg, s végül a bennünket közelebről érintő hosszú 19. században, azaz 1801 és 1919 között mintegy 58 000 külföldi beiratkozóval számolhatunk, akiknek közel a fele 1890 után indult külföldre. A külföldön tanultak száma természetesen nem ennyi volt, hanem kevesebb, hiszen egy személyre, főleg a korai időszakokban, átlagban két beiratkozást is számíthatunk. Ezzel együtt az egyetemjárás szokása Magyarországon minden korszakban meghaladta az európai átlagot, aminek egyik természetes oka a hazai egyetemi rendszer igen késői kiépülése, de másik oka az a jelentős motiváció, ami nemzetiségtől és felekezettől függetlenül jellemezte e térséget. Ennek következtében igen nagy társadalmi igény, ha úgy tetszik, kötelező szokás volt a tudást a legnagyobb európai kulturális központokban megszerezni. A magyarországi recepció nagyságrendjét ez a tény döntően befolyásolta. Mint korábban már utaltam rá, számban és kiterjedésében legnagyobb méreteit éppen a 19–20. század fordulóján érte el, több mint 18 ezer külföldi beiratkozóval, ráadásul minőségi változás közepette, mivel ekkor a korábban magasabb szintű posztgraduális jellegű peregrináció a kreatív értelmiség egyre nagyobb számának létrejöttét is elősegítette.

A rendelkezésünkre álló adatbázis ma már lehetőségessé teszi, hogy egy-egy régió, megye, vagy város adatait lekérdezzük és a legkülönbözőbb szempontok alapján elemezzük. Mindez fontos új összefüggéseket tárhat fel egy-egy megye, illetve település, művelődés- és oktatástörténetéről, nemzetiségi, felekezeti változásairól, de sok adattal járulhat hozzá a kisebb közösség, az egyes családok történetének kutatásához is. Az alábbiakban röviden megpróbálom bemutatni a Békés megyei peregrinációról eddig rendelkezésünkre álló adatokat.

Jelenlegi ismereteink szerint összesen 530 Békés megyéből elszármazott hallgatóról tudunk az európai egyetemeken. Az adatok nem teljesek, mert még nem fejeződött be a francia és belga egyetemek újkori adatainak feltárása. Az összesített adatok az alábbiak:

A beiratkozások száma Békés megyéből régióként és korszakokként 1415–1918

Egyetemek	1415–1525	1526–1800	1801–1918	Összes	%
Bécsi egyetemek	34	9	201	244	46,03
Német egyetemek	-	24	165	189	35,66
Lengyel–galíciai egyetemek	28	4	3	35	6,60
Birodalmi kisebb egyetemek	-	-	23	23	4,33
Svájci egyetemek	-	7	12	19	3,58
Holland egyetemek	-	8	2	10	1,88
Angol–skót egyetemek	-	4	2	6	1,13
Francia-belga egyetemek	-	-	3	3	0,56
Itáliai egyetemek	1	-	-	1	0,18
Összesen	63	56	411	530	100

Ha korszakokként kezdjük vizsgálódásunkat, akkor az látható, hogy Mohács előtt 63 Békés megyei diákot ismerünk külföldi egyetemeken, gyakorlatilag két intézményben, Bécsben 34-en, Krakkóban 28-an iratkoztak be. Az első diákot, Stephanus de Julia-t 1415-ben írták be a bécsi anyakönyvbe. Mindössze egy személyt, Dominicus de Julia-t, egri kanonokot ismerünk, aki Itáliában is járt, de pontosan nem tudjuk, melyik egyetemen. A középkori 63 beiratkozóval Békés megye a korabeli 95 hazai közigazgatási egység közül a 49. helyen áll a peregrinusok létszámát tekintve, vagyis a középmezőnyben található, Veszprém, Torda, Varasd, Arad, Moson, Csanád, Bács és Bereg megyékkel együtt. Ha a városok sorrendjét nézzük, még érdekesebb a kép, hiszen a Békés megyei peregrinusok 89 %-a, azaz 56 fő Gyula városából származott. Éppen ezért a középkori magyar egyetemjárásban Gyula a magyar városok közül az előkelő 25. helyen áll, olyan települések sorában, mint Késmárk, Eperjes, Temesvár, Igló, a szerémségi Kamonc vagy az erdélyi Medgyes városa. A középkori egyetemjárás maximumát a 16. század első negyedében éri el a Békés megyei diákok, ekkor negyedszázad alatt 23 beiratkozót ismerünk. Ezt a számot legközelebb csak a 19. század első negyedében éri el majd Békés megye, akkor 26 beiratkozóval.

A Mohácstól a 18. század végéig terjedő időszakot Békés megye esetében egy nagy periódusnak veszem, mert olyan kevés diák iratkozott be ezekben az évszázadokban a megyéből külföldre. A török hódoltság pusztító hatása itt igen pregnánsan látható, hiszen 275 év alatt kevesebben indultak külföldi egyetemekre, mint előtte 110 esztendő alatt a középkori virágzó magyar államból. A hódoltság első negyedszázadában még látható, hogy Békés megye nincs a hadjáratok fő irányában, ezért 1566-ig még 12 peregrinus nevét ismerjük a megyéből, utána azonban óriási a visszaesés. Innen kezdve két évszázadon át, egészen 1761-ig mindössze 10 külföldön tanult diákot ismerünk, akik közül többen 4–5 helyen is tanultak. A megye elnéptelenedésére és nagyon nehéz helyzetére utal, hogy 1664 után egy évszázadon át mindössze egyetlen egy nevet találunk az adattárban. Az 1760-as évektől lassan újraindult a külföldi egyetemjárás, de még csak igen alacsony számban. Elsősorban evangélikus és református teológusok indultak német és svájci egyetemekre, mellettük két katonaoorvos és egy hadmérnök-hallgatót is találunk a megyéből Bécsben.

Az úgynevezett hosszú 19. században, vagyis 1801-től az első világháború végéig óriási változáson ment át Békés megye társadalma, s ennek jelei a külföldi egyetemjárásban is megmutatkoznak. Negyedszázadonként itt az alábbi adatokat találjuk.

Korszakok	1800–1824	1825–1849	1850–1874	1875–1899	1900–1919
Beiratkozók	26	43	137	105	100

Látható, hogy a század első felében még mindig csak csekély növekedés tapasztalható, a nagy fellendülés a 19. század második felében kezdődik. A század harmadik negyedében éri el a peregrináció a legmagasabb számot, itt azonban ne feledjük, hogy a kiegyezés után hatalmas fejlődésnek indult hazai felsőoktatás már egyre több területen kiváltja a külföldi tanulmányokat. Ebben az időben már sok Békés megyei diák a hazai egyetemeken és főiskolákon iratkozik be. A korszak fontos újdonsága, és ez egybeesik az országos tendenciákkal, hogy immár szép számú diákot találunk új típusú felsőoktatási intézményekben, így osztályok, német műegyetemeken, vagy a bécsi állatorvosi akadémián. Összesen 67 intézménybe iratkozott be Békés megyei diák az első világháború előtt, ebből 16-ba 7 főnél többen. A fontosabb intézmények listája a következő.

A Békés megyei diákok által látogatott egyetemek
a beiratkozók csökkenő sorrendjében, 7 főnél több beiratkozó esetében

Sorszám	Egyetem	Beiratkozók	Százalék
1.	Bécsi Egyetem	142	26,79
2.	Berlini Egyetem	38	7,16
3.	Krakkói Egyetem	32	6,03
4.	Jénai Egyetem	31	5,84
5.	Hallei Egyetem	28	5,28
6.	Bécsi Műegyetem	24	4,52
7.	Bécsi Protestáns Teológiai Akadémia	21	3,96
8.	Bécsi Képzőművészeti Akadémia	17	3,20
9.	Wittenbergi Egyetem	11	2,07
10.	Lipcsei Egyetem	10	1,88
11.	Bécsi Állatorvosi Akadémia	9	1,69
12.	Bécsújhelyi Katonai Akadémia	8	1,50
13.	Heidelbergi Egyetem	8	1,50
14.	Berlini Műegyetem	7	1,32
15.	Müncheni Műegyetem	7	1,32
16.	Baseli Egyetem	7	1,32
	Ezek összesen	400	75,47
	Összes beiratkozó	530	100

Mint látható, az első 16 helyen álló intézményben tanult a Békés megyei diákok háromnegyede, a többi tanintézetbe csak néhányan jelentkeztek.

A megye művelődéstörténete és oktatástörténete szempontjából nagyon érdekes kérdés, hogy a külföldre induló peregrinusok mely településekről származtak, melyek voltak a legtöbb diákot külföldre indító városok vagy falvak. Az adatok értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy a számok a beiratkozásokat jelzik, vagyis itt egy-egy beiratkozó szülőhelye annyszor szerepel, ahány intézménybe a hallgató beiratkozott. A tendenciák így is tökéletesen nyomon követhetők, hiszen ez is az adott városból, faluból induló diák külföldi tanulási hajlandóságát, aktivitását mutatja. A származási hely szerinti adatok a következők.

A fontosabb Békés megyei helységekből korszakonként
külföldön beiratkozott diákok, háromnál több beiratkozó esetében

Helység	1415–1525	1526–1800	1801–1918	Összes	%
Gyula	56	15	57	128	24,15
Békéscsaba	-	4	94	98	18,49
Szarvas	-	4	91	95	17,92
Békés vagy Békés megyei	4	18	20	42	7,92
Orosháza	1	1	34	36	6,79
Gyoma	-	-	25	25	4,71
Mezőberény	-	-	21	21	3,96
Tótkomlós	-	1	14	15	2,83
Szeghalom	-	1	13	14	2,64
Körösladány	-	7	6	13	2,45
Vésztő	-	1	4	5	0,94
Füzesgyarmat	-	1	4	5	0,94
Csorvás	-	-	4	4	0,75
Öcsöd	-	2	2	4	0,75
Köröstarcsa	-	-	3	3	0,56
Összes beiratkozó				530	100

Az adatokat elemezve látható, hogy Gyula városa messze kiemelkedik a megye települései közül. Azon három település közé tartozik, amelyik minden vizsgált korszakban egyenletesen magas számban küldött diákokat külföldre. Igaz, hogy a 19. században a városok között már csak harmadik helyen áll, de az innen származó diákok összességében a megyei peregrinusok egynegyedét alkotják. Békéscsaba jelentősége az 1860-as évektől kezd növekedni, de akkor valóban rohamosan. Az itt élő valamennyi nemzetiség küld külföldre hallgatókat és ennek eredményeként e században a város már az első helyre került a települések listáján. Szarvasról hasonló tényeket lehet elmondani, innen az első diák 1761-ben iratkozott be az Erlangeni Egyetemre, utána viszonylag egyenletesen, a 19. század egész folyamán voltak innen peregrinusok. Itt is a 19–20. század fordulójának gyors fejlődése teszi a harmadik helyre a várost a hosszú 19. században.

Nehéz a helyzetünk, ha a forrásokban sokszor előforduló Békés nevet értelmezni akarjuk. Nem igazán lehet az esetek többségében megállapítani, hogy a településről vagy a megyéről van szó, ezért ezt az adatot, mint a táblázatban is jeleztük, óvatosan kell kezelni. Orosháza a másik város, ahonnan minden korszakban indult külföldre diák, igaz, a 19. századig csak két személy. Az első, Thobias Jheraldi de Oroschaza 1517-ben iratkozott be Krakkóban, a másik, Zetter Samuel már 1783-ban, a Bécsi Képzőművészeti Akadémián. Gyoma és Mezőberény közel azonos számú beiratkozóval szerepel a táblázatban. A különbsége az, hogy Mezőberényből már a 19. század elejétől találkozunk külföldön tanuló diákokkal, például a három bécsi tanintézetben is tanuló Klinovsky Károllyal, aki már 1811-ben a birodalmi fővárosban tanult. Gyomáról az első diák csak 1854-ben érkezett Bécsbe, viszont a 20. század elején innen már jóval többen mentek külföldre. A gyomai beiratkozók számát Eiler Dániel növelte meg, hiszen Bécsen kívül még négy német egyetemen is beiratkozott 1905 és 1909 között. Tótkomlós és Szeghalom még viszonylag nagy számban indított útnak diákokat, a többi település már csak néhányat. Körösladány adatát a 17. században az a Nadányi János növeli, akinek családja itt volt birtokos, és aki 1656 és 1664 között hat egyetemen is tanult, így Hollandiában, Angliában és Svájcban. Öcsöd azért szerepel a felsorolásban, mert korábban Békés megyéhez tartozott, és adattárunkban az 1919 előtti közigazgatási egységeket vettük alapul.

A hallgatók társadalmi állásáról nagyon kevés adatunk van, azok is inkább csak a 19. századból maradtak ránk. A főrangú diákok között két tag van a Wenckheim családból. Jellemző módon egyikük, József 1829-ben állatorvoslást tanult Bécsben, a másik, Béla pedig 1908-ban mezőgazdaságtant Halléban. Almásy Imre gróf Berlinben tanult jogot, egy Braunecker báró Békésszentandrásról a fumei Tengerészeti Akadémiára iratkozott be. Beliczay főispán két fia a bécsi, illetve a gráci műegyetemen tanult.

Valamivel többet tudunk a külföldön tanultak társadalmi rétegződéséről, az apa foglalkozása alapján, de ezek az adatok csak a 19. századból állnak rendelkezésünkre, akkor azonban már mintegy 77%-os arányban, tehát már elemezhető nagyságrendben. A Békés megyei adatok, ebből a szempontból a következők.

Békés megyei hallgatók megoszlása a szülő foglalkozása szerint (1801–1919)

Társadalmi csoport	Létszám	Százalék
Kereskedő	44	10,70
Tanár, ügyvéd, zenész	41	9,97
Birtokos	37	9,00
Hivatalnok	30	7,29
Iparos	28	6,81
Gazdálkodó	28	6,81
Gyártulajdonos, vállalkozó	17	4,13
Egyházi személy	25	6,08
Földműves	21	5,10
Orvos, állatorvos	16	3,89
Uradalmi gazdatiszt	10	2,43
Katonatiszt	9	2,18
Állami főtitisztviselő	6	1,45
Mérnök, gépész	5	1,21
Nincs adat	94	22,87
Összes	411	100

A táblázatból látható, hogy a kereskedőcsaládokból származók vannak legtöbben a peregrinusok között, de ha egybe vesszük az értelmiséget jelentő tanárokat, jogászokat, orvosokat, mérnököket, egyházi személyeket, akkor ők már egy 87 fős, tehát 21%-ot meghaladó jelentős csoportot alkotnak. A birtokos kifejezést esetünkben már nehéz társadalmilag pontosan meghatározni, az azonban bizonyos, hogy önálló tulajdonnal rendelkeztek, de nem feltétlenül földbirtokkal. A tényleges tagolódást az egyes személyek életútjának vizsgálatával lehet pontosan

megállapítani, ami tekintettel az egyetemjárók nem nagy számára egy helytörténésznek érdekes feladat lehet. Annyi bizonyos, hogy a nemesi, birtokosi családokból, az egyházi értelmiségi családokból, a gyáros és vállalkozói családokból származók száma erőteljesen elmarad az országos átlagtól, míg más területeken, így pl. a kereskedő vagy az egyéb értelmiségi családokból származók esetében ez az elmaradás kisebb.

Végezetül kísérletet tehetünk a Békés megyei peregrinusok nemzetiségi hovatartozásának meghatározására. Erre nézve teljesen pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, de a 19. század jelentős részében a források utalnak a hallgató anyanyelvére, s ez jó alap a nemzetiség meghatározására. Más esetekben, ha nincs is adatunk, akkor is biztosak lehetünk benne, hogy a Hollandiában beiratkozó református hallgató bizonyosan magyar, vagy a szláv nevet viselő, evangélikus teológus-hallgató nagy valószínűséggel szlovák. A zsidó hallgatók fele jelzi, hogy magyar anyanyelvű, de hogy nemzetiség szempontjából hová sorolnák magukat, nem lehet meghatározni, ezért az ő esetükben egy külön kategóriát alkalmaztunk. Ezek alapján az alábbi táblázat állítható össze.

A Békés megyei diákok valószínűsíthető nemzetiségi megoszlása
korszakok szerint

Nemzetiség	1415–1525	1526–1800	1801–1918	Összes	%
magyar	63	46	199	308	58,11
szlovák	-	6	68	74	13,96
német	-	4	53	57	10,75
zsidó	-	-	85	85	16,03
román	-	-	6	6	1,13
Összes	63	56	411	530	100

Nyilván a középkorban csak feltételezhetjük, hogy a hallgatók az akkor még homogén magyar lakta megyéből kerültek ki. Pontosabb már a kép a 18. század közepétől, ahol a vallás, a név, a tanult tudományág, sőt a választott egyetem jellege biztosabb meghatározást tesz lehetővé. Az első Békés megyei szlovák teológusok az erlangeni és a hallei egyetemen jelennek meg 1761-től kezdve, az első német nemzetiségű hallgatók a 18. század végén katonai pályára jelentkeznek. Az első Békés megyei zsidó hallgató, Breyer Rudolf, Békéscsabáról 1851-ben iratkozott be a Prágai Egyetemen bölcsészeti tanulmányokra. A kiegyezés után jelentős mértékben növekedett a számuk a külföldi egyetemeken, és számban is megelőzték a szlovákokat és a németeket. Tekintettel a zsidóság növekvő asszimilációs hajlandóságára, akár a magyar nemzetiséghez is számíthatjuk őket, a fenti adatok azonban pontosabb elemzésekre nyújtanak lehetőséget.

A fentiekben csupán érzékeltetni tudtam, hogy a külföldi egyetemi tanulmányokról szóló adatok elemzése milyen érdekes és sokféle következtetés megfogalmazására nyújt lehetőséget. Remélem, a közeljövőben módom lesz a teljes Békés megyei adattárat publikálni, hogy ezzel is segíthessem a megye művelődéstörténete iránt érdeklődők további kutatásait.

Kispál és a borz búcsúkoncert díszletének grafikája 200x500 cm print 2010.

„Budapest–Turin–Páris” – utazás az 1889-es világkiállításra

A külföldi utazások lehetősége az 1880-as években nyílt meg a magyar társadalom szélesebb rétegei előtt. Míg korábban a világ megismerését, a regenerálódást célzó utazások az arisztokraták és más, kimondottan vagyonos csoportok kiváltsága volt, az 1880-as évektől mind többen ültek fel a kényelmes vonatokra, hogy meglátogassák közelebbi vagy távolabbi országok nevezetes látnivalóit. A fürdők és más üdülőhelyek mellett vonzó célpontnak számítottak a folyamatos sajtófigyelemmel kísért nagy rendezvények. Először Európában, majd a tengerentúlon is a legnagyobb érdeklődést kiváltós események közé kerültek az 1851-től megrendezett világkiállítások. Az 1873-as bécsi világkiállítást a kiállítóknak és látogatóknak Magyarországról is viszonylag könnyű volt elérni.

A kiállításokat rendező városok mindegyike arra törekedett, hogy az előzőeknél is látványosabb külsőségeket teremtsenek, és különleges rendezvények egész sorával rukkoljanak ki. 1889-ben Párizs adott otthont a nyolcadik világkiállításnak: a város és vele egész Franciaország a világkiállítással ünnepelte az 1789-es forradalom 100. évfordulóját. A kiállítás legfőbb látványossága Gustav Eiffel 300 méter magas acélszerkezetű tornya volt. Hírverésben nem volt hiány, a figyelemfelkeltésben része volt annak is, hogy a monarchiák többsége – nem akarván egy köztársaság megszületését ünnepelni – hivatalosan nem képviseltette magát, és a távolmaradást élénk sajtópolémia kísérte. Kiállítóik magánemberként, saját jó hírük gyarapítása végett jelentek meg a kiállításon.

Az 1889-es világkiállítás – Párizs immár negyedszer adott otthont a nagyszabású rendezvénynek – Magyarországon nagy érdeklődést váltott ki. A sajtó folyamatos figyelemmel kísérte az előkészületeket, s ekkor már léteztek sok száz fős utazások megszervezésére és lebonyolítására alkalmas szervezetek is. 1889 nyarán több különvonat is elindult a francia főváros felé. E párizsi utazások egyikét a dualizmus időszakában lezajlott legkülönlegesebb és legnagyobb sajtóvisszhanggal kísért utazásnak tekinthetjük. Írásomban ennek az utazásnak a legfontosabb eseményeit szeretném felidézni, a nyomtatott források és a kiváló Békés-Bihar megyei történész, Márki Sándor egykorú naplója alapján.

Az utazás megszervezése

A mintegy 850 személy részvételével lezajlott utazás szervezését az Írók és Művészek Társasága vállal-

ta magára. Az irodalomtörténészek által viszonylag csekély figyelemre méltatott egyesület 1873-ban alakult meg Magyar Írók és Művészek Társasága néven. Tagjai között írókat, színészeket, képzőművészeket és zenészeket egyaránt találunk. A társaság hivatalos céljának az írók és más művészek közötti szorosabb kapcsolat s az állandó kommunikáció biztosítását tekintette. Az egyesület a valóságban erőteljesen támogatta az 1848–49-es elkötelezettségű művészeket a konzervatívabb szemléletű Kisfaludy Társaság tagjaival szemben.

Az Írók és Művészek Társasága rendszeresen szervezett előadói esteket, felolvasásokat; az irodalmi és zenei estélyek egy részét vidéki kirándulásokkal egybekötve rendezték meg. A kirándulásokat kezdetben az ország szép vidékeire szervezték, s ezeken az utazásokon részt vettek az írók és művészek családtagjai is. A hazai kirándulások sikerén felbuzdulva az 1880-as évek első felében már külföldre is szerveztek népes utazásokat. 1882-ben Belgrád és Turnu-Severin érintésével az Al-Dunán jártak, majd a következő évben 146-an különvonattal Párizsba indultak. Az írók és művészek párizsi utazása önmagában is sajtófigyelmet kiváltó esemény lett volna, de a szervezők gondoskodtak arról, hogy a figyelem még nagyobb legyen: Velencén és Torinón keresztül utaztak, s Torinóban meglátogatták Kossuth Lajost. Kossuth három csoportban fogadta látogatóit, és este még egy fogadást is adott tiszteletükre. Párizsba sem csupán a francia főváros különleges látványosságai miatt utaztak a társaság tagjai. Az írók és művészek között jó néhányan emigránsként megfordultak Párizsban, és jó francia kapcsolatokkal rendelkeztek. Az utazók első számú reprezentánsa, Pulszky Ferenc a Kossuth-emigráció fontos személyisége volt. E jó kapcsolatoknak köszönhetően fogadta a magyarokat Victor Hugo, közös vacsora keretében találkoztak francia írókkal és művészekkel, valamint a Figaro újságíróival, sőt a küldöttség 15 tagját még a köztársasági elnök július 14-i ünnepi fogadására is meghívták.

A társaság gondosan ápolta a francia kapcsolatot, a viszontlátogatás alkalmával járt Budapesten Léon Delibes, Jules Massenet és a híres mérnök, Ferdinand Lesseps. Az Írók és Művészek társaságának igazgatója, Hentaller Lajos 1886-ban megkapta a francia akadémia rendjelét. Ez a tevékeny kapcsolatépítés a

formálódó politikai és katonai szövetségépítéssel el-
lenkező irányban haladt.

1889-ben, a párizsi világkiállítást megelőzően az Írók és Művészek Társaságának szervezésben már jár-
tas vezetői minden korábbiánál nagyobb vállalkozásba
fogtak. Olyan párizsi utazást akartak szervezni, amely
mind a résztvevők létszámát, mind a program gazdag-
ságát illetően felülmúlja az előzőeket. A szervezők a
Magyar kir. Államvasutak menetjegyirodájával való
egyeztetés után különvonatokkal történő utazásra ver-
buválta a résztvevőket. A programot hirdették fővárosi
és vidéki lapokban is. Az utazás július 2-án kezdődött,
s a résztvevők a forradalom emléknapiját követően, júli-
us 15-én indultak haza. Am voltak, akik a „Budapest–
Turin–Páris” útvonalat kiegészítették, és Párizsból
július 15-én Londonba indultak. Ők Párizs újabb érin-
tésével Svájcban és Ausztrián keresztül utazva július
25-én érkeztek haza. A programnak a párizsi világki-
állítás mellett volt egy másik nagy vonzerőt jelentő ré-
sze: mint 1883-ban, most is Torino érintésével utaztak,
ráadásul a szervezők ezúttal nem elégedtek meg azzal,
hogy meglátogatják Kossuthot. A 87 éves Kossuth vál-
lalkozott arra, hogy a népesnek ígérkező társaságnak
adott vacsorán nagy beszédet mond. Az utazás szer-
vezését a mára már elfeledett újságíró, Dolinay Gyula,
az Írók és Művészek Társaságának titkára irányította.
A Kossuth részvételével zajló torinói programok szer-
vezője pedig Helfy Ignác képviselő, Kossuth személyes
barátja volt. A „Turin–Páris” út iránt nagy érdeklődés
mutakozott; egyik forrásunk szerint 853-an jelentkez-
tek, a másik szerint 845-en vettek részt rajta. Kossuth
Lajos beszédét – a szöveget publikáló kötet szerkesztői
szerint – 845-en hallgatták végig.

Más csoportok is meglátogatták a világkiállítást:
július 2-án az írók társaságának csoportja mellett út-
nak indult egy 450 fős kompánia. A 450 utazó közül
100-an a fővárosi iparos kör tagjai voltak, a többség –
a Vasárnapi Újság szerint – a földbirtokosok, tanárok,
bírák és kereskedők közül került ki. Ők Svájcban ke-
resztül, a legrövidebb utat választották. Augusztusban
és szeptemberben egy-egy újabb társaság készülődött
Párizsba. Ebben az időben Svájcban vagy Németorszá-
gon keresztül már igen gyorsan el lehetett jutni Pá-
rizsba. Aki nagyon sietett – és nem kellett az útiköltsé-
ggel különösebben takarékoskodnia –, az felülhetett
Budapesten délután 14 óra 20 perckor a Bécsbe induló
gyorsvonatra, 19 órára Bécsbe ért, onnan 20.15-kor in-
dult tovább az a vonat, amellyel átszállás nélkül lehe-
tett Párizsba utazni. Ez a vonat az utazás harmadik
napján reggel, 6 óra 34 perckor érkezett meg a francia
fővárosba. A másodosztály kényelmesebb fülkéit vá-
lasztó utazó az oda-vissza útért 115 forintot fizetett, aki
megelégedett a harmadosztállyal, annak 90 forintjába
került a jegy. A különvonatok másodosztályt választó
utasának – nyolc napi ellátással és szállással együtt –
145 forintjába került a nem mindennapi utazás. Hogy
ez sok volt vagy kevés, azt a korabeli jövedelmekkel
összevetve ítéldhetjük meg. Az utazást naplójában
megörökítő Márki Sándor ebben az időben budapesti
középiskolai tanárként, a lakáspénzzel együtt, évente
2000 forintot keresett. Évi tanári keresetének 73%-
át tette ki a nyolcnapos út költsége. Az Alsó-Kőrösi

Ármentesítő Társaság beosztott mérnöke lakbértá-
mogatással és úti általánnyal együtt évi 2200 forintot
keresett. Azaz a jobban fizetett tisztviselői-tanári kate-
góriában elvileg egy ilyen párizsi utazás elérhető volt.
A valóságban azért inkább az engedhette meg magá-
nak, akinek az említetthez hasonló évi fizetése mellett
más jövedelme is volt. Márki feljegyzéseiből tudjuk,
hogy különmunkákkal, szerzői honoráriummal, örök-
séggel 1888/89-ben és 1889/90-ben is megduplázta ta-
nári jövedelmét. A 450 és 850 fős különvonatok arra
utalnak, hogy az efféle utazások bizonyos közép- és
felső-középosztályi körökben már természetesnek
számítottak.

Az Írók és Művészek Társasága által szervezett uta-
zás egészen nagyszabásúnak számított: a mintegy 850
fő két különvonatot töltött meg. E tömeg és Kossuth
Lajos találkozása politikai súllyal bírt. Ráadásul 1889-
ben Kossuth forma szerint is elvesztette magyar állam-
polgárságát. Ebben az esztendőben járt le az a tízéves
határidő, amely alatt minden külföldön élő magyarnak
valamely osztrák–magyar hatóságnál jelentkeznie kel-
lett, hogy nyilatkozzon honosságának megtartásáról. A
nyilatkozat az uralkodó iránti hűségeskü letételét jelen-
tette, ezt természetesen Kossuth nem tette meg. Az uta-
zásnak diplomáciai súlya is volt, hiszen a magyarokat
Franciaországban hivatalosan fogadták. A nagy sajtó-
figyelemmel kísért utazás, a hivatalos rendezvények az
érvényes szövetségi rendszerekkel szembeni a magyar-
francia kapcsolatépítést szolgálták.

Kossuth Lajosnál Turinban

Az Írók és Művészek Társasága által szervezett
utazás résztvevői közül 245-en budapestiek voltak, a
többiek az ország különböző részeiből érkeztek. Nők
és férfiak egyaránt részt vettek az utazáson, a lapok
szerint az utazók egyharmada volt nő. A két különvo-
nat július 2-án délután indult el. A rengeteg embert 34,
egyenként 25 fős csoportba osztották, 400-an az első,
450-en a második hosszú szerelvényen helyezkedtek
el. Márki Sándor naplójában leírta, hogy egy fülkében
hatan kaptak helyet. Ő egy kúriai bíró, két táblai bíró,
egy törvényszéki jegyző, valamint kollégája és barátja,
Szédeczky Lajos történész társaságában utazott. Júli-
us 3-án Carmontnál lépték át a magyar–olasz határt,
délután érkeztek meg Velencébe. Az utazók között
lévő Orbán Balázs gondoskodott arról, hogy a Szent
Márk-templom és a dózsze-palota már hajnalban nyit-
va legyen, s a magyarok más velencei látnivalókkal
együtt megnézhessek ezeket. Márki naplójából az de-
rűl ki, hogy ő és szűkebb társasága nagy érdeklődéssel
igyekezett minél több nevezetességet megtekinteni.
A korabeli sajtóbeszámolók szerint a többség ugyancsak
így tett, a hazai lapok részletesen követték az utat, sőt
a Vasárnapi Újság amolyan kalauzként pontról pontra
leírta, mi mindent láthatnak az utazók. Az érdekes be-
számolók bizonyára kedvcsináló példaként szolgáltak
mások számára is. 4-én továbbindultak Milánóba, ahol
csupán egy rövid városnézésre jutott idő, mert a szerel-
vények zakatoltak tovább, és este megérkeztek Torinó-
ba, ahol is nagy éljenezés fogadta a magyarokat.

Július 5-e teljes egészében Kossuth Lajosé volt. A
hazai lapok nem csupán a nap eseményeiről számol-

tak be aprólékos részletességgel, hanem mindenről,
ami Kossuthal kapcsolatba hozható volt. A Vasárnapi
Újság július 7-i száma többoldalas, képekkel illusztrált
cikkben írta le Kossuth otthonát. A cikk képei Kossuth
hálószobáját, dolgozószobáját, növénygyűjteményét is
bemutatták. Maga a szöveg is fényképszerűen mutatta
be a Via degli Millén lévő lakást; aki a cikket elolvas-
ta, megismerhetett olyan, amúgy politikai tartalmat is
hordozó apró információt is, hogy a lakás gazdája dol-
gozószobájában egy külön kis asztalon tartja az angol
munkásoktól kapott Shakespeare-összest.

A magyarokkal való találkozásra délután került
sor. Az egyes szcenáriók sajtóbeli leírásait tekinthetjük
kultuszt bemutató s egyúttal tápláló dokumentumok-
nak, ugyanakkor a személyes feljegyzések azt mutat-
ják, Kossuth bámulatos érzelmi hatást tudott kiváltani.
Márki Sándor azon szerencsések közé tartozott,
akiket Kossuth lakásán fogadott. A már ekkor is neves
történésznek számító Márki a következőképpen írta
le a találkozást: „Leírhatatlan jelenetek következtek;
s a galambősz Kossuth bámulatos fényű szemeiben s
a mieinkben egyszerre csillantak meg a meghatottság
könnyei. Vén emberek elfogódva csókolták meg keze-
it. Mindegyikkel váltott néhány szót. Magamat bemu-
tatva mondtam, hogy mint tanár, fő kötelességemnek
érezem ébren tartani növendékeim közt a hazaszere-
tetnek azon érzetét, mellyel elválaszthatatlanul összer-
forrt az ő neve.

»Tegye azt – mondá. – Szentebb feladatot nem
teljesíthet hazája iránt, mint ha a hazaszereget érzetét
csepegteti növendékeinek szívébe.«

A többinek példájára, de patriarchális alakja által
is késztetve kezelt akartam neki csókolni. Kissé vona-
kodott. »Kit az egész ország a maga apjának nevez,
nem utasíthatja el magától a tisztelet ezen csekély
jelét.« Megszorította kezemet, én megcsókoltam az ő
kezét, s úgy éreztem magamat, mint 28 évvel ezelőtt a
bérnialáskor: a hitben megerősödvé.”

E szavakat szerzője nem a nyilvánosságnak szánta.
Márki nemcsak naplójában őrizte meg a pillanat emlé-
két: Székfi Gyula Száműzött Rákóczi című könyvének
vitájában – ahol a történészi szakszerűség szószólói és a
nemzeti mítoszok védelmezői csaptak össze – Márki 25
évvel később éppen ezeket a szavakat idézte. Azaz, idő-
korában, egy számára nehezen feloldható dilemmán
töprengve a Kossuthról hallott mondat jutott eszébe: én
még éreztem „egy bujdosónak, Rákóczi után a legna-
gyobbnak, áldó kezét a fejemen s hallottam azt az in-
telmét, hogy a hazánk iránt nem teljesíthetek szentebb
kötelességet, mint ha a hazaszereget érzetét csepegtetem
olvasóim, tanítványaim szívébe.”

Délután egy gondosan feldíszített – pár évvel
korábban képzőművészeti kiállítóhelyként használt
– csarnokba gyűltek össze a magyarok közös vacso-
rára és Kossuth alkalmi beszédének meghallgatására.
Kossuth a harmadik fogás után állt fel, és elmondott
egy másfél órás nagy beszédet. Ez volt Kossuth utolsó
nagy nyilvánosság előtt elmondott beszéde, a szöveg
olvasható Kossuth Lajos válogatott munkáiban. Anél-
kül, hogy a terjedelmes beszédet elemeznénk, megál-
lapíthatjuk, hogy Kossuth 87 évesen is kitűnő szónok-
nak bizonyult: a racionális érvelést összekapcsolta az

érzelmek megragadásával. Nagy történeti íveket vázolt
fel, úgy hogy a történeti folyamatok bemutatása szilár-
dan alátámasztotta a maga politikai mondanivalóját.
A beszéd elején hangsúlyozta, hogy látogatóit csupán
a világkiállítás iránti érdeklődés köti össze, politikai
nézeteik nem azonosak. Ezért – mint mondotta – nem
is szónoklatot kíván tartani, hanem csupán gondo-
latait kívánja elmondani „társalgási modorban”. Ezt
követően felvázolta a nemzet előrehaladását célzó, a
reformkorban kibontakozott történeti folyamatokat,
majd a jelen politikai helyzet igen pontos kritikáját
adta. Negatív fordulópontként – anélkül, hogy túl
konkrétan emlegette volna – a kiegyezést jelölte meg.
Rendre egymás mellé állította a reformkorban és az
1848-ban megfogalmazott és az akkori eseményekből
következő célokat és a célokhoz képest halovány va-
lóságot. Ugyanakkor többször is hangsúlyozta, hogy
a célok feladása – a kiegyezés – nem jelenti a célok
egyszer és mindenkorra való elvesztését is. A múlt és
a jelen folyamataiban mindig elhelyezte önmagát –
visszafogottan, de nem is álszerényen. Hatásosan élt
a hallgatóság egyes csoportjainak, például a jelen levő
nőknek a megszólításával, és végezetül sikerült a poli-
tikai szempontból valóban heterogén társaságot rövid
időre egyetlen érzelmi közösségbe forrasztania.

A Vasárnapi Újság részletesen, a Kossuthoz kap-
csolódó toposzokat idézve, számolt be a beszédről.
„A proféták, az apostolok beszélhettek így, magukkal
ragadva a lelkeket, és kényük-kedvük szerint játszva
ennyi szívvel, végig éreztetve azokkal az érzelme-
k és indulatok egész nagy regiszterét.” A szöveg bombasz-
tikus, ugyanakkor Márki naplójegyzéséből is az de-
rűl ki, hogy Kossuth még ekkor is mesterien beszélt, s
valóban ura volt az érzelmei minden regiszterének.
Zárásként nagy közös fénykép készült, majd követ-
keztek a tiszteletadás akkor bevett – mondhatni sablo-
nos – formái. Kossuth kocsjából kifogták a lovakat, ő
azonban, anélkül, hogy kommentálta volna a gesztust,
átült egy másik kocsi- és elrobogott.

Párizs – világkiállítás

Július 6-án délután az utazók ragyogóan szép,
tisztá időben indultak el Párizs felé. A Kossuthal való
találkozás hatása jó darabig kísértte az utazókat, emel-
lett előző napi beszéde, amelyben tisztelgő gesztuso-
kat tett Franciaország iránt, növelte a magyarok iránti
jó indulatot. A francia lapok beszámoltak Kossuth be-
szédének francia génuszt magasztaló részleteiről és
a kiállítás nagyszerűségét dicsőítő passzusairól. Július
7-én Dijonba érkeztek a különvonatok, itt helybeliek
sokasága és a polgármester is köszöntötte a magyaro-
kat. Ide már eléjük mentek a Párizsban élő magyarok
képviselői is, a ma is ismert emberek közül például
Rippl-Rónai József. Rövid városnézés után indultak is
tovább, másnap délután négy óra körül érkeztek meg
a főváros lyoni pályaudvarára.

Párizsban nagy fogadtatásban volt részük a magya-
roknak: a pályaudvaron ott voltak a francia szellemi élet
azon képviselői, akik korábban jártak Magyarországon,
a budapesti kiállításon. Így a fogadóbizottság tagjai
között volt Delibes, Massenet, Ferdinand Lesseps és
Ratisbonne, a nemzetközi írószervezet vezetője. Mel-

lettük Párizs városi részéről két tanácsos is megjelent, egyikük meg is hívta valamennyi magyart a párizsi városházára, ünnepi fogadásra. A Lesseps mérnök, Ratisbonne, valamint az egyik város tanácsos által elmondott, „vive la Hongrie” kiáltásokkal kísért beszédekre Helfy Ignác képviselő, az ellenzéki Függetlenségi Párt tagja válaszolt. A válaszbeszédben benne volt az az üzenet, amelyet a küldöttség politikus tagjai újra és újra elmondtak: Nyolcszázötvenen vagyunk összesen, képviselve társadalmunk összes osztályait, rang, faj és valláskülönbség nélkül, kik eljöttünk, hogy tanúi legyünk a francia munka és szellem expanzivitásának, és hogy önökkel együtt megünnepeljük az 1789-i forradalom százados évfordulójának ünnepét, amelynek visszhangja elhatott hozzánk is.” Helfy kiemelte, hogy Kossuth áldását hozza, majd a a következőképpen fejezte be beszédét: „Franciaországgal szemben Magyarországnak csak egy politikája van, és ez a szív politikája.”

Több hivatalos rendezvényre is sor került. Július 11-én a párizsi városházán a város vezetői hivatalosan fogadták, majd megvendégelték a magyarokat. Ugyanaznap díszelőadást rendeztek tiszteletükre az Operában. A következő nap, vagyis péntek éjjel a párizsi írók és művészek társasága éjjeli ünnepélyre egy elegánsan kivilágított szép parkba invitálta a magyarokat. A rendezvények közül kiemelkedett a városházi fogadás. A hivatalos rendezvény súlyát emelte az, hogy nagy tömeg lepte el a városháza előtti teret, és éljeneztek a magyarokat. A községtanács elnöke köszöntőjében utalt Kossuth beszédére, majd kiemelte, hogy a magyarok párizsi látogatása bizonyosság arra, hogy mindkét nemzet ragaszkodik a nagy forradalom eszméjéhez. Utalt az 1848-as párizsi és pesti forradalom párhuzamaira, kiemelve hogy a teremben összefűzött francia és magyar zászlók a két nemzet testvériségét jelképezik. Ismét Helfy Ignác válaszolt, a pályaudvari köszöntőjéhez hasonló gondolatokkal: „A politika nem érinti rokonérzésünket. A francia kiállítás, mely az egész világé, főleg a demokrácia a munkaszeretet és a rend ünnepe. Nincs hivatalos küldetésünk, de hazánk érzelmeit hozzuk, mondván: »Vive la France!« Minden, a politika nyelvét értő hallgató világosan érthette Helfy szavait: a hivatalos magyar politika más úton jár, de szeretnének ezt ellensúlyozni, és amolyan társadalmi diplomáciával más kapcsolatmezőket megnyitni. Kölcsönös gesztusok következtek, a köztársasági gárda eljátszotta a Rákóczi-indulót, a magyar cigányzenekar a Marseillaise-t. A hatás nem maradt el. „Rogytig éljeneztünk, mintha szó sem volna orosz-francia szövetségről” – kommentálta az eseményeket Márki Sándor bizonyos szépséggel. A fogadás a források egybehangzó leírása szerint egészen nagyszabású vendéglátásba torkollott. Folyt a francia pezsgő, Márkit kommentárja rögzített egy-két olyan mozzanatot is, amelyek a lekes újságcikkek beszámolóiból kimaradt: „A karaván az asztaloknak rohant, s ételek és pezsgők közt oly pusztítást vitt véghez, mintha már napok óta nem evett volna. Valóban nem mindnek jutott eszébe, hogy reprezentálnia kellene, s később, midőn a fényes szalonban sétálgattunk, s Fehér Poldi csárdásokat kezdett húzni, egyik-másik nagyon is őszintén tárta fel belsejét a városház folyosói előtt.”

A szervezett közös rendezvények közül még egy emelkedett ki, a magyarok meglátogatták Victor Hugo sírját a Panteonban. Itt is francia és magyar nyelvű beszédek hangzottak el, és elmondták Bartók Lajos alkalmi költeményét. A beszédekben és a versben is a magyar és a francia történelem közötti párhuzamokat, főként a forradalmi hagyományokat emelték ki a megszólalók. A hivatalos rendezvények mellett a magyar utazók nagy figyelmet szenteltek a kiállításnak és a főváros látnivalóinak. Az újságcikkekből és Márki Sándor naplójából is az derül ki, hogy a magyar látogatók kimondottan nagy érdeklődéssel fordultak a sok látnivaló felé. Nagy hatást tett a látogatókra a hatalmas Gépcsarnok, amely építésénél is forradalmian új technológiát használtak, például 115 méteres távolságot áthidaló tetőelemeket építettek be. A látogatók villanymotorral működtetett tíz méter magas erkélyről tekinthettek szét a hatalmas kiállító teremben. Természetesen sok érdeklődőt vonzottak a gyarmati pavilonok is. A hazai sajtó, különösen a Vasárnapi Újság nagy figyelmet szentelt a kiállításnak, terjedelmes, képekkel illusztrált cikkekben mutatták be az érdekességeket. S nemcsak a kiállításról, hanem Párizsról is sok szó esett. A Vasárnapi Újság cikkeiben város-történettel kiegészített leírásokat találtak az olvasók a francia főváros nevezetes épületeiről, tereiről és intézményeiről, a városi forgalom megoldásáról. A magyar látogatókat megragadta a frissen létrehozott parkok és zöld területek látványa. Olyan hétköznapi dolgokról is beszámoltak a lapok, mint hogy milyen szállodában vannak elhelyezve az utazók, minek mennyi az ára. Az írások szerzői szinte kivétel nélkül nagy respektussal, olykor csodálattal mutatták be az európai fővárosok sorából kiemelkedő Párizst.

A forradalom évfordulójának esős napját még Párizsban töltötték a magyarok, majd egy részük indult haza, mások London felé vette az irányt. A Londonból Franciaországon, Svájcban, Ausztrián keresztül hazatérő nagy utazók július 25-én, mintegy 5000 kilométer utazás után tértek haza. Márki naplójegyzetei szerint az útnak ez a második fele is az előzőhöz hasonlóan sok élményt adott, de ez az utazás már inkább az éppen elterjedő turistautak közé tartozott.

*

A 850 fős párizsi utazás a magyar turisztika történetében különleges fejezet. Az utazás tovább táplálta az ebben az időben amúgy is magasan lobogó Kossuth-kultuszt, a szervezők francia kapcsolatokat erősítő diplomáciai törekvései azonban nem érték célját. Magyarország külpolitikáját nem az ellenzék, hanem a kormány irányította, és ekkor már javában formálódott egy más irányú szövetségi rendszer. Volt azonban az utazásnak más eredménye: mintát adott és kedvet csinált szélesebb rétegek számára az európai utazásokhoz. Másrészt megerősödött a magyar művészvilág Párizs iránti figyelve, az írók, színészek és képzőművészek közül sokan szereztek személyes élményeket, sőt a rendezvények közvetlen kapcsolatteremtésre is alkalmat adtak. Hogy az Adynál oly erőteljesen megjelenő Párizs-képet az olvasói a magukénak érezték, abban része volt a fentiekben leírt közvetlen, illetve közvetett élményeknek is.

GLÓZIK KLÁRA ◀

A Békés megyei turizmus történetéből

A turizmus a magyar gazdaság egyik sikerágazata lehet, amely elősegítheti az elmaradottabb térségek gazdasági felzárkózását, a természeti és a kulturális értékek megőrzését és hasznosítását, a lakosság életkörülményeinek javítását.

Békés megye különösen kedvező adottságokkal rendelkezik a turizmus területén. Az adottságok közül kiemelkedtek a már a múlt században is jelentős értéket mutató gyógyfürdők. A társadalom rétegződésének változásai mindig is hatással voltak a turizmusra, hiszen az anyagi lehetőségek – diszkrecionális jövedelem – alapjaiban határozzák meg a mai napig azt, ki utazik és ki nem. Nem volt ez másképp a 19. században sem. Sőt! Abban az időben elsősorban a nemesség engedhette meg magának azt, hogy utazzon, és a társadalmi változások hozták magukkal azt a tendenciát, mely alapján egyre szélesebb rétegek tudtak a turizmusba bekapcsolódni.

Társadalmi viszonyok a 19. században

Magyarország társadalma a 20. század elején is agrártársadalom volt, amely két egymástól élesen elkülönülő csoportra tagozódott, egyfelől az úri birtokosokra, másfelől a parasztságra. A birtokos parasztságot általában gazdag, közép- és kis-, továbbá törpe birtokosokra szokták osztani. A birtokos parasztság jövedelmében, életszínvonalában jelentős regionális különbségek mutatkoztak. A Dunántúl, a Kisalföld és a Dél-Alföld termékeny, piacokhoz, közlekedéshez közel eső területein, az alföldi agrárvárosokban az 1880-as évektől prosperáló paraszti árutermelés alakult ki, ennek nyomán előrehaladt a polgárosodás. Ez a tendencia volt jellemző Békés megyére is. A parasztság értékrendjében a föld foglalt el központi helyet, de a jómódú parasztság, mint számottevő fogyasztói réteg segítette az alföldi polgárság számbeli és anyagi megerősödését.

Szinte teljesen a korszak szülötte a modern társadalom egyik jellegzetes osztálya, az ipari munkásság. A magyarországi nagyipari munkásság kialakulása eltér a korábban iparosodó nyugat-európai országokétól, mivel nálunk elsősorban a nehézipari ágakban, vas- és gépiparban, bányászatban jártak élen a nagyipari fejlődésben. A kvalifikált, tanult szakmunkások jelentős része külföldről – túlnyomó részben a Monarchia másik részéből – települt hazánkba. Az ipari szakoktatás fejlődésével a század végére már hazai forrásokból nyert utánpótlást a szakmunkásság. A nagyipari munkásság másik számottevő rétegét a

tanulatlan segédmunkások alkották, akik többnyire az agráriumból érkeztek, és csak alkalmilag ideényjelleggel vállaltak munkát a gyárakban. A 20. század elején az ipari munkásság lényegében a kispolgárság életnívóján élt, annak lakáskultúráját, öltözködését és szórakozásait igyekezett átvenni.

Településhálózat

Korszakunkban minden jelentős kezdeményezés irányuljon az társadalmi változásokra, politikára, kultúrára vagy gazdasági életre a városokból, a polgári átalakulás műhelyeiből indul ki. A városok közvetítik a vidéknek a kulturális javakat, egyidejűleg különféle funkciókat fölvállalva vonzerőt gyakorolnak környezetük és esetenként távolabbi tájak népességére.

A városok osztályozása tekintetében a törvények 1848-ig változatlanul két alapvető fokozatot ismeretek, a szabad királyi várost (civitas) és a mezővárost (oppidum), ám az utóbbi kategórián belül – a különféle privilégiumok következményeként – a kortársak számára is alig áttekinthető jogi hierarchia alakult ki.

1848–1849 után a korábbi helyzet nem maradhatott fenn, a változások azonban nem egyetlen fordulattal mentek végbe. A privilégiumokat megszüntető törvények után további rendeletek és többszöri közigazgatási reformok kellettek ahhoz, hogy a tényleges funkciókon alapuló, valóságos településhierarchia láthatóvá váljék. Két új jogi alapkategóriát hoztak létre, a törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú várost. Nagyszámú, egykor mezővárosi jogállású település nem volt képes a rendezett tanácsú státusszal járó kötelezettségeknek megfelelni, és község lett, vagyis jogilag is azzá vált, ami valójában volt. Azok a szabad királyi városok, amelyek az önálló törvényhatósági jogot képtelenek voltak megszerezni, szintén alacsonyabb besorolást kaptak. Azonban mindkét kategóriában voltak felemelkedők is.

Ha a művelődésre szűkítjük figyelmünket, meg kell állapítanunk, hogy a polgári városi jogállás bevezetése csak mérsékelte, de nem tüntette el a kulturális különbségeket, főleg azokat nem, amelyek az alföldi agrárvárosok és más nagytájak urbanizációs hagyományai között mutatkoztak. Például Hódmezővásárhely és Lőcse, vagy Kecskemét és Kőszeg városiasságát tekintve a kisvárosok felé billen a mérleg nyelve.

Ám a városok és nagyközségek közötti különbségek tekintetében sem mindig igazít el a jog. Békéscsaba az 1848-ban megszerzett rendezett tanácsról – költségesnek találva azt – nem sokkal később lemon-

dott, és csak 1918-ban kapta meg újra a városi státust. Közben az impozáns városháza mellett járásbíróság, színház, emeletes szálloda, gimnázium, és kisebb katedrálisnak beillő katolikus templom épült a nagyközségben, amiről nagy múltú kisvárosok legfeljebb csak „álmódozhattak”. Mindemellett Békéscsaba polgárosultsága (épületállomány, társadalmi rétegződés, városi szokások, kulturális élet stb.) nem „mérkőzhetett” az említett Lőcsével vagy Kőszeggel.

A társas lét: család, rokonság, társasági szokások

A polgárosulás leginkább jellemző területei közé tartozik a széles értelemben vett társas élet. A család, mint a társadalom alapegysége, melynek funkciója a következő nemzedék felnevelése, minden társadalmi rétegben gazdasági egység, sőt a földbirtokkal rendelkezők, kisiparosok, kereskedők nagy hányadánál termelő szervezet is.

A rokonság legáltalánosabb találkozási alkalmai az élet nagy fordulópontjaihoz kötődtek, melyek anyagi helyzetétől függően, de mindig ünnepélyesen zajlottak le. A születést szinte azonnal követte a keresztelő, de az ünnepi ebédén csak a szűk család és a keresztszülők vettek részt. Annál szélesebb körben zajlottak a lakodalmak, amelyek egyben a család tekintélyének reprezentálására is szolgáltak, sokszor erőn felüli áldozatok árán.

Végül a temetésen erkölcsi kötelesség volt megjelenni, az elhunynak végső tiszteletet adni, ez számított a rokonok, barátok, ismerősök legszélesebb körű találkozási alkalmának. A temetést szerényebb, de ünnepélyes közös evés-ivás, a tor követte. Leginkább a temetési szokások változtak, de nem társadalmi rétegek szerint, hanem falu-város megosztottságban. Míg Békés megyében is a falvakban megmaradt a temetés tradicionális közösségi jellege, addig a városokban megkezdődött elidegenedése, vállalkozók vették át intézését, egyidejűleg a kórházi férőhelyek növekedése magával hozta, hogy mind kevesebben haltak meg otthonukban, a ravatalozás pedig kikerült a temetői épületbe.

Hagyományosan kiemelkedő rokonlátogató idő volt a három nagy egyházi ünnep: a karácsony, a húsvét, a pünkösd. Főként az ünnep második napja, amelynek nincs szakrális vonatkozása. Rokoni összejövetel napjának számított a katolikus templombúcsú és a többnapos országos vásár is. A látogatóba érkező rokonokat a házigazda megvendégelte és gondoskodott a szállásukról. Függetlenül a jeles rokonlátogatási alkalmaktól, legnagyobb sértés volt az ismerős vagy rokon nemes házát elkerülni, ha valaki éppen arra utazott. A nemesi házaknak illetlenség volt nyitni a vendéglátásra készen állniuk, amivel a vidéki élet unalma és elszigeteltsége ellen is védekeztek. Ez a fontos szempont sokban hozzájárult a névnapok kultuszának elevenségéhez. Névnapra nem hívtak vendéget, ellenben rokonnak, barátoknak, ismerősöknek illetlenség volt elmenne köszönteni. A névnap máig tartó divatja valószínűleg a nemesi tradíciókból ered. A születésnap megemlékezés Magyarországon csak a 20. század elejétől terjedt el szélesebb körben jellegzetesen polgári szokásként. A nemességnél, de a parasztságnál is igen

népszerű vendéglátó nap volt a szőlővidékeken a szüret, és általában a saját háztartás hús-zsír tartalékait biztosító disznótor.

A polgár a mindennapi életben jóval kevésbé igényelte a szertartásosságot, mint a nemes. A vendéglátás visszafogottságához hozzájárult magánéletének és lakásának zártabb jellege. A polgári családban vizitidőt vezettek be, ebédre, vacsorára, társasági alkalmakra hívták meg a vendégeket.

A társas élet színterei

A társas élet színterei a dualizmus korában változatos képet mutatnak. Elsősorban azok közül a cukrászdák, szállodák közül szeretnék néhányat a teljeség igénye nélkül bemutatni, amelyek a mai napig is üzemelnek, illetve az adott korban is szerepet játszottak Békés megyében.

Cukrászda

A férfiak körében népszerű kávéházak kiegészítőjeként is fölfoghatjuk a bécsi biedermeier jellegzetes szülöttjét, a cukrászdát, melyet a *Gasztronómiai Lexikon* így határoz meg: „Régi hagyományokra visszatekintő üzletforma. Jellegéből, a vendégkörből adódóan berendezése mindig finomabb, nőiesebb, mint az egyéb vendéglátóhelyeké. Elsősorban saját készítésű cukrászsüteményeit, fagylaltjait értékesítő hely, de kínál uzsonnaitalokat, üdítőket, minőségi likőröket, pezsgőt is.”

Miután a 19. század első felében megnőtt a cukorfogyasztás, és divatba jöttek az édességek, elsősorban a hölgyek és gyermekes családok látogatták. Az 1850-es évek tekinthetők a cukrászipar gyermekévének, amikor még csak a nagyobb városokban létesültek cukrászdák, ezekben is főleg külföldi cukrászok dolgoztak, döntően német származásúak.

Békés megye és Gyula városának egyik nevezetessége a „Százéves Cukrászda”, amely a város történetének beszédes tanúja. Gyula első cukrászdája 1840-ben nyitotta meg kapuit, jelentősen hozzájárulva a város társasági életének fellendüléséhez. Maga az épület az 1801. évi tűzvész után létesült. 1839-ig gyógyszertár működött benne. A cukrászdát 1840-ben alapította Salis András cukrászmester.

Salis András 1841-ben vette feleségül Reinhardt János német gyulai cipész lányát, akinek rokona, Reinhardt József 1854-ben átvette a cukrászdát. Reinhardt József 1887-ben bekövetkezett halála után özvegye, Kontúr Róza vezette tovább az üzletet 1900-ig. Segédje, Balaskó Béla 1900 és 1907 között vitte tovább a hagyományokat. Az ő segédje, Lázár János 1907 és 1924 között gondoskodott a Reinhardt Cukrászda hírnevéről, majd özvegye, Lázár Jánosné 1947-ig működtette tovább. Ekkor szintén segédjének, Jánosi Imrének adta át az üzletet, aki egészen 1984-ig vezette azt. Nem lévén leszármazottja, 74 éves korában eladta a városnak, és azóta önkormányzati tulajdon. A cukrászda nevét 1952-ben változtatták Százéves Cukrászdára.

A ház copf és empir stílusú elemekkel épült, de magán viseli a korai klasszicista jegyeket is. A díszítő festések által meghatározott termekben korhű és eredeti biedermeier berendezési tárgyak láthatók. 1840-

ből maradt fenn a sarokterem fali polcállványzata a két aranyozott favázával és a fedeles cukorkásüvegekkel, valamint a régi edényeket őrző vitrines pult is. Mivel a cukrászda mindig is közösségi hely volt (a boltzatok közepén feltárt falképek töredékei bizonyítják), az 1984–1986 közötti helyreállítás során igyekeztek a reformkori hangulatot visszaidézni.

Az eredeti használati eszközökkel felszerelt cukrászműhelybe, amely ma cukrászmúzeumként is üzemel, betekintést nyerhetünk a korabeli cukrászműhelyek készítményeibe, az ottani fogyasztásba.

Ebben a műhelyben, akárcsak a többi korabeliben, cukorkák különböző fajtáit, fagylaltot, parfé, teasüteményeket, kelt- és vajtésztaakat készítettek. A múzeum-műhelyben fennmaradt önforgató tömege megőrizte a fagylalt-, parfécsendéletek nagy divatját.

Szállodák (a reformkortól 1945-ig)

A szálloda még ennek a legújabb kornak a kezdetén is főként átmeneti szállás volt, mely az utazó hosszabb vagy rövidebb idejű tartózkodásának lehetőségét biztosította. A kor szállodái elsősorban az átutazó kereskedők és polgárok kényelmét szolgálták, mai értelemben vett üdülésre nemigen használták őket. Ugyanakkor sok szállodát úgy alakítottak ki, hogy azokban báltermek is helyet kaptak, így a települések társasági életében fontos szerepet játszottak. A teljeség igény nélkül szeretnék bemutatni néhány békés megyei szállodát.

Több kisebb településen lehetett a megyében is szállást találni: Szeghalmon a Kutasi szálloda és a Vasúti szálloda, Dévaványán a Vadkacsa fogadó, Füzesgyarmaton a Hangya szálloda és a Központi szálloda, Gyomán a Vasúti vendéglő és szálló kínált szálláslehetőséget.

A közeli Békésen is volt már egy nagy vendégfogadó az 1830-as évek végén. A település központjában, 1885-ben építették fel a Magyar Király Szállodát, eklektikus stílusban. Az 1941-es szállodái névjegyzékben szerepel a nyolcszobás Békés Szálloda, a mindössze kétszobás Hungária szálloda, a négyszobás Otthon szálloda és a kétszobás Vasúti szálloda.

Gyulán a reformkori Korona fogadót, a milleniumi idején a 18 szobás Komló szállodát – amely az előkelőségek találkozóhelyeként ismerték –, a negyvenes évek elején pedig a Park szállodát említhetjük.

Szarvason a milleniumi ünnepségek alkalmából 1895–96 között szecessziós stílusban épült Árpád szállót kell kiemelni, amely Békés megye egyik legszebb szállóépülete. Nevét honfoglaló vezérünkről, Árpádról kapta. A szálló díszes épületét cifra homlokzat, csodálatos szépségű erkélyek és az épület sarkán lévő kisméretű torony teszi különlegessé. A szállóban kialakítottak egy impozáns méretű dísztermet is, melyet gazdag stukkódíszek és velencei tükrök ékesítenek. Ma is számos bál és esküvő csodás helyszínéül szolgál.

Tótkomlós szállodája, a Komló szálloda 1881-ben épült, a város központjában található, a település első emeletes épülete volt.

Battonyán a város főterén áll a hétszobás Korona szálló, amely neoreneszánsz stílusban épült emeletes épület. Eredetileg is szállás és vendéglátás céljára ter-

veztek, 1885 óta fogad vendégeket. Dísztermének oldalfalait hatalmas tükrökkel borították, nagyterme pedig bálók és színi előadások tartására is alkalmas volt.

A békéscsabai Fiume Szálloda Sztraka Ernő városi főmérnök terve alapján 1867–68-ban, 123.000 forint költséggel épült föl. A neoklasszicista stílusú, egyemeletes épület földszintjén boltíves üzlethelységek is helyet kaptak. 1871-ben készült el a Nagyvárad–Fiume vasútvonal, amely Békéscsabát is érintette. Az új vasútvonal oly mértékben megnövelte a város jelentőségét, hogy 1870-ben a megnyitó ünnepségen az épületet a „Fiume” névre keresztelték. 1894-ben Ádám Gusztáv főmérnök (Sztraka hivatali utóda) áttervezette a földszintet és a homlokzatot. Wagner József csabai építési vállalkozó munkája nyomán nyerte el az épület mai, koraeklektikus stílusú műemlék jellegét.

A fürdőjéről ismert Orosházán a reformkort követő időszakban felépült néhány szálloda, amelyek közül a legnagyobb a 30 szobás Alföld szálloda, de nyolc szobája van a Korona fogadónak és a Vasúti szálloda is rendelkezik 12 szobával. Orosháza-Gyopárosfürdőn üzemelt a Községi szálloda 55 szobával, a Pannónia szálloda 14 szobával és a Jankó Vasúti szálloda 16 szobával.

Egy kis fürdőtörténet: Gyopárosfürdő, az „Alföld Gyöngye”

Gyopárosfürdő több mint 140 éves múltra tekinthet vissza. A fürdőélet alapjait a 2,5 km hosszú, észak-déli irányú, keskenyen induló, közepén kiszélesedő, majd ismét elkeskenyedő szikes tó képezte. A tó közvetlen partján egy településrész már korábban is lakott volt: ez Orosháza-Gyopárhalm, melyet a feljegyzések szerint 1846-ban alapítottak. „Orosháza helység közelében van a Gyopárnak nevezett tócsa, inkább csak nádas mocsár; ebben fürdeni szoktak” – írja Gyopárosról Hunfalvy János *A magyar birodalom földrajzában*, 1886-ban.

A tó köré épült település és a környék lakói először a tó vizét kenderáztatásra, lőfűrösztés céljára használták. A Gyopárosi tó egyre kedveltebb fürdőhellyé vált, és a víz gyógyhatását is hamar felismerték. Az ott megforduló fürdőzők már az 1860-as évek vége felé tapasztalták a víz gyógyító hatását. A fürdő dr. László Eleknek köszönheti létét, aki 1869-től 1896-ig volt a község orvosa. A derék orvos az *Orosháza közegészségi viszonyai 1869-től 1896-ig* című művében részletesen megörökíti az utókor számára a fürdő első éveit. 1869-ben fedezte fel Dr. László Elek, hogy a Gyopárosi tóhoz a környékről emberek érkeznek. A tóban megfürödve a tó iszapjával, s napon sütkezve, pár napot a környező tanyákban töltve sokkal jobb egészségben távoznak. Ebből azt a következtetést vont le, hogy a tó vízében gyógyító anyag van. Kérést intézett az akkori községi előjárósághoz, hogy egy évre bocsássák rendelkezésére a tavat gyógyítási kísérlet céljára. Megvizsgálta a tó vizét, felismerte a nagy sótartalmát, feltételezte gyógyhatását és népfürdő létesítését javasolta. Kezdeményezésére 1869-ben társadalmi összefogással megépült a kezdetleges fürdő. A tónak nincs forrása, medrét az összegyűlő eső- és talajvíz tölti fel, amely a meder sziksótartalmát táplálja.

A kedvező gyógyhatás, a település bővülése megkövetelte a névváltoztatást, így 1870-től Gyopárhalmából, Gyopárosfürdő lett. A gyógyító funkciót sejtető elnevezés ellenére a tó gyógyfürdővé nyilvánítását a község képviselő-testülete nem szavazta meg, így a gyógyulni vágyó betegek fürdőkezelése mellett a tó nagy része kenderáztató maradt.

Ennek ellenére a tó körül egyre több „vetkőző-kabin” épült és 1883-ban megnyílt az infrastruktúrát jelentő „Simon féle vendéglő”. A tó gyógykezelés céljából történő látogatottsága egyre jobban fellendült, s ehhez hozzájárult a tó vizének igen kedvező eredményt nyújtó vegyelemzése, és ez már minden ellenvéleményt elnyomott, a korábbi ellenzők már nem tudták meggátolni a tó gyógyfürdő jellegének elismerését.

A feltételezett gyógyító hatást hamarosan Kiss Ferenc szeghalmi gyógyszerész 1870-ben és 1885-ben végzett vegyelemzése támasztották alá. A tó vizét felküldték az Országos Vegyelemző Intézethez is szakvéleményezésre 1886-ban, dr. Lengyel Béla egyetemi tanár vegyelemmezte minőségileg a gyopárosi vizet, s vizsgálatainak eredményéről azt nyilatkozta, hogy a vegyelemzések alapján a Gyopáros tó a Palicsi tóval, a konyári s nyíregyházi Sóstóval, sőt részben a Fertőtóval hasonlítható össze, amelyeket azonban felülmúl erőssége, illetőleg szilárd alkatrészeinek mennyisége által.

1906 nevezetes dátum Gyopáros életében. Beindult az Orosháza–Szentest vasútvonal, amely érintette Gyopárost is. Ez lehetővé tette az Orosháza–Gyopáros különjáratot. 1908-ban a község a már fás ligetben ártézi kutat fúratott. 1909-ben, tehát a következő évben „fiókpostát” nyitottak Gyopároson. Beindult a fürdőorvosi szolgálat, amely a fürdő közegészségügyi követelményeire nagy gondot fordított. A tó körüli építkezés a század elején indult rohamos fejlődésnek.

1910-ben cölöpökön álló kabinsor, egy év múlva vendéglő, szálloda, majd kádas fürdő épült a tó gyógyhatású vizének kihasználására. A századforduló változásai: Orosháza község vezetői mintha többet törődnének dr. László „csodavárával”. Építkezni kívánnak, a községi mérnöki irodában tervrajzok születnek. A megyei levéltár őrzi ezeket, melyek közül az első 1910. május 20-án készült el és „Gyopárosfürdő tervé”-t, a „czölöpös” kabinsorok műszaki rajzait tartalmazza az előírt nézetekben, 1:50 méretarányban.

A gyopárosi vendéglő tervét 1906-ban készítette el Jávorszky és Dénes nevű tervező, 1911-ből való a für-

dő bővítési terve (kabinsorok és kádfürdő), 1912-ből a gyopárosi községi szálloda terve, Szél István mérnök munkája, és 1925-ből a víztorny terve, szintén Szél István mérnök rajzai szerint. Ebben az időszakban, az 1920-as évektől kezdődően Orosháza előljárósága mind erőteljesebben érdeklődik Gyopáros fürdő iránt.

1925-től a fejlődés újabb lendületet vett, a tó északi partján megkezdődött az úgynevezett „Hősök Ligete” telepítése, a területre szebbnél szebb fákat, bokrokat ültettek. A tó déli partján szép üdülőket, „villákat” építettek. A gyógyfürdő megnevezést 1925-ben engedélyezték, öt év múlva már gyógyszertárat, postát, cukrászdát, vendéglőt és öt szállodát találunk itt. A 40 kádas fürdőben orvosi ellátást kaptak a betegek.

1939-től a fürdő katonai elszállásoló hely lett, és az épületek 1945-ig szinte teljesen tönkrementek. Csak az ötvenes évek végén kezdett feléledni a gyopárosi fürdőkultúra, majd a hatvanas évektől vett erőteljes lendületet az újjáépítés és fejlesztés, amely a mai napig is tart.

IRODALOM

A Hónap. Kulturális Haviap, 2007. november–december. Főszerkesztő: Fülöp Béla.

Fülöp Béla: Orosháza és környéke. Orosháza, 1995.

Fülöp Béla: Gyopárosfürdő (fürdőtörténet, emlékek, nyaralási lehetőségek). Orosháza, 1998.

Gyula – Százéves Cukrászda. Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 290. sz.

Magyar művelődéstörténet. Szerkesztette: Kósa László. Budapest, 1998.

Magyarország története. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, 2007.

Rubovszky András–Szigeti Andor–Walkó Miklós: A magyar vendéglátás és turizmus újkori története. Budapest, 2009.

Somi Éva: Aranypor – a Békés megyei irodalom kézikönyve. Békéscsaba, 2007.

Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről. Szerk.: Hévízi Sándor–Szabó Ferenc). Orosháza, 1995.

Ügyvivő-szakértő, Szent István Egyetem Víz- és Környezetgazdálkodási Kar, 5540 Szarvas, Szabadság u. 1-3. tel.66/313-311, e-mail: glozik.klara@mvk.tsf.hu

BMZ / BAJI MIKLÓS ZOLTÁN ◀

„Catwalk → Screenwalk”. Hevenytükröben: „Cicasétáltató → Képsétáltató”*

Ezt a címet kölcsönöztem a békéscsabai Jankay Galériában kiállító, Békéscsabáról elszármazott fiatal művészbarátomtól, Kazár Fatimától, amikor kiállításának megnyitóbeszédére készültem. Egy biztos, a „Mammon Templomok” (Csaba Center, békéscsabai pláza) közül kevés mondhatja el, hogy szuper légkondicionált, műérték klímájú, villogó falai között a „márkás” tucat-egyszarok mellett valódi szellemi értékek tárgyi kivételéseinek is teret biztosít. Ez a „tótországi” bevásárlóközpont ilyen: már több jeles hazai és külföldi művész projektált falai között, csak néhányat felsorolva: Imre Mariann, Bukta Imre, Lukoviczky Endre, feLugosi László, Lóránt János Demeter, Bohus Zoltán, a fiatalok közül Miklya Gábor, Tóth Péter, Knyihár Amarilla és még sorolhatnánk.

Kazár Fatimát, Fatit, az „artcát”, mint világszínvonalú alkotót, a közvetlen barátságokon, volt osztálytársakon, tanárokon kívül kevesen ismerik abban a városban, Békéscsabán, ahol felnőtt, iskolába járt, és apai ágon ma is hazajár. Sőt, megkockáztatom: még közvetlen barátai közül sem sokan tudják, hogy ki ez a „bulis csaj” valójában. Nem tudhatják, mert az egyértelmű számukra: Fati jól csocsózik, de magáról, hivatásáról, szakmai sikereiről, megbízásairól nem beszél, nem kérkedik.

Felsőfokú végzettségeit tekintve: vizuális kommunikátor, média dizájnér, vizuális és környezetkultúra tanár, díszlettervező, aki magyar (Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest, 2001–2008) és külföldi (Accademia di Belle Arti di Catania, Olaszország, 2005) egyetemeken, akadémiákon végezte tanulmányait.

Az 1979-es születésű, Békéscsabáról elszármazott Kazár Fatima alkalmazott képzőművészete, munkássága Európán (Strasbourg) át New Yorkig vibrál.

Nem célom felsorolni azt a hosszú listát, amely lajstromba veszi, milyen helyzetekben, hány helyen, médiában, találkozhatunk Fati munkáival. A teljesség igénye nélkül: szórakozás közben, amikor a népszerű popénekes, Pierrot, *Túl jól vagyok* című dalát, vagy a Kiscsillag zenekar videóklipjét élvez-

Screenwalk videó installáció

zük. Ugyancsak Fatink tudását dicsérhettük, amikor a TV1 csatorna *Fogadóóra* című oktatásügyi műsorát, vagy ugyanezen adó zenei, a Dob+Basszus zenetörténeti adásait nézhettük 2005-től 2007-ig, vagy a *Számlával milliókért* és a *Mi kis városunk* produkciókat is megemlíthetjük.

A virtuális távirányítót kezünkbe tartva, kattintgatva átszörfölhettünk az ATV-re (2006–2008), ahol Friderikusz napi politikai és közéleti show-jával önsanyargathattuk magunkat.

Ha eltekintünk a műsorvezető személyétől és a műsor direktizált politikai tartalmától, és kizárólag a nézhetőséget és minőséget nagyban segítő szakmai háttértevékenységre (motion graphics) koncentrálunk, akkor elégedettek, sőt büszkék lehetünk Fatira.

Azok a honfitársaink is büszkélkedhettek a „mi macskánk leányára”, akiknek volt lehetőségük 2009-ben ellátogatni a WAMP nevet viselő New York-i Design Hétre, és interaktívkodhattak a *Bogrács* címet viselő installációban, mert művésznőnk vizuális talentuma ott is meghatározta élményüket.

Tömérdek weboldal, díszlet került ki a keze alól, a filmek közül megemlíteném az *Eszter hagyatékát*, ahol Sipos József rendező grafikus munkatársaként dolgozott.

A divat világában világhírű dizájn csapat, az USE unused is sokat köszönhet Fatimának.

Alkotónk legtöbbször csapatban dolgozik, akikhez a termékeny munkakapcsolaton kívül barátság is fűzi, ilyen többek között Hunyadi János és az általa vezetett 3D Csoport, vagy a már említett USE szupercsapat.

Kazár Fati egy érzékeny zseni, aki az alkalmazott, megrendelésre készült művek mellett a lelkét is kivetíti (mint ahogyan ez a 2010-ben látható is volt a Jankay Gyűjtemény Kortárs Galériában, az eddig felsorolt munkákkal együtt).

A kiállítóterem félhomályos fény-fátyolában jól érvényesült a főfalra kivetített demo-mozi, amely folyamatosan uralta a teret, a falon diszkrétén megvilágítva C. printek, vagyis kompjúter képek, melyek kasírozott digitális nyomatai statikus részleteket mutattak az egyébként mozgó művekből. Egy kivételével: a tárlatot indító kép nem filmrészlet, hanem önálló digitális eszközökkel realizált táblakép. A tábla nézése közben felfedezhettük a főszereplőt, egy kis giccses, a nagymamai vitrin aromáját árasztó porcelánrókát, aki színes vazelin lángokban értelmelte a saját idejét, amely a vitrin úrjében nem létezővé medítálta magát.

A személyes, jó értelemben vett női líra a filmekből kivett részleteken is érvényesült, mint például a *BP. Home sweet*, vagyis *Budapest édes otthon* részleteiben. Szinte szaga, égett szaga volt a munkáknak. A mű egy személyes tapasztalás lelki és filozófiai indíttatású feldolgozása. Fatiék budapesti lakása kiégett, minden tárgy, emlék, értéknek vélt matéria a Tűz elem étkévé vált. Ez a mű a tárgytól történő fizikai, lelki és filozófiai elválást dolgozza fel. Mondhatjuk: egy gyász-munka, a kötődés nélküliséghez, avatár állapotához vezető út első állomása.

Nem kívánom elemezni a kiállítás teljes repertoár(t)ját, de kiemelném a kínáltból az *Art cream / Személyes ajánlat* című, fiktív terméket ajánló reklámfilmlet.

A már jól bevált reklámpaneleket, kreatívokat, valamint a minden szinten, csatornán támadó reklám, médiahadjárat és csomagolás miatt csodaszernek tekintett árutömeg agyelvonó, konzum rohamának karikírozását bevállaló munkát minden jóérzésű ember figyelmébe ajánlom.

A figyelemre és elismerésre méltó művek közé sorolom Amon Tobin *Verbal* klippjét, a kísérleti művek közül pedig a *Broadcast color* elnevezésűt. Fati ebben a munkájában, de tulajdonképpen mindenből, akár egy marék szívószálból is elvont, újrateremtett esztétikai értéket tud létrehozni. A mű technikai elkészítése szinte banális. Ezt nem tudva, csak a látványt „szemhez kapva” az ember azt gondolná, hogy valami szuper számítógépes animáció virtuális csodáját bámulja, pedig egy konyhai körülmények között rögzített szívószálás bábjátékot látunk.

Ez a kísérletező „játék” érhető tetten Fatima kimondottan alkalmazott médiatervekenységében is. Erre jó példák a már említett USE unused által kapott megbízások is, az USE ANATOMY pedig egy cég modern eszközökkel készült bemutatója, prezentációja, amely a Nike-nak készült. Ebbe a megbízói sorba tartozik a Slow motion, magyarul lassú mozgás, amely szinte feledteti a modellt és a rajta lévő ruha balettja egy gyönyörű virág kinyílásának esztétikai varázsát kelti az emberben. A szintén az USE-hoz kötődő diplomamunkát, a Screenwalk-ot sem szeretném kihagyni.

Az eredeti, speciális teret és technikát igénylő videó installációt sajnos nem lehetett megépíteni a Jankay kiállítótermében, így meg kellett elégednünk a vetített demo változatával, amely megerősítette bennünk a vágyat, hogy milyen jó lenne élőben beszélgetni ebbe a megvalósított valótlan térbe.

Zárásként ábrándozom. Álmodok egy nagyot. Hatalmas világárosban megrendezett nemzetközi vásáron vagyok, a magyar pavilonban. Az óriási, valódi 3D monitoron a Csabai Kolbászt és Kolbászfesztivált bemutató film végén a következő felirat olvasható: Art director: Fatima Kazár.

Kérem, vigyék hírért az igazaknak!

* A fenti szöveg a 2010. június 11-től július 21-ig tartó kiállítás megnyitó szövegének szerkesztett változata.

VÁN HAJNALKA ◀

Egy media designer feladata, avagy Kazár Fatima művészete

Nehéz az újat bemutatni. Módszere lehet a tolmácsolásnak és megértésnek a történelmi háttér felvázolása, melyből kirajzolódhatnak a dolgok előzményei, életre hívói. Írásmat ezért nagyvonalakban néhány fontos mérföldkő megemlékezésével, bevezetőként előrebocsátva kívántam indítani, és bízom benne, hogy talán majd nem lóg a levegőben, hogy mi egy media designer feladata.

A történet a technikai médiumok megjelenésekor kezdődött, azon belül is, úgy vélem, a mai értelemben vett film indulásakor, a Lumière, majd a Pathé fivérek után az 1920-as években. Ekkortól, a XX. század első évtizedeitől a képzőművészek is bekapcsolódtak a kezdődő filmgyártás gépezetébe, illetve ők maguk készítettek mozgóképeket, hiszen igény lépett fel a magas képzettségű vagy műveltségű, az újdonságot értő és azt bíró kezekre. Például az 1920-as Robert Wiene rendezésében készült német expresszionista stílusú *Dr. Caligari* című mozi már festett hátterekkel forgatták, melyhez képzőművészek szolgáltak segítségül. Pár évtized alatt kiforrt magát a filmszakmán belüli helykeresés története, a kezdeti átjárhatóság külön szakágakká vált, megletek a területek saját hozzáértőit, és önálló művészeti ágakká váltak szét. Már nem fényképész vagy fotós, hanem operatőr dolgozott a kamera mögött, már nem festő, hanem díszlettervező alkotta meg a film stúdióbeli környezetét, hogy kiemeljek pár példát a nevezett változásokból.

Aztán jött a század második fele, azon belül is a második harmadának a vége, és – nagyon leegyszerűsítve a történetet – egyes művészeti ágak, a performanszok, happeningek, akciók révén újra összesomosódtak, és megszületett a videóművészet és az intermédia. Fontos megjegyezni, hogy ezek a területek mind a képzőművészet egyes stílusirányai, míg a bemutatandó terület az iparművészet részét képezi. A kettő közötti legfőbb különbség – melyre csak a pontosság kedvéért térek ki – az önálló és az alkalmazott művészeti háttér, melyben az iparművészet a felhasználásra kerülő, az élet szerves részét képező dolgoknak ad művészi megjelenést, funkcionális esztétikát. Ennek vált oktatott és művelt részévé a vizuális kommunikáció, mely a vizuális tanulmányok egyik ága. Mint önálló terület, a vizuális kultúra meghatározásból nőtte ki magát, mely fogalmat Michael Baxandall művészettörténész-

nek tulajdoníthatjuk,¹ aki a neves tudós, Aby Warburg tanítványa volt. A vizuális kommunikáció a XX. század utolsó évtizedeiben kezdett megfogalmazódni, a művészettörténet végének felvetéséhez hasonlóan. Ám mint új terület nőtte ki magát, önálló egyetemi tanszékké válva, melyet Magyarországon a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen oktatnak. Ezen belül, az animáció, a fotográfia és a tervező grafika mellett él a media design, mint szak és szakterület.

Mára nagyon komoly feladatokat kap és feladatokkal bír ez a terület, mikor a vizualitás sosem látott méreteket ölt. Az utcán, a kiadványokban és a tévében, de a magas művészetben is a megjelenés kapja a legnagyobb szerepet. Míg korábban rajzot, ma vizuális ismereteket kaphat az ember már tanulmányai kezdetén is. Megvan ennek az érthető magyarázata, hiszen az esztétikus környezet és a színvonalas kivitelű munka önmagában is gyönyörködtet, hát még ha elmerülünk benne és lenyűgöző tudást, megszerzendő ismereteket is közvetít. Már nem lehet például külsejére igénytelen termékekkel vagy kiadványokkal labdába rúgni.

Amikor a vizuális kultúra önálló tudománnyá fejlődik,² akkor érdemes e terület legprofesszionálisabb alkotóinak tevékenységével megismerkedni. Ez nem csak egy megérzés, ez a bölcselkedők és filozófusok által már megfogalmazott és el is nevezett változás. Vagyis ami napjainkban történik, az „a képi fordulat” jelensége.³ William J. Thomas Mitchell a Richard Rorty által meghatározott, a felvilágosodás óta tartó időszakot nevezte el „a nyelvi fordulat” időszakának, mely gondolatot továbbbörökítve, szerzőnk korunkat az erőteljes vizuális irányultság okán képi központúként aposztrofálta. A vizualitás pedig több mint képi jelenlét, sokkal inkább több tényező összetett kölcsönhatása. Mitchell a következő módon írja le felismerését: „...a nézőiség (a tekintet, a nézés, a pillantás, a megfigyelés, a felügyelet és a vizuális élvezet gyakorlata) ugyanolyan komoly probléma lehet, mint az olvasás különböző formája (megfejtés, dekódolás, értelme-

¹ Keith Moxey: Nosztalgia a valódi után. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu/hu/vizkult.php?id=231>

² Uo.

³ William J. Thomas Mitchell: A képi fordulat. In: Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja, Budapest, 2010. 172. p.

zés stb.), és hogy a vizuális élményt vagy a „vizuális műveltséget” nem lehet teljesen a textualitás modellje alapján magyarázni.⁷⁴ Tehát életünk minden területén főszerepbe került a megjelenítettség, általa pedig az erre szakosodott tervezők. A film, majd pedig len a tévé, tömegkommunikációs eszközök révén igényli a megformáltságot, így mind a képzőművészetben, mind az iparművészetben megszületett a videóművész, illetve az intermédia művész, az alkalmazott területen pedig a media designer.

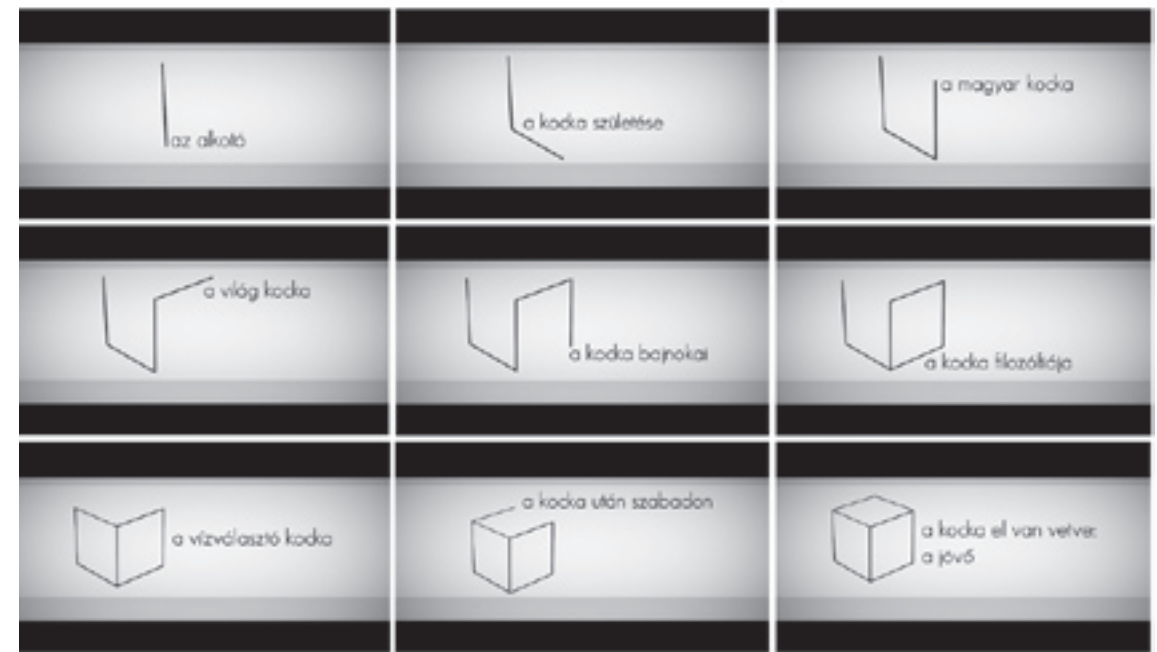
A bemutatandó művész, Kazár Fatima 2001 és 2006 között végzett a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem vizuális kommunikáció tanszék videó szakán, melyet azidőtájt, az abszolválás éveiben, körülbelül 2006-ban kereszteltek át media designernek, mellette ugyanitt elvégezte a vizuális és környezetkultúra tanári szakot. Eközben, még 2005-ben az olaszországi Accademia di Belle Arti di Catania nevű intézményben ösztöndíjjal díszlettervezést tanult. Visszatérve a videó és media designer megnevezésekhez, megállapítható, hogy egy sokkal pontosabb, de egyúttal összetettebb tevékenységre is utal így a név, hiszen a videó könnyen videósnaak titulálja alkotóját, míg a második több médium ismeretét és tervezőjét, vagyis művészibb munka feltételezését társítja a névhez. Jelenleg Szirtes János képzőművész a tanszék vezetője, de rövid időre mások is betöltötték e posztot – Pásztor Erika Katalina építész, médiaművész és Sas Tamás filmrendező, operatőr, forgatókönyvíró is a 2000-es évek elején vezették a tanszéket –, kik mindannyian a maguk szemléletét érzékeltetve, a felkért előadók és tanárok révén életre hívva a fiataloknak egy többnézőpontú, összetett képzést adtak. Így a szakma fiatal alkotói, jelen esetben Kazár Fatima ugyan nem tud megnevezni egy kiemelkedő „mestert”, ki a legnagyobb hatással volt rá, de mégis úgy érzi, ez a folyamat jó tanítója volt, ez a több megközelítési pontú, szerteágazó tanítási módszer, melyet akarva, akaratlanul megélt. Szintén emlékeztetek és tanulságok korosztályának és neki is, azok a workshopok, melyek közül, a 2005-ös, a nemzetközileg is méltán elismert Waliczky Tamás intermédia művész által vezetett kurzus emelkedett ki leginkább.

A fiatal művésznak 2000-től indult szakmai élete. A kiállításokkal, bemutatókkal, valamint felkérések útján szerzett és elnyert munkái révén sokrétű tapasztalatra tett szert. Első alkotásait a Közép-Európa Fényműhely, a Duna Galéria budapesti és még az évben a Petőfi Sándor Művelődési Ház győri bemutatóin szerepeltette. Am eddigi életútját és abból kiemelve néhány nagyszerű alkotást, célszerűbb nem a hagyományos kronologikus rendben, hanem műfajilag bemutatni. Nála és ennél a szakmánál általában a kiállítások, ha netán nincs mód vetítésre, vagy csak korlátozott számú projektor, monitor vagy tévé szolgálhatja a bemutatót, sok esetben a videós munkák egyes képkockáinak fotóként megjelenített változatait jelentik. Ilyenkor egy-egy képpel, de célszerűbben, ahogy Fatima is teszi, storyboard-szerűen⁵ (mikor a

film fő jelenetei, vagy a jelenetek indítóköckái vannak állóképben rögzítve), kiemel pár jellegzetes képkockát, egyfajta ízelítőt adva a munkából. Nála ez leggyakrabban hármas egységben jelenik meg: azt egybefoglalva, keret és papír által összetartva, majd végül kinyomtatva. Ilyenkor a megnevezés sokszor a filmes munka címe, fő adata pedig a film hossza. Alkalmanként mégis létrehoz hagyományos fotókat, képeket, festményeket is. Megjelenéseik kuriozitásának ellenére mégis ezzel indítanám művészetének, munkáinak bemutatását.

Ilyen önálló, a szó klasszikus értelemben vett műalkotásokat csak ritkán készít a művész, inkább pályájának legelején adódtak ilyen lehetőségek és készletek a mára már többségében alkalmazott irányban dolgozó Kazárnak. Mégis, legutóbbi kiállításának plakátjára is egy ilyen munkát választott, hiszen ezek azok a darabok, melyek önmagukban is megállnak, melyek komolyabb kísérők, magyarázatok nélkül is értelmezhetők és élvezhetők. Így történt ez a 2010. június–július hónapban megrendezett békéscsabai, a Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galéria béli tárlata esetében, ahol a meghívóra kiemelt darab igazából egy cím nélküli fotó volt, mely egy jéggel körülvett róka formájú dísz tárgy közelijét örököltette meg. Sokat elárult a művészről e kép. Benne volt fiatalsága, érzékenysége, játékosága és profi technikai ismerete, ahogy közelről megmutatta a fagyossága ellenére mégis izzó kisállatról mintázott lakásdísz. Továbbá a korábbi években láthattuk már csoportos kiállítások keretében szülővárosában egy-egy festményét. Ide sorolhatóak még iskolai évei alatt készített krokijai. Ezeknek a gyors rajzoknak az az érdekességük, hogy míg általában e rajzolási mód a mozdulatok tanulmányozására szolgál, és egyfajta időbeliségre utal maga a műfaj is, ezen rajzok esetében, illetve a modern kor technikai újdonságait „megdizájnol” alkotóinál a lényegkiemelés és a gyors továbbgondolást kondicionálja. A „hozzáadni valamit a látotthoz” a legfőbb érdeme az ilyen jellegű képességfejlesztésnek. Fatimának ezek a rajzai tele vannak lendülettel és humorral, ahogyan a vékony és durva, vastag vonalak egymást kísérve, kiegészítve viszszaadják a minket körülvéő élet pillanatnyi képeit.

Az első szakasz záró darabjaként, az állóképek-ből, Perlaki Márton fotós felvételeiből kiinduló és azt mondhatni történetileg befejező mozgóképes alkotásáról, tehát egy kivételt képező, kiemelt munkáról beszélhetünk, mely határterület révén mégis ide illeszthető: „Körülbelül hat évvel ezelőtt történt, hogy három ruhatervező barátom (*USE unused*), diplomamunkájuk prezentálásához segítségemet kérte. Ez a helyzet legfőképpen abból adódott, hogy a prezentáció helyszíne, és a körülmények nem voltak kellően megfelelőek arra, hogy az általuk elkészített ruhadarabokat olyan módon lehessen megjeleníteni, amely teljes képet mutat róluk. Ezek az öltözékek megkívánták ellenben az „élő” látványt. A szakértők technikailag megvizsgálhatták a darabokat, amint egy próbababán, vagy vállán ki voltak állítva, láthatták a nagyon szép fotókat, amint a modellen megjelenik a ruha. Perlaki Márton fotóssal olyan fotókat készítették, ahol ezeket a ruhákat mozgásban látjuk, ezzel hangsúlyozva a meg-

Műsor inzert layout terv. Megrendelő: Színfolt Film

valósult tervek formáinak csodálatos lehetőségeit. Ebből adódott az ötlet, hogy „megmozgassuk a képeket”, s magával a zenére összeállított videóanyaggal olyan látványt érjünk el, ami az öltözékek bemutatásához legmegfelelőbb, tervezett mozgást, a matéria életre keltését eredményezte (sokszorosan hatásos módon, mintha egy hagyományos „bevonulós” divatbemutatón találkozhattunk volna élőben a ruhákkal).” Megjelenik a munkában a szakterületek találkozása, amely nem csak kész munkafázisok továbbadását, hanem sok esetben közös munkát is jelent, így a team munka révén kifejezetten örömtelivé válik az alkotás folyamata, mint egyfajta örömmenélés, hogy a szó legismertebb változatát említsem. Valamint azért is ide, az önálló műalkotások csoportjába sorolandó ez a munka, hiszen itt nincs megrendelő, nincsenek előírások, így itt, ezek esetében sokkal szabadabb a művész. Ezek az elsőként bemutatott alkotások, tehát az életre hívójuk ízléséről és művészi beállítottságáról árulnak el sokat, melyben persze van némi megkötöttség, ilyen például ez utóbbi munka, a *USE* esetében magának a terméknek a bemutatása. De a megjelenítés teljesen egészében mégis a művész vizuális kultúrájáról árul el többet.

Átmenetet képeznek Fatima munkái között a vetített installációk. Több szempontból is átvezetőnek tekinthetjük az ilyen jellegű munkákat, hiszen van közöttük kifejezetten „csak” képi érzéseket idéző videóinstalláció, ilyen a budapesti Gödör nevű szórakozóhelyen alkalomra megjelenített *Pool* című munkája, mely a víz alatti érzést és látványt tolmácsolta, valamint a 2009 őszén Hortobágyi László – GUO kortárs zenész MŰPA-ban rendezett koncertjének az intro és outro idején vetített díszlete. Ez az alkotás két 5x10 méteres, egymás tükörképeként felállított, áttet-

sző, antracit színű vetítőfelületen került megjelenítésre. A látvány érdekessége az volt, hogy a fekete hátterek eltűntek a sötétben, így csak a füstszerű, mondhatni szörnyszerű és geometrikus mustrák fényjáték jellegű lüktetése keretezte a színpadteret, misztikussá varázsolva az előadás szertartását.

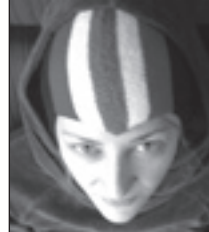
Visszakanyarodva az önálló és megrendelt munkákhoz, mint csoportosítási rendszeremhez: az ettől kezdve bemutatásra kerülő munkák létrehozásába viszont erőteljesen beleszóltak a megrendelők. Van, hogy a hangulat, van, hogy a megjelenítés a legfőbb elvárás, illetve esetenként személytől és cégtől függően más és más, mégis ami összeköti őket, az a megalkotójuk, megtervezőjük személye és annak felkészültsége, technikai ismerete. Az, hogy miért Kazár Fatima kap meg például egy munkát, abban nagy szerepe van a szakmán belüli elismertségének és a referenciáinak. Ezen ismertető, bemutató szöveg végigolvasása után a rá jellemző stílust akár mi magunk is érzékelhetjük, megláthatjuk és felismerhetjük a minket körülvéő, médiából ránk köszönő műsorokban. Olyan, sokak által ismert adások teljes arculatát köszönhetjük neki, mint például a *Fogadóóra*⁶ A Lévai Balázs neve alatt futó *Dob + Basszus* zenetörténeti tévés műsor három évadának grafikai utómunkálatait is ő készítette. Itt Weigert Miklós grafikai tervezővel osztották meg a munkafolyamatot, ahol a két iparművész az álló- és mozgóképeket, kompozit mozgásokat alkotta meg, végezte el, melynek révén a három év alatt több megoldás, más és más képi világ is megjelent. Míg az első két évben a minimalista és retró jegyeit magán viselő megoldások voltak jellemzők, melyek kisebb arculati változásokban tértek el (feliratok módja a név inzer-tekben, kimerevített képek, greenboxos megoldások),

6 Pár éve a magyar tévében futó oktatásügyi program.

4 U.o.: 176. p.

5 A szakkiifejezéseket a művésszel folytatott beszélgetésből kölcsönöztem.

VARGA ANIKÓ ◀

Érték és értés

A 2010-es Alternatív Színházi Szemléről

A nyári hónapokban a színházi és a kulturális sajtó az úgynevezett VI-os kategória ügyétől volt hangos. Felháborodott hangú cikkek sorozata jelent meg annak kapcsán, hogy a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma túllépve az eredményhirdetés határidejét, kínosan hosszú ideig hallgatott a független színházak működési pályázataira vonatkozó döntésről, bár a szakkuratórium időben elbíráltta azokat. A teljes bizonytalanság másfél hónapig tartott, a minisztérium augusztus elején hozta nyilvánosságra azt a döntést, amelynek értelmében a független előadóművészeti szférának (talán a számmisztika jegyében) megítélt összeg 66%-a kerülhet utalásra, a maradék 34% zárolva marad. Az utalás határidejéről nem esett szó, így az Alternatív Színházi Szemle – amit a függetlenek számára a tervezhetőség alsó léccét sem súroló évadkezdés előtt rendeztek meg – idén jóval többet jelentett az elmúlt színházi év jelentős előadásainak felhozatalánál. Drámaian szólva egy teljes művészeti szegmens léte és méltó működése vált kérdéssé, és amit a függetlenek tehetek ebben a helyzetben, az az, hogy hagyták maguk helyett beszélni az alkotásokat.

Terhes Sándor, Fábíán Gábor, Háy Anna a Kockavetőkben (Fotó: Varga Imre)

addig a harmadik szezonban képregényekre emlékeztető hátterekkel dolgoztak hat-nyolc változat variálásával.

A tévés munkák sorába tartozik a *Friderikusz most* című közéleti hírműsor, mely az egyik kereskedelmi tévében futott, ahol körülbelül másfél évig, két évadon keresztül volt Fatimának szerepe a megjelenítésben. Itt a napi mozgó grafika jelentette a feladatot, melyet a főcím utáni, a műsoridőben látható bevillanó, berobbanó, rövid ideig látható hatásos témamegjelölő képek adtak. Ez technikailag jelentett igazán kihívást az alkotónak, a napról-napra való hatásosabbnál hatásosabb és a megrendeltek szerinti legjobban történő teljesítésben. Szintén az egyik kereskedelmi tévé műsorán ment a *Sandro* című főzőshow mini főcím grafikája, itt a 3+T Produkció volt a megrendelő. Ezen kevés állóképpel, csupa mozgó elemmel dolgozik.

Előbbiekhez közel álló terület a videóklippek világa. Fatima Pierrot, a Kispál és a Borz és az azzal a frontemberében rokon Kiscsillag című zenekarok több zenei munkáját öltötte képbe (a Kispál esetében a 2010-es Sziget Fesztiválon megrendezett búcsúkoncert díszlete is Kazár „keze munkája”). A Kiscsillag *Fishing on Orfű* című klipjét ugyanaz a Lévai Balázs rendezte, mint akit a *Dob + Basszus* esetében már említettünk, illetve itt is Weigert Miklós volt a grafikai megjelenítés szakembere. Kazárnak ennél a munkánál lehetősége volt a korábbiaktól eltérően több videós munkára, vagyis a felvételek blueboxban történő elkészítésére, „leszakítására”, majd összedolgozására, „kulcsolására” illetve a már inkább a grafikához tartozó mozgásra. Ennek grafikai stílusa, mely a kisfilm fele idejében látható, a realista orfűi valóságtól elrugaszkodó álmvilág képeiben nagyjából megegyezik a már említett tévéműsorral, hisz a csapat, feltételezhetően a jól bevált forma okán, nem erőltette az eltérő arculatot.

Kazár munkáira egytől-egyig jellemző az áttekinthetőség. Míg az önálló megjelenésű dolgainál, mint igényesség, jó kompozíciós készség és redukcióra való hajlam volt a legfontosabb jellemző, ezekenél a mozgóképi munkáknál, melyet a technika követel meg és Fatima kiemelkedően megold, a dinamikusság és a lényegre törésből adódó átláthatóság a fő tulajdonság. A hangulatok, mint már említettem, melyekben a megrendelő követelményei látnak napvilágot, s a színekkel és a formákkal érhető el leginkább; ezekre

nem térnek ki különösebben, hisz a feladattól függően változnak.

A legújabb kommunikációs csatornák, mint az internet, a mobiltelefon, vagy a legeslegújabbak, az iphone-ok grafikai munkái is megtalálhatók Kazár alkotásai között. Mozgó arcukat (a logót kivéve) a Plazma Média készítette, teljes arculatot és weboldalt a Progressive Productions nevű irodának. Legkedvesebb, most futó, tervezés alatt lévő munkáinak az iphone-okon futó szoftver felhasználó felületének, a user interface-k vizuális fejlesztéseit tartja. Ezek a telefonos programok és alkalmazások gombos vagy érintőképernyős megoldásaikkal igazi kihívást jelentenek a design tervezőknek, mert a használhatóság egyik leginkább igénybevett területén kell megmérettessék magukat és szaktudásukat. Kazár ezen munkájának megrendelője a Bogg nevű cég. Másik, szintén tesztelés alatti legkorszerűbb munkáinak egyike a szintén iphone-okra tervezett story draw angol elnevezésű újdonság, mely az érintőképernyőre ujjacskákkal felvázolt gyermekrajzokat (vagy szüleiük ügyeskedését) rögzíti az „alkotás” közbeni kísérő hanggal. Ezek kilenc és huszonöt (megvásárolt) színben kerülnek majd a piacra, valószínűleg minden korosztály öröme.

E legutóbbi munkák említésével egyesek talán már úgy érzik, hogy túl is léptünk a művészeteken és a művészettörténeten. Am mondhatni, szinte kifejezetten ezekről a területekről folytak az új jelenség és tudomány teóriáit elemző és egyáltalán a tudománnyá magasztosíthatóságról folytatott viták, azaz hogy mi tartozhat bele egyáltalán ebbe a körbe. A művészettörténet határainak a kitágítása rá a válasz,⁷ melybe a vizuális kultúra, mint legújabb irány bele kell hogy férjen. Véleményem szerint, ahogy annak idején meg kellett barátkoznia és szeretnie minden korszak megélőjének saját újításait, ahogyan például a nagy áttörés idején, a XIX. század végén élőknek az akkori művészeti újdonságokat, úgy a XXI. század társadalmának is együtt kell haladnia a legújabb technológiák által diktált világgal és az abban kiszolgáló vagy uralkodó vizualitásnak a fő helyen betöltött szerepével.

⁷ Keith Moxley: Nostalgia a valódi után. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu/hu/vizkult.php?id=231>

számos olyan szervezetet érint, akiket nem csak hazai, de a nemzetközi kulturális tőzsdén is jegyeznek – csak párat említve: Bozsik Yvette, Frenák Pál, Pintér Béla, Gergye Krisztián, a Szputnyik, a Maladype, a Hólyagcirkusz és a Koma társulata, a Stúdió K, a Tünet Együttes, a Szegedi Kortárs Balett, a Merlin, a Mu Színház, a Szkéné, a Tűzraktér.

A pénzhiány idén már azon is látszott, hogy eltérve a közel hét éves hagyománytól, Budapesten került megrendezésre a fesztivál. Amennyire résztvevőként megítélhetem, ez nem tett jót a Szemlének: a „kiküldetés” a fesztivál sűrű, intenzív idejét hozta létre, és a helyi közönséggel való kapcsolat is gazdagította a rendezvény lehetőségeit. Most arra sem futotta, hogy a fellépőket megfizessék, a társulatok ingyen játszottak, az off-programok elmaradtak, amiként a szakmai beszélgetések is (kivéve két kerekasztal-beszélgetést az aktuális helyzetről).

A 2010-es versenyprogramot Szalai Szabó István, a Városi Színház /Sirály ügyvezető igazgatója válogatta, a tizenegy előadás közül egyeztetési nehézségek miatt a Jeles András rendezte *A nevető Ember* című előadása kimaradt. Szalai fesztiválköszöntő beszédében is jelzett válogatási szempontja az elmúlt évadot jellemző szakmai útkeresések, értékek láthatóvá tétele volt. A válogatás eléggé pontos helyzetjelentés, és mint ilyen, nem egy koncepció köré szerveződik: az egyes produkciók inkább a társulati-alkotói történetek kontextusában érdekesek, a bennük felfedezhető irányváltások apró mozzanatai miatt.

A kortárs tánc Magyarországon a színházi gondolkodás egyik legnyitottabb, legszabadabb terepe, ami talán azért is tud magától értetődő könnyedséggel, dogmatizmustól mentesen reflektálni a kortárs valóságészlelési folyamatokra, mert a prózai színháztól eltérően nem kell a lélektani realizmushoz hasonlóan erős, egyeduralkodó hagyománnyal megküzdnie. Ezért érdekes, ha táncos-koreográfus nyúl színházi szöveghez, de Gergye Krisztián két rendezését az is kiemelt színház(történet)i eseménnyé teszi, hogy a választott szövegek szerzője Nádas Péter, akinek sajátos színházi látásmódját a magyar színjátszásnak nem sikerült integrálnia. Gergye a Nádas-trilógia két drámájából, a *Találkozásból* és a *Temetésből* rendezett mindkét előadása rendkívüli érzékenységgel közelít ehhez a teatralitáshoz. Gergye korábbi koreográfiáit az atmoszférateremtő képesség, a fokozott vizualitás és a monumentális teatralitás szerves viszonya jellemezte. Ezekből a munkákból mégis hiányzott a humor, az irónia, ami az esztétikai hermetikusságot megnyitotta volna a nézői tekintet számára. A *Találkozás* viszont páratlanul finom humorral dolgozik. Persze ugyanúgy jellemzi a vizuális igényesség, de a színpadkép már kezdettől fogva idézőjelbe teszi a látványt, mivel a hófehér tér harminc fokban lejt a nézők felé. A megdöntött tér mesterséges viszonyt teremt mozgás és gravitáció között. Ezt a rendezés a női és férfi szereplők regiszterének elkülönítésére is használja: míg a három, feketébe öltözött nő a maga módján otthonosan mozog a térben, a látogatóként érkező férfiak esetlenek, szinte legurulnak a színpadról, majd hozzászoknak a különleges körülményhez.

A térhasználat a szöveg köznapian költői mondataival is játékba kerül, alapjává válik egy történet kibontásának és a színházi jelentésalkotás játékainak. Az a remek rendezői és dramaturgiai ötlet, hogy az eredeti kettős viszonyt megháromszorozzák a színpadon, a történetről a színészi jelenlétre irányítja a figyelmet. Miközben rafináltan és indirekt módon a párok egymást követő megszólalásai egy, a női-férfi viszonyban összeérő, de ettől háromféleképpen eltérő történetet is körvonalaznak. Az egyikben mintha az idősödő nőt egykori szerelmének fia látogatná meg, a másodikban egy idős nő találkozna azzal a fiatal férfival, akit le/megszólított az utcán, a harmadik találkozás pedig egy kispolgári vendégfogadás rituáléja mentén majdnem végrehajtott mérgezés lenne. Ezeket a variációkat nem csak a pontosan vágott szöveg hozza létre, hanem a színésznők hangszíne, gesztusai, személyisége is: Spolarics Andrea mély hangja, sötéten erotikus lényé szenvedélyesen hisztérikus szerelmi viszonyt tesz a múltjává, szókimondásával, az apával való összehasonlítással szinte sokkolja a férfit. Varjú Olga a vágy, a szegény, az önvád és a kétségbeesés állapotából szól a férfinak, Varga Anikó kimért mozgásából, szenttelen, rezes hangjából egy szinte prűdériába fojtott erotikából táplálkozó női lény áll össze.

Gergyét láthatóan gazdagon inspirálta a hitelességre, a jelenlétre – tematikusan és színészi értelembe is – vonatkozó kérdés. Erre a *Találkozás* a kortárs filozófiával összhangban azonban nem a totális illúzió és jelenlét tapasztalatával, hanem a félreisiklás, a félreértés, a megtörés, az elkülönítés színházi megoldásaival válaszol.

A *Temetést* mintha a *Találkozás* továbbgondolásává tenné a változatlan díszlet. Ugyanabban a ruhában jelennek meg a színészek, hasonló a háromszorozó dramaturgia, a színháziasságra utaló reflexív játék is jelen van, de ezek az elemek lényegében nem lépnek túl a formaiságon alapuló folytonosságon. A beszédopera és a tánc kettőséből nem született az elsőhöz hasonlóan komplex előadás. Talán a felolvasás – a színészek ez esetben a színpad előtt ülnek, a zenészek helyén, és a kottatartón nyugvó példány-partitúrákból olvassák a szöveget – statikussága, a szöveg és Virág Melinda, illetve Gergye duója közti szegényes interakció, ami kiszippantja az előadás szárnyait alól a levegőt, és így azt az ötletet sem készíti elő a rendezés, hogy a vége fele a színészek felkerülnek a színpadra.

A Szemle másik remek táncos előadása Fehér Ferenc *Tao-Te* című koreográfiája volt. Fehér Ferencet a szakma amolyan őstehetségként tartja számon, hiszen hivatalos táncművészeti képzésben soha nem részesült, az út, amit bejárt – a street-dancen keresztül a Juhász Anikóval közösen létrehozott előadásokig, majd az egyéni koreográfiáig – olyan formálódási folyamatot mutat, aminek a *Tao-Te* egy igen érett állomása. A *Tao-Te* első képe otthontalanságot sugall, Fehér és Dózsa Ákos beckett-i csavargóként falatoznak egy kalácsból, miközben a hangszóróból pattog a tűz. Ebből a látszólag nyugalmi (hiszen az evés dominanciaharc is) pontból indul a tánc, ami apró életszituációk sorozatát bontja ki, majd a végén ide is tér vissza. A koreográfia mintha olyan életképekre íródna, ame-

Szalontay Tünde, Friedenthal Zoltán a Szutyokban (fotó: Dusa Gábor)

lyet a baráti/vetélytársi viszony vet fel. Van itt focizás, gyerekjáték, boxolás, küzds, de lazán rendeződik át a jelenet öltönyös üzletemberek sétájává, majd vált a fiú-együttesek videoklipekben látható mozgás-koreográfiájára. A helyzeteket improvizációs szabadsággal egymásba futtató tánc-szekvenciák szünetekkel tördeltek. Ilyenkor Fehér és Dózsa mintegy kilépnek a „küzdőtérből”, átállítják a színpadi fényeket, öltöznék-vetkőznek, megigazítják a ruházatukat, vállon veregetik egymást és újra belevetik magukat a táncba, akár úgy is, hogy az egyik elkezd, majd beinvitálja a másikat a játékba. A mozdulati és képi asszociativitás felszabadult hangulata ellenére egy pontos, összehangolt munkát látunk, a két alkotó viszonya a színpadon partnerien érzékeny és kreatív. Ami a táncosok tehetőségén túl is különleges előadássá teszi a *Tao-Te*-t, az önzonosság, az őszinteség érzése. Fehér egy igazi városi számuráj, munkájában nincs semmi fölösleg, semmi csinált.

A Tünet Együttes produkciói rendszerint egy probléma kifejtése köré szerveződnek, *Az élet értelmé* című darabjuk sem kisebb kérdést boncolgat, mint ami a címben rejlik. A heroikus vállalkozáshoz viszont nem általános bölcselkedéssel közelítenek, sőt, a táncosok apró élményei-történetei mintha épp egy általános érvényű válasz ellenében dolgoznának. A darab három, pontosan tagolt részből áll. Az elsőben Szabó Réka, a társulat vezetője meséli el egy, a gyereke elvesztéséről, majd megtalálásáról szóló álmát. És mintha maga is ebből a világból beszélne, egy soha sem vezető lépcső-pódiumon áll, fekete ruhában, hajjal eltakart arccal. Csupán a melle van szabadon, a mesélés után tejet fej egy pohárba, majd zavarba ejtő koccintásra invitál egy nézőt. Az önleletrajzi vonatkozású performansz a kisgyerekes anyuka és színházi munka viszonyát tematizálja. Ez minden különösebb átvezetés nélkül a darab gerincét jelentő hatvan perces

színpadi káoszba vált, amiben a táncosok egyszerre előadott egyéni történetei negyedórás szekvenciákban ismétlődnek. Az állandó élőzene mintha egy soha véget nem érő körforgást generálna és vezényelne. A dramaturgia itt a választás léletszerű problémájára épül: a szimultán produkciókat egyszerre nézhetjük, ám ahhoz, hogy halljuk a táncosok beszédét, az előadás előtt kiosztott fülhallgatók vevőkészülékek segítségével kell egyik vagy másik csatornára kapcsolnunk. Dönt, így lemarad valamiről a néző, és az erőfeszítés, hogy mindent átfogjon, végül az ismétlések ellenére bizonytalanságban hagyja őt. Az örök körforgásról leválik a születés és halál, Gőz Pista, aki eddig talányos prondmesterként takarította az összekoszolt padlót, segítette a táncosokat, az utolsó részben meztelenül, púposan görcsös testtartásban fekszik a padlón és szakzsargonral zsúfolt vitorlás-élményt mesél. A hajó felgyorsulásával a szöveg is felpörög, és a száguldás élményének euforikus halál-pillanatában ér véget az előadás.

A táncos mezőnynél maradvá szót kell ejtenünk Duda Éva koreográfiájáról is. A *Lunatika* kilóg a Szemle program-sorából, mivel formanyelvi szempontból nem tűnik túl kísérletező kedvűnek. Ehelyett egy, a testi ügyességre épülő, esztétizáló táncnyelvet beszél, aminek minden táncosa magas szinten megfelel. A színpad álomvilág-szerűsége, titokzatos atmoszférája mégsem átütő, a mozdulatok nem lépik túl az ismert táncszínházi közhelyeket, ahogyan a díszlet vizuális lehetőségei is kiaknázatlanul maradnak. A Jákob lajtorját idéző, fénnel megvilágított kötélhágcsók, amik összekötik az eget a földdel és levegőbe emelik az álmodó testet, erősebb dramaturgiai cselekvői is lehetnének a nemek örök harcát tematizáló alkotásnak.

A prózaszínházi vonulatban több társulatot is megérintett a mindennapi valóságunkat egyre erősebben átitató gyűlöletbeszéd jelensége: Urbán And-

Várjú Olga a *Találkozásban* (fotó: Garamvári Gábor)

rás társulata Albert Camus *Közöny* című regényéből indul ki, Pintér Béláké kedélyborzoló merészséggel a napi politikából. A *Szutyok*, amiben egy intézetis lány a szeretetlenség és sebzettség mélyülő köreit járva gárdistává vedlik, mégsem felszínes szociográfia, inkább a frusztráció mechanizmusait kutató, a közös neuroziseket feltáró valódi pintérbélás opusz. Az a különleges Pintérék előadásában, hogy már a kezdőképek sztereotípiáiból tudja a néző, mi fog történni, és ez meg is történik. Lepereg egy tipizált történet, viszont nem úgy, ahogyan gondolnánk. A zsánerek mozgásában ugyanis az azoktól való apró, ironikus eltérések, amik valódi történetet írnak és felfurfangosan irányítják a nézői emóciókat. Egy gyermektelen házaspár az örökbefogadás mellett dönt, és mivel az intézetben a problémásabb árvákön könnyített procedúrával próbálnak túladni, ezért örökbefogadják a roma Anitát (Enyedi Éva). Anita csak akkor hajlandó velük menni, ha a rosszfogú Rózsit (Szamosi Zsófi) is viszik a szülők. A két hátrányos helyzetűt a kis falu kiveti magából, nehéz túllépni az előítéleteken, főként ha a kamaszok viselkedése igazolja azokat, de végül anynyira megengyhülnek a kedélyek, hogy röpké eltévelyedésnek gondolva még egy lopást is elnéznek Anitának. Anita bájos, édesnyelvű és simulékony, Rózi csúnya, agresszív, önpusztító. Szeretetéhsége fojtogató. A világ igazságtalanságának tűnik, hogy nehéz őt szeretni. Az önkéntelen kivételezés Rózsiban gyűlöletet szül, de ez, és a szeretet(vágy) kimutatásának extrém módjai (ajándéknak szánja a mellkasára tetovált szülői neveket) még távolabb veti tőle a környezetét. Úgyhogy megszökik otthonról. A család sorsa Anitával sem fut döccenőmentesen. A házaspár eltávolodik egymástól, Anita terhes lesz a nevelőapától, és itt tűnik fel újra a színen Rózi immár a Magyar Gárda egyenruhájában, hogy magával vonzza a megszorított feleséget a szebb jövő, a világ helyreállításának hamis ígéretébe.

Rózi világjobbító munkájának eszközei a lelki és fizikai terror tárházából származnak, a sakkbán tartáshoz elég a zsidó származás, kisebb adócsalás felemlgetése, egy kevéske vaj a fejen, és mindenki behúzza a farkát. Rózsiban már nincs megértés, vágy és gyengeség, csakis a kizárólagos igazság nevével legitimizált hatalmi érzés mámore. Az előadás durva véget szán neki: a zsidó nevelőapa kemencébe löki.

Pintérék számos színházi műfajjal játszó, a népi kultúrából merítő színházi világtól eltérően Urbánék előadása egy, a testi kiszolgáltatottságra mutató, az anyagi minőségeket hangsúlyozó performansz-színházi nyelven beszél a szupersebességre kapcsolt világ átláthatatlanságról, a média közvetítette ideálok és életformák embertelenségéről, az énidogenségről, és arról a pontos eredet nélküli agresszióról, ami az emberben felgyűlik és nap mint nap utat tör magának. Kibeszélő-show helyzettel indul az előadás, szinte fesztelenül civil beszéddel, az egyen-munkaruhába öltözött színészek napozószékeken ülnek, akárha strandon keveredtek volna egymás szomszédságába, számba veszik és verbálisan likvidálják a „normális” társadalmi működést akadályozó elemeket: a nyugdíjasokat, a bevándorlókat, a terheseket, a kutyákat, a gyerekeket, a mozgássérülteket, a szegényeket, a rondatakat, a betegeket. Az ön- és egymást hergelés csoportos maszturbációban végződik, dühödten örömtelen pótcselekvésben. A színészek öregekké változnak, és miközben homokkal szórják fel a színpadot, fürdőruhára vetkőznek, vízbe mártóznak, behempergőznek a homokba, Erdély Andrea a regényből származó strandélményt mond el. A strandolási némajeleneteket a regény különböző szereplőinek monológjai tarkítják, a fiatalságkultusz helyzetképei és rituáléi olvadnak össze a szenvtelenül sívó szövegekkel, eljuttatva az előadást a tárgyalás vázlatosan dramatizált helyzetéhez. Az előadás mégsem ezzel, hanem Béres

Márta monológjával zárul, a halálraítélt szavai a reflektorfény kimúlásával együtt olvadnak bele a sötétbe.

A Bodó Viktor vezette Szputnyik Hajózási Társaság legújabb kikötője a *Kockavető*. George Cockcroft hetvenes évekbéli kultregénye, amit négyfős dramaturg-gárda (Vinnai, Turai, Róbert, Bodó) dolgozott át színpadra, kísérleti történet arról, mi történik ha valaki kontrollálatlan módon váltogatni kezdi a társadalmi és nemi szerepeket, ha egy harmincas, középosztálybeli pszichiáter, kilépve az anyagi és érzelmi biztonságból, a Kocka akaratára bízva a sorsát. Bodónak az örület – a társadalomkritikai indításon túl – mindig is gazdag színházi alapanyagot/témát jelentett, mint ha az edukált és szabályozott én színpadi felszámolása katalizálná a fantázia erejét. Ennek köszönhető a Bodó-féle színpadi tombolások infantilis(nak tűnő) ötletáradata, a „bármikor bármi megtörténhet” érzése, ami nem feltétlenül vezet esztétikai indokolatlanságokhoz, viszont tény, hogy a néző érzelmi folyamatos bombázás alatt állnak. A *Kockavető* hihetetlen társulati energiákat mozgat, nincs alvás a sötétben, folyton nézni kell a koncertből videójátékba, filmből rajzfilmbé, és onnan bármilyen más médium és műfaj nyelvére váltó groteszk víziót. A több mint négyszáz oldalas regény minden eseményét nem követhette le az előadás, de sajnos nem jelenik meg benne a személyiség szétbomlásának folyamata, annak stációi sem, egyből az örület közepébe csöppenünk. A fő nyomvonal pedig a zseniális Fábián Gábor szakmai „pere”, ebből szárazódnak szét a magánéleti és emlékeket, kockás kalandokat megidéző jelenetek. Az én illetén való felszabadításához a hetvenes években még lehet, hogy pozitív konnotációk társultak, Bodóék ma már nem adhattak ilyen választ erre a problémára; a Kockaisten Fábiánt, miután az majdnem megfullad, az élet áradatával való haladásra biztatja. Ez némiképp súlytalanná teszi magát a történetet, az örület kérdését meg felfüggeszti, de hát ennek az előadásnak nem is a történetben, hanem a színházi nyelvben rejlik az ereje, az erős színészi alakításokban.

A Hólyagcirkusz társulata is a bomlott elmeállapotban utazik, noha ez teljesen más tempójú és humorú szürreált eredményez, mint a Szputnyikos alkotás. Thomas Bernhard *Kant* című beszédoperája eleve olyan helyzettel indít, ami nemhogy nem történt meg, de Kant és Königsberg viszonyát ismerve meg sem történhetett volna. Ám színházban vagyunk, itt az sem lehetetlen, hogy Kant hajóra száll a feleségével, kedvenc papagájával, a papagájt bébiszittel komornyikkal, és Amerikába utazik a Columbiai Egyetemen való díszdoktorrá-avatására, valamint hogy az ottani szakorvosok megműtsék a zöldhályogját. A bernhardi halmozás irreális teret-időt teremt, hajón vagyunk, part és part között. A színpadi fedélzet nyugodt, nap-

ágak tarkítják, minden eseménytelen, Székely B. Miklós is háziköpenyben csetlik-botlik a színpadon (elneznénk napestig), berendezkedett az állapotba. *Es ist gut*, Kant utolsó szavaival nyugtatja meg a vérbéli Hajóskapitány az utasokat, minden rendben van. Persze semmi sincs rendben, olyan az egész, mintha egy arisztokrata zártosztály vasárnapi zsúráját néznénk, valakik Kantnak, Hajóskapitánynak, Milliomosnőnek, Műgyűjtőnek vagy Bíborosnak képzelik magukat, tortát falatoznak (holnap, amikor befut a hajó, Kant bevonul a tengerészet és a filozófia történetébe egyaránt), és amikor a kalitkáról lerántják a leplet, nincs benne madár. Nem baj, akkor majd Kant feje kerül a kis ketrecbe, onnan tekint ki félig vakon. Az ismétlések finom dramaturgiájára épülő szöveg-áriák, a beszédoperát kiteljesítő dalok, a fémes zajok, a színpadi mozgás, a képi metaforika ironikus szövetté épülnek, ami a gondolkodó ember ikonját rajzolja át bogaras rokkantnyugdíjassá – de hát ki bízna a tiszta észben, a megismerésben, az ítélőerőben, az erkölcsi törvényben, de még a csillagos égben is kevésbé, mint az oszt-rák szerző.

A Maladype Társulat és Zsótér (valamint állandó csapatának) találkozásából revelatív előadás is született volna, a néző sajnálja a leginkább, hogy nem ez történt. A *Lorenzaccioban* potenciálisan minden benne van, ami egy vérbéli Zsótéros előadáshoz kell, s bár szinte követhetetlenül bonyolultak a szerepösszevonások, de átgondolt a vizualitás, a jelmezek és kellékek a szöveggel összhangban egy gazdag metaforikát bonthatnának ki. Az hiányzik, ami a profi alkotmányt működésbe hozná, az elmélyült, értő és érett színészi játék. A Maladype társulatát ismerve érthetetlen ez a kudar, hiszen számtalan előadásban láttuk már remekelni őket. Mindenesetre a *Lorenzaccio* a színészek látható erőfeszítése ellenére nem jut tovább formai helyzetgyakorlatoknál, profi, mégis tartalmatlan szövegmondásnál.

A Szemle háromtagú zsűrijének (Júlia Popovici, Árkosi Árpád, Pálfi György) döntése a szakmai elismerésen túl más jelentőséget is hordoz, hiszen az évi produkciós támogatásra csak olyan társulat pályázhat, aki itt, illetve egyéb fesztiválon díjat nyer. Idén Pintér Béla Társulata, a Szputnyik Hajózási Társaság és a Hólyagcirkusz kapta a három fődíjat, mindhárom felbecsülhetetlenül értékes műhelymunkát folytató színházi közösség. A társulatvezetői munkájáért különdíjjal illetett Urbán András elismerése is több mint jogos. A mezőny értéke mégsem teljes Fehér Ferenc, Gergye Krisztián és Szabó Réka, vagy a Maladype Társulat munkái nélkül. Azt gondolom, bármilyen közsínházi előadással összehasonlítva megállják a helyüket, és ha a függetlenek ügyéért az ő előadásaik beszélhetnek, nincs mitől félni.

A múlt szövedékében Szilasi László: *Szentek hárfája*

Az elmúlt évek hazai irodalomkritikai gyakorlatában fogalmazódott meg az a gondolat, hogy a prózai művek a kaland elbeszélése helyett gyakran az elbeszélés kalandjává formálódnak. Fontosabbá válik a művek felépítése, és annak a tudatosítása az olvasóban, hogy megszerkesztett szöveget tart a kezében. Szilasi László új regénye, a *Szentek hárfája* mintha e két irányvonalat egyaránt követné. Izgalmas, rejtélyes esemény áll a mű középpontjában: egy 1924-ben, karácsony estéjén elkövetett bűntény, egy módos parasztgazda meggyilkolása a haragosi Nagytemplomban. Legalább ilyen izgalmas azonban az is, ahogyan a befogadó az eseményekről értesül és egyre több információ birtokába jut. A regény fő kérdése ugyanis az, hogy megismerhető-e a teljes igazság, és hiánytalanul elmesélhető-e a megtörtént események.

A *Szentek hárfája* különböző nézőpontú elbeszélések egymásutánja. Az első és utolsó fejezetben Makovicza Bálint pedellus kortárs szemtanúként számol be a történetekről. A másodikban két különös alak, Dalmand és Palandor 1928-as nyomozásairól, e kutatások tragikus végéről és eredménytelenségéről értesül az olvasó. Tevékenységükről a feljegyzéseket Ladik István készíti 1954 és 1956 között, aki maga is rejtélyes alak: kém, politikai kalandor, aki a nevét is megváltoztatja. Az ő tevékenységéről egy névtelen elbeszélő számol be a következő fejezetben. Ez a szövegrész titkoszolgálati jelentés formájában íródott, áthúzásokkal, amelyek azonban olvashatóak maradtak és tovább árnyalják La-

dik jellemét. 1989-ben Kanetti Norbert jövődöbeli tanársegéd (akinek életkora megegyezik az empirikus szerzőjével, Szilasi Lászlóval) gyermekkori pajtásával, Omaszta Bandikával, az egykori áldozat leszármazottjával igyekszik összegyűjteni az addigi információkat, de az ő törekvésüket sem koronázza siker: nem tudják megszerezni Makovicza állítólagos feljegyzéseit. Az utolsó szövegrész vélhetően ezt a kéziratot tartalmazza.

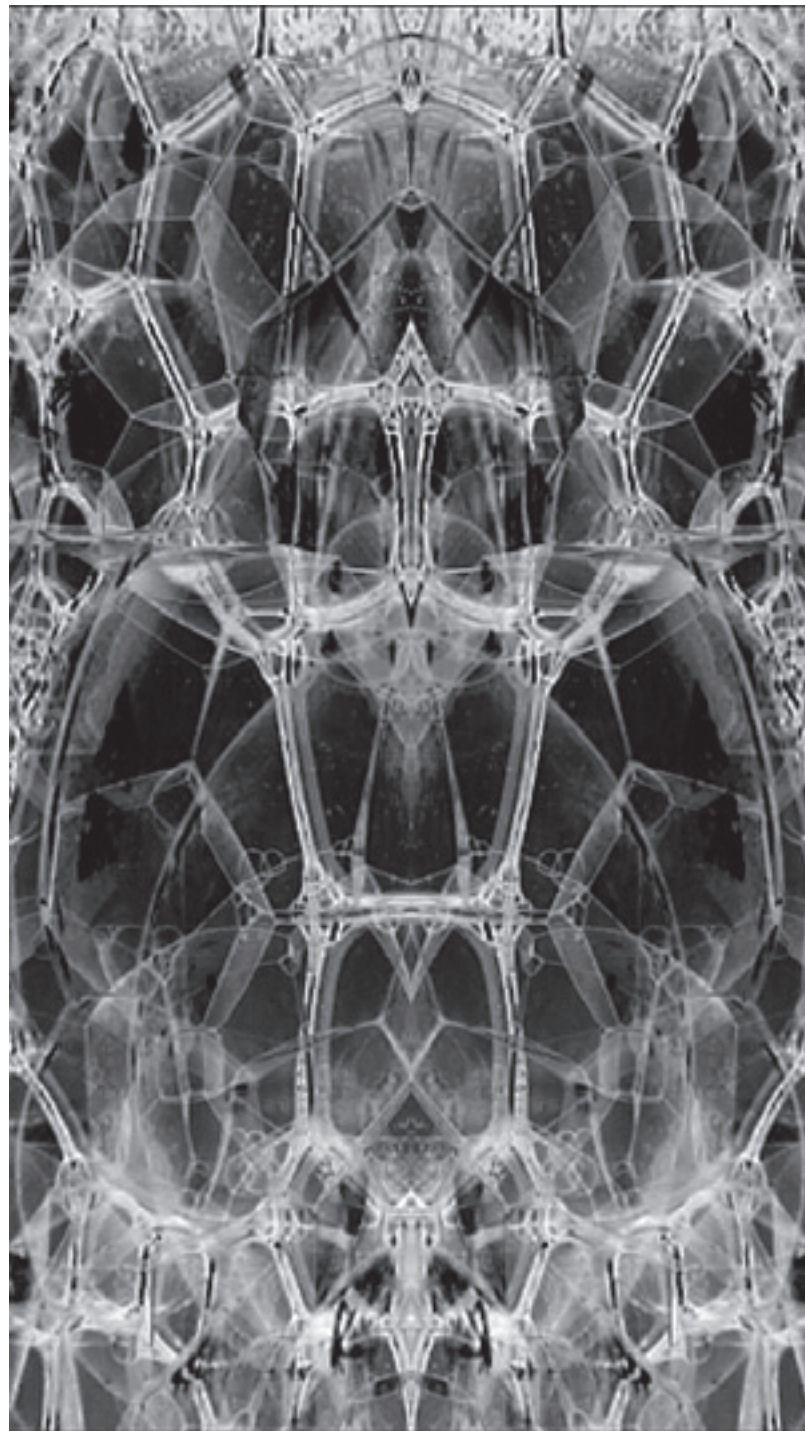
Minden fejezet árnyalja az előző főszereplőjét, hiszen más nézőpontjából ismerjük meg őt. Az olvasó információkkal gazdagodik, amelyek azonban nem állnak össze kerek egészzé. A gyilkosság egyértelmű indítéka sem válik világossá. Nem derül ki, hogy zsarolási ügy vagy szerelmi háromszög játszott-e benne döntő szerepet. Makovicza Bálint elbeszélői kommentárja az egész regényre vonatkoztatható: „Már egyáltalán nem vagyok bizonyos, Uram. Sohase is voltam. El se kellett volna kezdenem. De elkezdtem, be is fejezem, s most végre meg is akarom érteni.” Minden elbeszélő-nyomozót ennek a megértésnek és a hozzá kapcsolódó számadásnak a vágya ösztönöz, ahogyan Kanetti megfogalmazza: „Ha nem írod meg, kénytelen vagy emlékezni rá. Ha megírod, elfelejtet. Következtetés: vagy egyáltalán ne írd meg, vagy ha mégis megírod, ügyelj rá, hogy megmaradjon. Ezt most mindenestre megírom. És ügyelni fogok rá, hogy megmaradjon.” Kutatásaikkal azonban végül

Magvető Kiadó, Budapest, 2010

mindannyian sikertelenek maradnak.

A *Szentek hárfája* gazdag irodalmi hagyományhoz kapcsolódik. Wilkie Collins, aki Dickens kortársa és regényeivel a klasszikus detektívtörténetek egyik előfutára, szintén több szereplő nézőpontján, elbeszélésén keresztül láttatja az eseményeket, akik így nem értesülhetnek mindenről, nem érthetnek meg mindent. Ugyanezt a narrációs technikát alkalmazza Faulkner is. Az elmúlt időszak magyar irodalmában is akadtak hasonló törekvések. Az *Emlékiratok könyve* vagy a *Jadviga párnája* szövegét is a különböző elbeszélői szövegek, megírt feljegyzések

Hortobágyi László – Gayan Uttejaq Orchestra koncert a Művészetek Palotájában. 2009, 2 db 5x10 méteres kivetítőn.

építik fel. Az eltérő, természetszerűleg korlátozott nézőpontokból megfogalmazott részek gazdagítják, árnyalják egymást valamenyny esetben. Szilasi regényének különös feszültségét az egyes történetmondók eltérő műveltsége, világszemlélete, életkora és ebből következően eltérő stílusa biztosítja. A személyesebb elbeszélői hang mellett áll a kézírászerű fejezet, sokszínűvé téve a regény nyelvezetét.

A megidézett időszakok, a különböző idősíkok az egész huszadik századi magyar történelmet átfogják: a két világháború közötti világot, az 1956-os forradalom eseményeit (ezeknek az eseményeknek a későbbi megítélését jól példázza Ladik István ellentmondásos, kiismerhetetlen figurája), az 1989-es rendszerváltás korát. Az elbeszélők azonban alkalmanként még korábbi évszázadokba is visszanyúlhatnak. Szó esik a társadalmi változásokról, Omaszta módos gazdává történő felemelkedéséről, a különböző felekezetek viszonyáról Haragoson és térségében, templomaik építéséről, a szlovák kisebbség sorsának alakulásáról. Fontos az együttélés tapasztalata a regényben: nemzetiségek és vallási közösségek között egyaránt. A megformált haragosi mikrovilág szolgál az események háttérül, folyamatosan formálódik a történelem évtizedei során. A haragosi gimnáziumban keresgélő Kanetti is szembesül az elmúlt idők tapasztalatával: „Az idő azonban fel-

borította ezt a pedáns tervezetet, a gyarapodó táblák elhelyezése újra meg újra beleírt az eredeti rendbe, egymásra rétegződtek a korszakok.” A különböző idősíkok a regény világában elválaszthatatlanok egymástól, eseményeik szervesen összekapcsolódnak.

Különleges helyet foglal el a mű szerkezetében az 1989-ben játszódó fejezet. Huszonöt esztendő főhőse itáliai körutazásról tér haza Haragosra, élményekkel gazdagon. Kanetti Norbert története a nevelődés-regény műfaji hagyományával rokon. A történetmondó meg is említi Szerb Antal regényét, az *Utas és holdvilág*ot. Igyekszik megtalálni helyét a világban, egy generáció életérzéséről ad számot. Szinte dokumentumszerű pontossággal említi azokat a dalokat, amelyeket barátjával hallgat. Az NDK-s villanyrezsótól a Jugóból csempészett lejártságig plasztikusan ábrázolja a rendszerváltás hangulatát. A szöveget gyakorta átjárja a visszatekintés nosztalgikus érzése: „Életünket, ezt a jelenvalót, gondoltam, az szervezi, ahogyan most, innen, ebből a pillanatból, visszamemlékezünk arra az ígéretre, akik valaha voltunk. A visszaemlékezés arra, hogy milyen jövőt vetítettünk akkor magunk elé.” Kanetti felidézi gimnazista korának „különös világát” is, az akkori ígéreteket, „ami, meglehet, maga volt a fiataltság”. Amikor pedig Omasztával lezuhan a templom tornyáról, ahol – immár az elbeszélés jelen idejében – Makovicza feljegyzé-

seit keresik, személyes sorsának és közösségi tapasztalatának a képei villannak fel filmszerűen perege előtte. A *Szentelek hárfája* a személyiség öntudatra ébredésének regénye is. Kanetti zuhanás utáni lebénelése az álmokkal való végleges leszámolást jelenti számára.

A *Szentelek hárfája* cím egy, a műben szereplő, a szlovákok által használt evangélikus énekeskönyv címe utal. Ez a gyűjtemény Tranovsky György lelkész saját művei mellett fordításokat is tartalmaz. Anyaga az újabb kiadásokban az évek során egyre bővült, csakúgy, mint ahogyan a vele azonos című regény is újabb szövegekkel, újabb élettörténetekkel egészül ki és a végén újra Makovicza elbeszéléséhez tér vissza. A zárlat azonban csupán formai. A végső jelenet látomásában mintha a Grynaeus diák művében korábban leírt Haragos környéki hiedelemvilág elevenedne meg. A történet nem fejeződik be, a regény mintha önmaga kezdetéhez térne vissza, újraolvasásra ösztönözve.

„Csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a múlt szövőszéke” – fogalmaz József Attila *Eszmélet* című versében. Szilasi László regényének egyik elbeszélője szerint a múlt „egy visszahozhatatlanul bonyolult konstelláció, reprodukálhatatlanul összetett szövedék” A *Szentelek hárfája* alakjai ebben az olykor fölfeslő, mégis áthatolhatóan szövedékben próbálnak eligazodni a maguk korlátozott lehetőségeivel.

HALMAI TAMÁS ◀

„A kert alatt egy másik kert virágzik” Markó Béla: Tulajdonképpen minden

„Minden szonett egy miniatűr oltár...”

Babits Mihály: Szonettek

A kritikus, mert ember, szeret álmodni, olykor célirányosan, mert kritikus. Egyik kedves ábrándja egy olyan világ, amelyben a kereskedelmi televíziók magazinműsoraiban olvasó-befogadó emberek készítenek interjút író-alkotó emberekkel, s a főműsoridős filmet akkor szakítja meg rendkívüli híradás, ha – „Szenzáció!” – Vasadi Péter új könyvéről érkezik friss információ, avagy kitudódik („Riporterünk utánajárt...”), min dolgozik éppen Krasznahorkai László. Egy efféle szociokulturális közegben alkalmasint Markó Béla sem csupán mint prominens politikus, hanem mint jelentékeny költő tűnhetne föl a képernyőn. Míg azonban a művelődés jelenkori szerkezete ilyen irányokban rendeződik át, érdemes kedélyes és tartós elfoglaltság után néznünk. S erre az erdélyi lírikus huszonegyedik verseskötete remek alkalmat teremt.

A *Tulajdonképpen minden* a költő védjegyének számító versformából sorakoztat fel száztizenegyet: a kötet egyetlen, hosszú szonettssorozat. Markó évtizedek óta hű a szonett petrarcai alakváltoztatához (négy strófa, 4–4–3–3 sorbeosztással); ehhez nála mértéktartóan lágy beszédmodor, gyanútlan alanyiség („bennem lakik a hullámverés” – *Délután az Égei-tengeren*; 24.) és klaszszikus szépségigény társul. Azaz költészete a nyugatos versbeszédhez, a klasszikus vagy esztéta modernség líranyelvéhez igyekszik visszatérni – sikerrel. (Bertók László csaknem két évtized előtti mondattani kísérletei vagy Kalász

Márton szabadverssé stilizált szonettalakulatai eközben persze azt tanúsítják: a hagyományokat újraíró líra sem jár tévutakon, sőt.)

A kötet alcíme (*Szonettek. 2009. július – 2010. február*) is utal rá, hogy ezekből a naplószerűen datált, jellemzően egyetlen mondat alkotta versekből személyes narratíva fejlődik ki, háttérben a családi élet pillanataival és az évszaktváltások rendjével. Az alanyi beszéd több helyütt többes szám első személyű megszólalásba szervesül, s meg-megjelennek a beszélővel egyenrangú lírai szereplők: Anna, a társ és Balázs, a gyermek.

A nyugodt, visszafogott dikció, a görcs nélküli jambusok, a soráthajlásokkal is természetesebbé tett versbeszéd nyomatékosan költői nyelvezetet eredményez. Markó mélyről jövő derűvel hagyatkozik a képes beszéd eszközeire (hasonlatok, metaforák) és a hangzásban rejlő poétikumra (eufónia, alliterációk). A képes beszéd felszabadult találékonysága munkálja ki például az éjszaka tropológiáját is; a sötét napszak egyaránt lehet „fekete macska” (*Illesztékék*; 54.), „nagy fekete bőrönd” (*Annával napról napra*; 105.) vagy „fekete gömb” (*Anyaggá válik*; 120.), mindig az adott mű versnyelvi-világképi logikájából következően.

Markó Béla érzéki lírát művel; olyat, amely egyidejűleg merít az érzékszervi tapasztalás és a misztikus ráérezés élményéből („minden

Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2010

lángol, s minden mozdulatlan” – *Nyári egész*; 10.). Ebből fakad a tónus gazdagsága is: jóllehet hangnem és hangulat alapvető egységében áll össze a versanyag, az egyes szövegek mégis külön utakra merészkednek, hol elégikus, hol himnikus modorban, egyszer játékos-mesei, másszor erotikus-szenvedélyes szándéktól hajtva. S hasonlóképpen rétegzett és reflektált a művek fölrajzolta világkép, létszemlélet, életérzés is. Markó költészete a világot részek egyensúlyából előálló szerkezetként, a létet találkozások, kapcsolatok, illeszkedések bűvös rendszereként fogja föl („Illeszkedés nélkül nincs széthullás” – *De ki?*; 57,

„csak ott vagyunk, ahol egymáshoz érünk” – *Rémült kötelekünk*; 73., „mert megmaradhatunk külön-külön, / de együtt: fény a lehajló fűvön” – *Találkozás*; 97).

A nyitóvers több vonatkozásban is jellegadónak nevezhető, ezért érdemes teljes egészében idéznünk. A cím hitéleti reminiscenciái, az éjszakai jelenetezés misztériuma, fent és lent egymást tükröző valósága, az állati és az isteni minőség közt önmagára ismerő emberi jelenlét, test és lélek archaikus elválása, a látás és a hallás kitüntetett szerepe, az írás-olvasás önreflexív tematizálása, a fogalmazás poétikussága (alliterációk, metaforák, enjambement-ok), a kompozíció tisztasága (keretes szerkesztés) és dinamikája (mozgást-mozgalmasságot kifejező igék) hatásos bevezetője a továbbiaknak: „Darázs kerülget, pók ereszkedik / finom fonálon, fényes csillagpernye / alszik ki bőrömön, ha beesteledik, / hangyák taposnak könyvemre, kezemre, // míg szétfutnak előlem a betűk, / kinyílik fent az ég, átég a Göncöl / az éjszakán, s világítok velük / én is: szikrák a tűzőzönből, // végigvezeti Isten kezemet / a sok parányi szállás, forró rajzon, / már altatom szemem, s ujjam felajzom, // itt hallgatnak lent, s fent már zengenek / a darazsak, a pókok és a hangyák, / s míg testem alszik, lelkelem elragadják” (*Kerti stációk*; 7).

E fölütés azt is előrevetíti, hogy – némiképp elnagyoltan fogalmazva – a kötet lapjain *szerelmes közérzettől* áthatott *kerti természetlira* teljesedik ki. A szerzői olvasat is ez irányba mutat: „Valóban, az Éden kertjétől a Gecsemáné kertig, ahová Jézus visszavonult az utolsó vacsora után, sok nevezetes kert létezik a kultúránkban. Számomra az élet, az élővilág, a lét, az elmúlás, az újrakezdés fontos szimbóluma a kert. [...] A kert azért is annyira kézenfekvő motívum a kultúrákban általában, mert ciklikusságával, gyors változásaival az embert állandóan figyelmezteti az

elmúlás és újrakezdés, az öröklét és pillanatnyiság jelenlétére. Lehet látni benne a véget, és lehet látni a kezdetet, újból és újból” (*Jönnék a versek*, Zelki János beszélgetése, www.litera.hu, 2010. június 9.). A középponti motívumok (fény, víz, hó, sötétség...), a végig jelenlévő témák (természet, Isten, szerelem, versírás, elmúlás, rend, test és lélek viszonya, görög és római úti élmények, a tenger emlékezte), a keresztényi allúziók, avagy a több ponton gyermekinek tetsző létérzés: mind a kerti meditáció tárgya, célja vagy eredménye lesz.

Markónál a kert egyszerre toposz, szimbólum, archetípus – és valóságos tapasztalati közeg, a kozmikus rend megművelt-belakott mása. Egyfelől „tűzlépésnyi végtelen” (*Kering az égi kép*; 12), másfelől az együttlét megragadóan díszes, lelkesítően mítikus kontextusa: „Noé bárkája ez a kert nekünk, / hát előbb-utóbb felkerekedünk, / s legalább verébcsőrben egy fűszálra // sötétedés előtt még rálelünk, / s zöld napernyőnk és tücsökhegedünk / Balázsra hagyjuk és a kiskutyára” (*Késő délután Annával*; 31.); „Cseresznyék sugárzó csapágygolyóin / gördül a kert kusza szerkezete, / s mi kézenfogva utazunk vele / tovább s tovább, álmélkodunk lakóin” (*Utazás Annával*; 40.). Jelenlét, amely transzcendens létszinteket ígér („A kert alatt egy másik kert virágzik” – *Örök tücskök zenélnék*; 14.), s amely az eszmélkedés lehetőségeit is megteremti és meghatározza („En a kertemből nézem a világot, / míg nézi a világ a kertemet” – *Szétáramlik*; 68.).

A mögöttes dimenziók („másik kert”) e megsejtése szövegszerűen például Nemes Nagy Ágnesig vezetheti vissza tekintetünket: „...egy másik erdő jár a fák közt” – olvasható az *Eklhádon az égben* című klasszikus költeményben. Lényeges és jellemző mozzanat az is, hogy mindkét esetben a megfogható anyagi minőség tapasztalata hívja elő a foghatatlan

túlsó tartalmak eszméjét; Nemes Nagynál az erdő fái közt gomolygó köd, Markónál a földben vázrakozó magok, gyökerek. Jelen kötet egyébként is a metafizikus figyelem magas fokával jellemezhető; nemcsak a blaszfemikusan merész és megindító Jézus-versek (*Azóta is, Egyetlen öleléssel* stb.), de a hit dilemmáit tárgyazó egyéb szöveghelyek sokasága okán is: „ha van folytonosság, / ennyi van csupán: Isten s a kabócák” (*Kabócák az Akropolisz tövében*; 18.), „a lélek múlik, de a test örök” (*Hierarchia*; 107.), „a gyér szövésen átlátszik az ég” (*Anyaggá válik*; 120.)...

„En is hozott anyagból dolgozom, / mint régebb nálunk a legtöbb szabó, / a kertet reggel végigkutatom, / hogy összegyűljene egy versrevaló” – állítja a *Kerti ars poetica* (42.). „...mert képtelenség, s mégsem lehetetlen, / hogy önmagába csukódjék a testem, / s hogy engem olvass, ne a versemet” – vall az *Ars poetica Annának* (118.). Ha jól értjük, a költészet ezek szerint mesterség, szakma, *kézmű* – ugyanakkor a hiteles lét esélye is, szerzőnek és olvasónak egyként. Kár is volna nem élnünk vele.

Végző soron talán csak a kötet címevel lehetünk elégedetlenek: a „Tulajdonképpen minden” nyeglén semmitmondó köznyelvi formulája idegen a versek szépségre bátor szellemiségétől. (A töltelékszóba belehallhatjuk ugyan a ’tulajdon-képpen’, azaz ’birtok gyanánt’ jelentést is – ám meglehet, ez csupán hermeneutikai modorosság volna részünkről.)

A különben finom kivitelezés a borítóért felelős Szulyovszky Sarolta és a könyvet szerkesztő Kovács András Ferenc munkáját dicséri. Utóbbi érdeme a rendhagyó fűszöveg is, amely voltaképpen verses könyvajánló. Érzékeny zárata egybecseng ragyogásokat konstataáló olvasástapasztalatunkkal: „...versben ragyoghat minden sárba vert / fűszál, virág, ha nyílik, s vár a kert” (*Markó Béla könyvére*).

UGHY SZABINA ◀

A látás öröme Szabó T. Anna: Villany

Kezdjük előlről, mondjuk, a haláltól, az egy viszonylag biztos pont. Nagyjából ott fejeződött be Szabó T. Anna legutóbbi kötete, a 2006-ban megjelent *Elhagy*, amelyben az emberélet legfőbb pontjait követtük végig a születéstől az elmúlásig. De hány halál van az ember életében, és hány újrakezdés? Egyáltalán, lehet-e újrakezdeni vagy csak körbe-körbe forogni? A *Villany* legfőbb kérdése most már nem az, hogy hova fut ki az egész, mi lesz a testtel, tudjuk ezt jól, hanem hogy addig mit lehet kezdeni önmagunkkal.

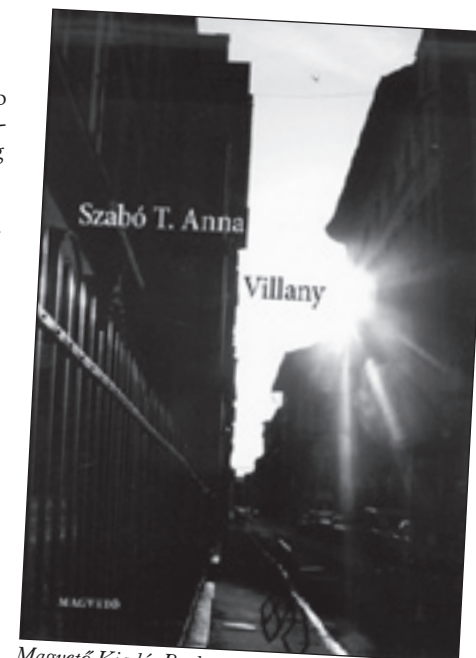
Összehasonlítva a kilenc fejezetből álló kötet szerkezetét az ugyancsak kilenc részből álló *Elhaggal*, szembevetve, hogy az új kötet nem olyan világos, lineáris vonalon halad. A *Villany* sokkal inkább csak két elvontabb erő, a sötétség és világosság ritmusában lüktet. A fejezetek témájukban nem különülnek el élesen, és nem is épülnek olyan tisztán kivehetően egymásra, mint az előző kötetben, bár természetesen így is van íve, kezdő- és végpontja a szerkezetnek.

A *Holdfogyatkozás* című nyitóvers a kötet fő problémakörét, fény és árnyék viszonyát ábrázolja, amelyből, látszólag, a sötétség kerül ki győztesen, de erre az időtlen kérdésre a későbbi versekben természetesen jóval összetettebb választ kapunk. Addig is a végesség, azaz a halál tapasztalata az, amely megadja a kötet keserűdes, szinte már komor alaphangulatát, s gyakorlatilag mindvégig megmarad, még akkor is, amikor később például a gyermekéről olvasunk. Annnyit azért előre bocsátok, hogy a kötet mégsem az

enyészetéről szól, sokkal inkább az életéről, de a haláltudat árnyékában: „Még ég a villany, még lélegzem, élek” (*Villany*).

Az első fejezet (*Ördögtrilla*) verseiben leginkább határhelyzetekkel találkozunk, gondolok például a Tóth Krisztinának ajánlott *Majdnem* című versre vagy a 00:00-ra. Jól bejáratott, mondhatni, kissé elkopotott toposzokkal dolgozik a költő, így például a tükörrel, vízzel, éjféllal, holddal, persze a Szabó T. Anná-s mesteri formakezeléssel és finomsággal. Az egymással dualisztikus viszonyban lévő motívumok közül a fény modern inkarnációja, a villanyfény, azaz „a lélek izzószála” kerül a központba, amely mellett Isten jó szándékú pusztítóként jelenik meg.

A feloldozás, a megváltás elmarad, helyét a magány, a „virrasztók tudása”, ezzel együtt pedig az újrakezdés kötelessége veszi át: „újra újra újra újra / bújsz gyökérbe bújsz a kőbe / tekeredsz a forgószelebe / állatbőrbe emberbőrbe” (*Ördögtrilla*). Életigenlés? Mondhatjuk, de a választ könnyelműség lenne ennyivel elintézni, noha az *Ördögtrilla* nullpontja után a *Pordal* már sokkal inkább az életéről szól, de nem a tiszta ártatlanságról, miként az *Elhagy* hasonló sorrendben következő versei. Látszólag kisebb kitérőt teszünk a dalok világába, de a könnyedebb hangulatot megütve sem feledkezhetünk meg egy percre sem a halálról. Mégis, szinte mindenhova bekúszik rögtön az élet, a fény is, mintha Szabó T. Anna a két ősi princípium har-

Magvető Kiadó, Budapest, 2010

cát akarná utánozni.

Mindeközben ezek a versek teljesítenek mindent, amit a dal műfajából kihozhatnak, egynemű érzéseket fejeznek ki (egyneműsége most egyszerűen az élet édesbűsságát értem), miközben különféle foglalkozások, életek, karakterek kelnek életre, így például egy tengerész, katona, vándor, zenész vagy épp a hold lesz a dalok témája.

A *Ritmus*ban kerül először friss életerő a versekbe. Feltűnnek a korábbi években már megkedvelt anyaversek folytatásai, velük együtt pedig a remény és a hit. Az első vers (*Értsd meg*) enyhe didaktikus felütése felhívja az olvasó figyelmét arra a szándékra, amelyről egy csecsemő, egy gyermek ugyan még nem tud, de a felnőttéknél biztosabban birtokol, ez

a sajtóság pedig az egységélmény: „Értsd meg magad, mint libegő, sosem-álló mozgását a fá” [...] „Érezd magad, ahogy a tenger érzi, / értsd meg magad, ahogy az ember érti, hogy érthető legyen az érinthetetlen. / Es végre élsz.” A parainézisnek is beillő vers nem a gyermekekhez szól, sokkal inkább a felnőttekhez. A mester ilyen értelemben a gyermek lesz, aki számára életének kezdetén néhány évig még magától értetődő, hogy ki ő. Ahogy Peter Handke is írja: „mikor a gyermek gyermek volt / nem tudta, hogy ő gyermek / mindennek lelke volt még, / s egy volt minden lélek”.

A kötetnél maradva a lényeg az, hogy erre az egységélményre való rádőbbenés, az önmagunkra irányított figyelem nyomán a hétköznapi új lendület kapnak, és az eddig jellemző haláltudat átmenetileg megszűnik. Helyét a földibb örömök veszik át: a szeretkezés, az evés vagy épp az anyaság szépségei. Mindeközben eljutunk a könyv egyik leglényegesebb felismeréséig: a halálnál is félelmetesebb teher emelkedik a szemlélődő fölé, az öröklét. A halállal talán megoldódna minden, a végpont hiányának megtapasztalásával azonban új távlatok nyílnak meg: „az öröklét a börtönöm” – írja Szabó T. Anna a *Jég* című versben. Az öröklét mellett egyre inkább a játék és öntudatlanság hiányából fakadó fájdalom erősödik fel, amikor visszakanyarodunk az *Alaprajz* és *A csoda* című fejezetekben a felnőttkor világába. „Átléphetetlen a múlt, mint az árnyék / és élő, mint a fantomfájdalom.” (*Fiam első képe*). A gyermeki látásmód ugyan megmarad ebben a részben, de feltűnik mellette már a család, ezzel együtt a kiábrándulások sora, amikor lehull a fátyol a karácsonyról, az angyalokról és az ünnepekről. A versek hangulata sokszor Háy János hasonló témakörökben íródott novelláira emlékeztet, noha Szabó T. Anna kevesebb ironiával jeleníti meg ezeket az intim pillanatokat. A gyermeki lét ilyen ellensúlyokkal szemben szép lassan felmagasztosul, sőt, egy helyen ki is mondja, hogy csak általuk jöhet el a megváltás: „De te érezted hogy anyád vár, / vérével már megkötiözött / sarkával tapossa az ördögöt / általad váltja / meg magát.” (*Apokrif*).

Sajnos a *Költői recept* megszakítja a kötet eddigi lendületét. A különféle alkalmakra, felkérésekre írt hommage-ok, de különösen a költészetről íródott versek zsákutcának tűnnek. Hogy miért ír az ember?, teszi föl magának a költő a kérdést, „Hát mit tudom én”, feleli. Bár mi más is lehetne a válasz egy ilyen kérdésre... Az őszinteség ellenére mégis pont a lényeg hiányzik ezekből a versekből, az élet, noha nagyon is az élet felől közelíti meg őket, a költemények erején ez mégsem segít sokat.

A *Fénysötétben* újra visszatérünk a kötet elején található tematikához, fény és árnyék ritmusába. Hangsúlyozott fontosságúvá válik az érzékszervek közül a szem, noha Szabó T. Anna poézisében mindig is fontos szerepet töltött be. Esetünkben a látás a birtokbavétel aktusaként jelenik meg: „Amire nézek, az enyém lesz – / így rakja börtönét a rab. / Ha láthatok más szemével, / csak akkor lehetek szabad.” – írja a *Winterreise* című versében. Egy költő esetében minden egyes vers felfogható egy-egy magáévá tett pillanatnak, ezzel párhuzamosan pedig egy-egy én-megnyilvánulásnak. Ahogy Petri György is írja a *Vagyok, mit érdekelne* című versében: „Mikor nem írok verset: nem vagyok. / Illetve úgy, mint hulla körme és haja, / valami nő tovább, de nincsen *valaki*, / nincsen centrum, én, nincs *szervező közép*.” Ha Szabó T. Anna költészetében nem is ilyen végtelenül ábrázolódik a költészet és az én viszonya, úgy gondolom, hogy költészetére igaz az előbbi megállapítás, verseiben az én darabjainak ad formát, így látatja önmaga világát, építi börtönét. Így vers a lét és a szabadság egyik módjaként fogható fel, ugyanúgy, ahogy a játék is. Ennek kapcsán érdemes kitérni egy kicsit Gadamerre, aki a műalkotás ontológiáját a játék és az ünnep lényegéhez hasonlítja. Szerinte a cél nélküli játék a saját belső törvényei szerint működik, a játékosok teljesen spontán és szabadon ismételnék meg valamit, ugyanúgy, ahogy a műalkotásban, hasonlóan az önmagát szüntelenül megújító természethez vagy az emberi élethez. Szabó T. Anna költészetében a versírás maga mégsem öröm, nála nem lesz egyenértékű a játékkal a költészet: „En meg itt írok. Valami

baj ért? / Az, hogy felnőttem. / Futás játszani!”

Hogy végül is játék és írás, élet és halál egymással milyen viszonyban van, arra a végleges választ egyelőre nem kapjuk meg. Előtte még alászállunk a pokol legmélyebb bugyraiba, a *Gyehennába*. Ennek kapcsán visszakanyarodva az *Elhagy* és a *Villany* kötet összevetéséhez, újabb érdekes hasonlóságot figyelhetünk meg, ugyanis mindkettőben a nyolcadik fejezet jelenti a „mélypontot”. Míg azonban az *Elhagyban* a halál és a halált megelőző szenvedés ábrázolódtat kőkeményen, addig itt a teljesen profán hétköznapiok. A szennylapok hasábjairól megelevenedett hírekből lesz költészet. Arról, hogy mi a szerepe ennek a résznek, csak találgatni tudok. Talán, hogy lássuk az élet legsötétebb oldalait is. Talán csak más szemével akar láttatni a költő, a művészet előítéletektől mentes látásmódjával. Talán, hogy szembeállítsa és egyesítse az írás két végpontját, újságírást és költészetet. Talán. Folytathatnám a sort, de felesleges, mert ezek a versek, amelyek többnyire szerepversek, egytől egyig szép versek. Legfőbb erejük abban van, hogy egyszerre sikerül a borzalmak mögül a maximális részvétet és empátiát vegyíteniük.

Innét lépünk át a *Fénysávba*, „az újrakezdés ziháló reményé”-be. Bár a fűszöveg azt írja, hogy a könyv arra ad választ, hogyan lehet visszanyerni a gyermeki, őszinte látásmódot, a választ látszólag elmarad. Élet és halál, játék és írás viszonyát követtük végig. Láttuk, a gyermekek tudása, a játék az egyetlen, amely feledtethetné a halált, de ha az ember egyszer kinyitja a szemét, már nem csak néz, hanem lát is, mindent megkap, csak épp a játék önfeledt szabadságát nem. Hogy mi menthet meg minket a közönytől, arra a könyv maga a válasz: a látás öröme, a gyönyörködés a gyermekekben, a kedves levágott hajában, a tompa fényekben, Istenben. Erről a törekvésekről szól leginkább a *Villany*, hogy próbáljunk mindent olyan figyelemmel szemlélni, mint egy gyermek. Van, akinek ez például az írás által sikerül: „Aki ír, maga ellen vall. Meg akar szabadulni / magától, így lesz önmaga. Nem tudja abbahagyni. Vibrál, mint a villany. / Üres tárgyalóteremnek hadarja Isten védőbeszédét.” (*A néző*) – és ennek köszönhetően sokaknak akár az olvasással is.

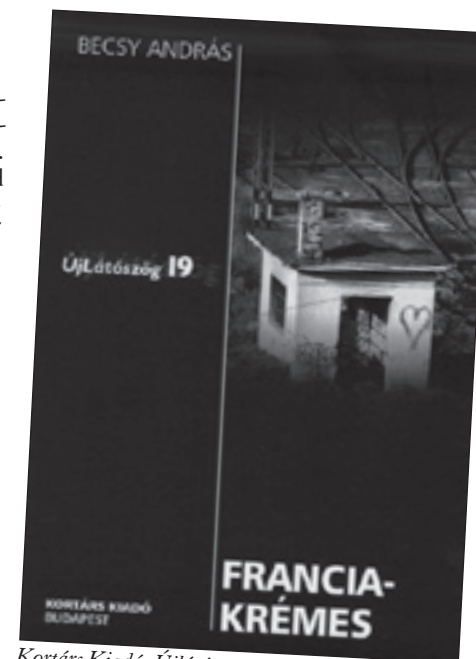

FODOR GYÖRGY ◀

Bevezetés a becsysztikába Becsy András: Francia krémes

Logikus a kérdés, hogy Becsy Andrásnak (1973) eddig miért nem jelent meg verseskötete? Az *Újlászoszög*-sorozatban 12 éven át (1998–) 19 elsőkötetes szerző mutatkozott be. A színre lépések között 2 év telt el. Noha ez nem volt periodikus, de számítani lehetett egy újabb, 2010-es sikerkönyvre. Mondhatni *Pósa Zoltán* ismertetésének címe telitalálat (*Bóbitalottó*. Magyar Nemzet. 2010/6/5). Ha folytatom a tényleges számmisztikát, akkor talán éppen azért kíván kötetet kiadni egy 37 éves író, mert érzi, hogy a 37 °C már pszichésen hőemelkedés (eltelt felette az idő), mert az európai rulettben ennyi barázda van (kockázatos a fiatalosság elfeledése), mert Shakespeare ismert drámáinak száma is ennyi (maradandót kell alkotni). Továbbá ez az első irreguláris prím (szokatlanul kell alkotni), valamint a 3. páratlan prím (3 réteget kell előhívni: virtuális, valóságos, transzcendens), és a 3. kubai prím (egyedül kell létrehozni). Ha számításba vesszük azt, hogy a kiadás évében szereplő számjegyek matematikai trükkökkel ekvivalensek a szerző születési évszámával és az életkorának számjegyeivel (20,10; 1+9, 7+3; 3+7), akkor *Nostradamus* sem kételkedhetett benne, hogy Becsy András idén rég várt meglepetéssel rukkolt elő. Ezt az impozáns képpel rendelkező fedőlap is sugallta (amelyen 5 felé ágazik a vasút, mint tenyerünkön az életvonalak), nem beszélve *Elek Tibor* 13 sorból álló – ez esetben koránt sem vészjósló – fűszöveg-méltatásának utolsó mondatáról.

Előbbi fejtegetésem természetesen *R-Küldemények* (7-31., 14 vers) kívánt lenni B. A. tiszteletére, aki maga is 16 előd előtt emelte meg jól ismert, fekete kalapját. Közülük *Szilágyi István* (12. *Jajdoni emléke* – reflektálás a Kő hull apadó kútba c. regényre), *Mészöly Dezső* (23. *A Sokhűhóhoz* – a shakespeare-i mű 2. felvonás 3. színében elhangzott Baltazár ének fordításának felülírása, amelyben a műformával Shakespeare, a parafrázissal Mészöly előtt tiszteleg Becsy) és *Kiss János* (74. *Lovasok* – a Gyuláról elszármazott, emblematiszusz szervezőként tisztelt, egykori 48-as klubos barátnak ajánlott költeményben ott lapang az elhibázott életcélok felett érzett aggodalom sztoikusá válása) még valóban szívesen (hiszen a szerző köszönettel adózik nekik) olvashatják az ajánlásokat, *Jerome David Salinger* (25. *Egy nappal a halál után* – észrevétel a halál felé tartás és a múlt szerelem analógiájára) azonban idén januárban elhunyt. Az év elején, amikor a kötet formálódott, a megidézett irodalomtörténeti és kulturális nagyságok közül már 13-an eltávoztak az életből. Kísérteties ez a numerológia. Emellett az „ajánlott költeményeket” valóban átlengeti a kávéházi cigarettafüst, a nyomasztó légkör, az ókaszák villanó fényének kísértetiesége, a kihűlt barna lé keserű íze. Megjelenik előttem egy gyöngyöző homlok, amelyről egy remegő kéz simítja le az alkotás kínjának cseppjeit (20.).

Kortárs Kiadó. *Újlászoszög 19*. Budapest, 2010.

Drámaivá fokozódik a hétköznapi (szerda vagy hétfő, *Hószakadás* vagy *Franciai krémes* – mellel megjegyzem, a hét minden napja előfordul a kötetben), miközben megszületik a vers. Olvasáskor is szótárszerűen kavargtak fejemben a hívószavak: kávéházi univerzum, füst, hajtincs, zseb, szerelem, hangulatteremtő alliterációk (varjak vívnak; csoszogó csorba; bóbíta büszke; rongyként rogyok; talán a legszemléletesebb: kóbor költő; makacs magány), éj, cigaretta, neoklasszicizmus, kínos ambivalencia. Minden Becsy-küldemény a szívben formálódik, éjjel kél útra, és hajnalra talál újra a szívhez. A verseken egy képzeletbeli időgyenes húzódik, amely napszakokra (és olykor évszak-

okra) osztja az elmélkedés terét. A dal születése a *Hajnali chanson*-ban csúcsosodik ki. Ez mégsem csupán parafrázis, hiszen egyszerre *Kosztolányi Boldog szomorú dala*- és *Tóth Árpád Őszi chanson*-fordítása is, amelybe sajátosan ivódik bele Becsy curriculumuma. E ponton talán érdemes polémiába keveredni Szabó Tibor *Benjamin* kijelentésével, miszerint e *homage*-ek „nem tesznek hozzá a legendás szerzőkről kialakult képhez, nem kezdenek velük párbeszédet, inkább csak felmondják a magyar érettségi tételeket” (prae.hu/2815 *Elveszett világ*). Véleményem szerint középiskolás szinten túlmutat az az irodalomtörténeti megközelítés, amelyben az olvasott, elsődleges elvárásai horizonton olykor plágium-szerűnek érzett alkotások mögött az allegóriaképzés retorikai intencióját fedezhetjük fel (elsősorban a hosszúversekben: *Halandók díja*, *Százsoros ecloga*). Akár a jauss-i hermeneutika megközelítésben olvasom, akár a barthes-i szövegörömet helyezem előtérbe, akár a gadamer-i horizont-összeolvadást veszem alapul, a Becsy-szövegek ironikus játékossága, pszeudotextualitása, diszkurzivitása nem süllyed a pusztá hangulatteremtés, illetve a mimézis szintjére. Tény, hogy előhív asszociációkat (például Ilion, Tabán, vörös postakocsi, bóbíta, Komló, kútkáva, Fanni, H. úr), de ezek nem csupán az elődök honorálását szolgálják, hanem igen aktív olvasói közreműködést igényelnek, emellett, úgy vélem, hogy az írói halandóságot identifikálják. Ezáltal nekünk könnyebbé válik a lírai énnek való azonosulás, amely elősegíti azt a transzportot, amely megteremtí a múlt nagyjai és a jelen között, ahol tagadhatatlanul megnőtt a nosztalgia igénye és az állandó ambiguitás szerepe. A lírai én egy tipikus fyre-i antihős, akihez az elidegenedés ellenérzése mégis úgy köt minket, hogy képesek leszünk átélni az azonosulás katarziszát. Becsy átlagosnak látszó köntösébe egy igazi, poétikailag jól strukturálható fenomén bújt. A szövegek globális egzaktusa a költő műfaj-történeti jártasságát bizonyítja. A költemények java (48/35) szo-

nett, amelyekből 8 Shakespeare stílusában íródott. 27 Petrarca nyomán halad, a 4-4 és 3-3 sorok rímképlete szabályosan változik, a jambusok hendekaszillabusokban (*A törpe*) tarkítják a verstani palettát. A versforma meghatározott, amely a tartalomtól divergálva lehet feszültségteremtő, a hangok tónusa pedig hangulatfokozó. Csak az első költemény első szakaszának statisztikáját kivetítve: 113 mély magánhangzóra jut 105 magas magánhangzó. A magasak közül viszont 58 semleges (i, e). Ebből következik, hogy a versek hangrendje – valószínűleg nem tudatosan – tökéletesen komponált, segítségükkel rezignáltságba hajló, ugyanakkor a harmóniát fenntartó zeneiség teremődik. Ez végigfut a hexameterekben, a dalformában, a rímképletekben, olyan profizmus-sal, mintha a Disztichon Alfával generálták volna. Becsy költészetét valóban nehéz megnyugtatóan besorolni bármilyen irodalomtörténeti hullámba. Különös volt olvasnom, hogy Szabó Tibor párhuzamba állította a *Fényes szelek* *nemzedékével*, amelynek eszmerendszerét *Fodor András* éppen 1973-ban foglalta össze *A nemzedék hangján* című esszékötetében. E líra kettőssége inkább afféle poszt-retró. A hétköznapi tartalom ütközik horatiusi, homéroszi taktusokkal, krúdys emlékfoszlányokkal (!), József Attila kristályszívével, Mann és Hemingway drámai sűrítésével. Az R-küldemények alapján poeta doctusként tarthatnánk számon a filozófiára hajlamos alkotót. Tagadhatatlanul beivódik költészetébe az egyetem, mint egzisztenciális tényező. Itt egyetértek Szabó Tiborral abban, hogy a középiskolás tananyag legjava köszön vissza, amint a kurzus haladt a JGYTFK magyar irodalom és nyelv szakán. A plagizálás vádja, avagy a mimetikusság azonban hapax legomenonokkal, sajátos szintagmákkal elkerülhetővé válik: éj-kobold, kék-nyavalyás, csősz-Magyarország, korcs bérház, angyalbrigád, lélek-habarc, tézis-tetem, rőf-idő, erektáló nyár, strandpapuszhad-csattogás, csiganyálás álmok, gyöngy-szív, kristály-szív, stb. Az egyedi költői szóteremtések mellett az első ciklus

keretében már ott bujkál a finom erotika. Az a bizonyos baklava-íz, amelyben keveredik a finomra vágott mandula, a cukor, az őrlt fahéj, a darált szegfűszeg, és a méz. Ez az ízvilág ugyanúgy réteges, mint maga a franciákrémes. A csavar csupán ott van, hogy a 3 rétegben további rétegek lapulnak. Ez Becsy költészetének utánozhatatlan ismertetőjegye.

A *Zsena-történetek* (35–55., 19 vers) nem mesterszonett, tematikusan mégis összekapcsolható, ciklussá szervezhető költemények sora. Értelmezhető filozófiai gasztro-parádéként is, amennyiben elemzésünk központjában az étel állna, legyen az túrós csusza, bácskai töltött káposzta (szárma), vagy egy „fél liter kimért fehér”. Etelpárába, kávé-pólyába és borgőzbe burkolózva célszerű mégis arra figyelni, hogyan születik meg az antihős intellektuel szerelme, hogyan definiálódik a civódó idill, és hogyan determinálódik a szakítás. Felesleges azon elmélkedni, hogy Zsena létező személy-e. Zsena maga a szerelem: egy Múza, „az a Valami”, az „a bizonyos lány”. Akire minden költőnél / férfinél van igény, aki egy név (vagy akár egy szám), egy hely (Pest, Szeged, Gyula, Atrium kávéház, balkon, parkoló, zsákutca, kapualj), egy tárgy (karóra, gyűrű, képkert), egy fogalom (boldogság, tévedés, vulgaritás). Zsena mindenhol, mindenben ott van, és mégis sehol sincs, ezt maga a lírai én tudatosítja: „az a lány nincs, személye kitalált” (*Zsena és az a név*). Zsenát sohasem látjuk tisztán, kávéházi gőzbe, formalinba pólyált arca ködbe vész, hamvas, póre válla, blúza lenge pántja olykor villan csak elő, árnyjátékban verseng csupán, nem lehet nevén nevezni. Zsena a misztikum, az irreális, a transzcendens, akit reális-racionális környezetbe helyezvén tesz megfoghatóbbá a múzsateremtés ereje. Zsena mindig más, az a Másik (az igazi boldogság), akit minduntalan a föld nyel el. Épp ezért a legfájóbb pillanatokat a Zsena-kultusszal való leszámolás szerzi az olvasónak a *Távirat* c. költeménytől kezdve. A szakítás kényszere az eddigi radnótis rajongásból átcsap a József Attilára emlékeztető útkereső,

csalódott, önmegértési válsággal kevert, analitikus én-lírába. *Orbán Ottó* nyomán feltehetjük a kérdést: „A szenvedés lenne a kulcs a költészetéhez?” (*József Attila analízise*). Aki hisz a költészet reinkarnálódásában, az ismét felfigyelhet a párhuzamokra: J. A. 1937, B. A. 1973. A szenvedés-szenvedély hullámokat úgy próbálja kordában tartani a felettes én, hogy (kép)keretbe zárja, a halhatatlanság illúziójával és egy kávéskanálnyi reménnyel ráamazza be a feledhetetlent. Megszüntetni a múltat nem lehet, csak nem beszélni róla. Furcsa időjáték kezdődik itt: a múltban élni már nem lehet (retró-szindróma; Zsena „pedig amarra”, „már vége”), a jövő bizonytalan (posztmodern létezés-tudat-manipuláció: szökés életből, halálból, és a valóból), a jelenben vegetáció tapasztalható (pillanatokban a pillanatoknak élni, légy, vagy lepke alakban konstruálódni). De vajon a boldogság-pillanatok tartósan fenntarthatók-e, ha a Minden elveszett? Aligha.

A *Hátrahagyott versek* ciklus-cím (59–74., 15 vers) – mint 3. réteg a Franciákrémesben – az imént említett időzavar terméke. Csak olyan költőnek vannak hátrahagyott versei, aki már nem él. Ráadásul a nyitóvers címe: *Kez-*

dődik. Ettől kezdve a kötet szerkesztét *Horváth Károly* refrénjével jellemezhetem a legjobban: „Nevek, arcok helyek” (*Skandináv éjszakák*). Ez összhangban van az írásokról eddig megjelent véleményekkel: pikareszkek, fővárosi és vidéki élményeket, hangulatokat vegyítő, bolyongásokat újjáélesztő életképek, helyzetdalok, a személyesség pillanatfelvételeit sorakoztató filmkockák peregnék egymás után. Életérzések kavalkádja sorjázik. Ingyenc szinesztéziák jelzik – gesztenyebarna hajának jambusa; bronz-meleg; mosoly ölelése; hangkavics zuhanása –, hogy ezek semmiképpen sem zsengek (a 40. oldalon sem), és a formahiány is (69.) csak megtévesztés, akárcsak a három pont használata, amely általában a gondolat befejezetlenségét, vagy éppen azt jelzi, hogy valami kimaradt előtte (68., 71., 72.). Mégsem „légből kapott költemények” – ahogy Goethe nevezi a fűzfapoétizmust – ezek, megvilágítja azokat a hétköznapi kozmikus méretűvé nagyító Becsy-szkóp. A jégkrémes kocsik fanfárja, a kinőtt vonatok, a megtartó árnyék, az öníró költemények, a tündérlányok mind egy Óperencián túli mesevilágról tanúskodnak, amelyet egy disznóvágás előképe,

egy bodobács-taposó gyerekhad, egy vergődő galamb, pár romlott étel / élet penésze, a nagyvárosi zaj, poros kalória-táblázatok, a fűtőtestek zsibbadt szerelvényei, és sunyító, mosatlan edények tesznek Óperencián innenivé. A lírai ént senki sem viszi át a túlsó partra (14., 50.), neki itt kell élnie, az innenső parton kell a januári járdát koptatni, bőrlebenyekkel úszni, retúrjegyet váltani, a tanári táská súlyától lustán lépdelni a boldogságkeresés árnyékos, rögös útjain.

Becsy András 1990-ről ezt írta: „Nosztalgia nélküli év volt. A jelen, és főképp a jövő tartotta izgalomban az embereket. Mindenkinél volt egy megoldó kulcs a kezében, mindenki tudta a tutit, és gyanította az odavezető helyes utat.” 2010-ről azt nyilatkozta, hogy „az a gyanúm, hogy emlékezetes év lesz”. Nem tévedett. Ám mostantól egy valós múltra emlékezünk, az első, nagyon várt kötet megjelenési évére. Remélhetőleg költőnk az elmúlt 20 esztendő alatt rálelt a helyes útra, és a meglelt kulccsal, virtigli gyulaiként – ahogy Ábrahám György nevezte –, büszke öntudattal nyitja ki igazi emlékbárályjának hamisíthatatlan kapuját.

► DARVASI FERENC – KISS LÁSZLÓ

Békés megyei alkotók 2010-ben

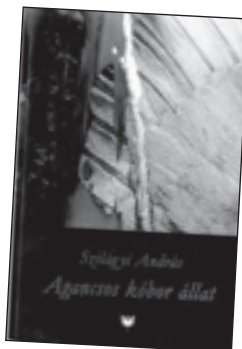
Erdész Ádám: Békés megye története – A néhány hete Pauler Gyula-díjjal kitüntetett Erdész Ádám *Békés megye története* című könyve azon túl, hogy bizonyos protokolláris szereppel is bír, hiszen a Megyejárás elnevezésű megyenepszerűsítő önkormányzati turné záróakkordjaként jelent meg, precíz és szórakoztató összefoglalója a Viharsarok históriájának. Az ízléses, alig kilencven oldalból álló kötet

három meghatározó tényező felől nézi és ábrázolja: figyelembe veszi a természetföldrajzi adottságokat, különösen a folyók „determináló szerepét”, hangsúlyozza a megye hányattatását, hogy Békés az országban mikor melyik részéhez tartozott, s rendre értékeli, hogyan sáfárkodott a megye lakossága a rendelkezésére álló lehetőségekkel, használhatónak bizonyult-e „a kellő személyes kvalitás és erkölcsi erő”, ami a térség általános integrációját illeti. A kötet színvonalát növeli, hogy a jó ritmusban beillesztett ismertebb források (Bíborbanszületett Konstantín, Rogerius) mellett olyanokat is olvashatunk, amelyek szélesebb közönség előtt aligha ismertek, mint például a *Pesti Hírlap*ban publikált cikk a 48-as forradalmi események gyulai fogadtatásáról – de a legszebb az a siralmas ének a tizenhetedik század végéről, amely Berekszászi Pál nevéhez fűződik, s amelyben a prédikátor tatár fogásba eséséről, gyermeke elvesztéséről ír. A szerzői előszó szerint a kötet célkitűzése „egy-egy korszak alapvető tendenciáit és legfontosabb jellemző jegeit” bemutatni. Az eredmény egy átfogó struktúrában gondolkodó, éles logikájú, olvasmányosan megírt, a mellékleteiben változatos műfajú képekkel illusztrált történelmi kalauz. Iskolákba vele! (Békés Megyei Önkormányzat)

Szilágyi András: Agancsos kóbor állat – Szilágyi András negyedik verseskönyve, vagy ahogyan az *Agancsos kóbor állat* fülszövege

mondja: „vers-kötete”, négy ciklusból álló, gazdag könyv. Gazdag, mert körülbelül öt év vers-termésének 118 oldalnyi válogatott anyagát olvashatjuk, mert Szilágyi András szívesen átadja magát a szabad vers csábításának, ennélfogva nagyon sokféle formával, versszakstruktúrával kísérletezik, s gazdag, mert a Szentgyörgyi József grafikáival illusztrált kötet szép, kellemes tapintású, „sokműfajú” könyvtárgy. Ez utóbbi kapcsán ugyanakkor – tekintve, hogy az elülső borítón is, tartva a vizuális színvonalat, Szentgyörgyi-kép látható – érthetetlen számomra, miért kellett a fekete hátsó borítón pirossal, kevés híján olvashatatlanul szedni a címadó verset, a kötet máskülönben egyik húzódarabját, ahogy a gerincen a szerző nevét és a könyv címét is. Furcsállottam azt is, hogy a *Lehunyt szemmel* vers két ízben is föltűnik a kötet hasábjain, ráadásul ugyanabban a ciklusban, a két szöveg között azonban olyan minimális szerkezetbeli különbség van, hogy nem láttam és nem látom indokoltnak a „két-féle” publikációt. Mindenesetre a vers utolsó két sora (a második variációt idézem: „S kenjétek a festéket / vastagon, időt vakolva.”) fontos és jellemző eleme nemcsak a kötetnek, de Szilágyi András költészetének is. Rokonságot mutat a „semmi minden / ha nem a szín tereit nyitja” sorral a *Semmi minden* című versből, ahogy összekapcsolható az „éljete a festészetben” felkiáltójel nélküli imperatívuszá-

val is (*Elvesztés távlat*). Ez a líra ugyanis eltéphetetlen szállal kötődik a képzőművészethez, amit nemcsak a kép-versek, sőt kép-versek, a bizonyos festményekhez vagy képzőművészekhez (Rippl-Rónai Józseftől Gubis Mihályig) kapcsolódó szövegek bizonyítanak – ezt a „látástól fakulásig” (*Fulladt bennem*) értelmezhető viszonyrendszert idézi a képzőművészeti kritikusként, esszéistaként is alkotó Szilágyi András (lásd a *Képhántás* című szintén 2010-ben megjelent kötetét!) versnyelvének gyakran tetten érhető fogalmisága is. Az *Agancsos kóbor állat* versei hangsúlyos egyes szám első személyvel (személyekkel) dolgoznak, ez a megszólaló én folyamatos öntelmezésnek veti alá magát, hol önreflexív, hol a múltban keresi régi (azaz mostani) önmagát. A kötet legizgalmasabb ciklusának a helyzetdalokban, szereplíraban, gyermekkori emlékek felidézésében erős *Emberek vidékei* címűt gondolom: a szociografikus látás és láttatás, a szociális érzékenység, a nyelvi játékok sokszínűsége és nem utolsósorban az anya-versek tragikus ereje teszi emlékeztetéssé. (Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház)

Péter Erika: A nyakatekert zsiráf – „Ha létezik örömköltészetként definiálható irodalmi képződmény, akkor az valószínűleg (elsősorban a weöresi hagyományokból építkező) rimes-ritmusos gyerekvers”, írta a *Bárka* 2010/3-as számában Lovász Andrea. A fenti jellemzőket figyelembe véve nyugodtan mondhatjuk, hogy Péter Erika örömköltészetet művel. A kizárólag ütemhangsúlyos verselésű, hol páros, hol keresztrimeses játékos-kedves szövegek egy vibrálóan sokszínű képzeletbeli faunába kalauzolják a „négy éven felülieknek” javasolt verseskönyv olvasóit. A cím alapján azt gondolhatjuk, hogy ennek az állatvilágnak, állat-kertnek a nyakatekert zsiráf a fő alakja, aki nem csak a borítón, de a belső címlapon is kiemelt helyzetben van. Ám ha ezt gondoljuk, té-

vedünk: bár az összegubancolódott nyakú szavannai állat egy happy end-del végződő történetes vers szereplője, a kötetben egyenrangú a társaival, az étvágytalanságtól gyötört macival, a teknőccel, aki ejtőernyőzni kényszerült, vagy a dinynehéj-bukósíkos viselő sünnel – látható, az állatok is más és más közegből vették, és szépen megférnek egymás mellett *A nyakatekert zsiráf* fantáziavilágában. Ez a mellérendelés a kötet szerkezetére is jellemző, mert bár *A csigabiga álma* felütésnek kiváló, és egy lehetséges verstörténet kezdő akkordjaként is olvasható („Azt álmodtam lenn a fűben, / csillaglányok közt repültem.”), a záró vers, a nevelő szándékú *Teodor, a jegesmedve* („Medve papa inti – Vigyázz, / vékony jégen nehogy cikázz!”) nem visz el semmilyen végponthoz, sőt a pórul járt Teodor ígérete épphogy kifelé mutat a könyvből: „Teodor sír, szipog, makog, / – Papa, mások szót fogadok! –”. A kötet nem egyenletes színvonalú, egészen mulatságos darabokat nem egyszer a könnyű ötletek áldozatává váló, kevésbé sikerültek követnek. Jót szórakoztam a bocistákon és a bolhaboltból hazafelé igyekvő bolhaasszonyon is, aki daxlit intett le taxiként, de bosszankodtam az *Egérvásár* elsi-etett csattanóján, és nem értettem, hogy a sokszor szellemes beszélő nevek között (Lajtorja, a golyaherceg, Durr kandúr) miért bukkan fel olyan suta elnevezés, mint például Gyorsláb Csabáé, akinek tárgy-

ragos alakja a „nyuszicsalád” rímhívóját hivatott megmenteni *A repülő nyuszi*-ban. Péter Erika kötetét Papp Anikó Míra rajzai illusztrálják, néhol merészen és szabadon, hisz a vörös-féherre pepitázott mókust vörös-feketének mutatják, ahogy az említett Teodor is inkább barnamedvének tűnik, s csupán a téli öltözet, a maci-hóember és a fagyalt emlékeztet jegesmedveségére. *A nyakatekert zsiráf* versei „gyerekszettek”. Találó, talált. (Magánkiadás)

Kiss Ottó: A nagypapa távcsöve – Kiss Ottó legutóbbi, 2009-ben megjelent kötet – a fentiek alapján – olyan könyv, amely nem örömköltészet, mégis nehéz nem annak vagy akként olvasni. *A nagypapa távcsöve*, ahogy ez Kiss Ottó rímtelen, gyerekzaj-bölcs versei kapcsán gyakran elhangzik, úgynevezett svéd típusú gyermekversek, jóllehet magam közt régóta Kiss Ottó rímtelen gyerekversei típusú verseknek hívom őket. *A Csillagszedő Mária* évekkel ezelőtti elementáris sikere szinte követelte a folytatást. Az *Emese almája* bizonyos szempontból az volt, de (?) játékosabbra, oldottabbra, humorosabbra sikerült, amihez Baranyai András rajzai is hozzájárultak. *A nagypapa távcsöve* újból az a Paulovkin Boglárka illusztrálta, aki a *Csillagszedő Mária* is. Ezek a rajzok színesek, árnyaltabbak, és kétségkívül erősek a helyzetek megelevenítésében, de nem tudom megszokni a nagydarab, fura frizurájú nagyapát, és minél többször nézem, egyre inkább szeretném, ha a kötetben fontos szerepet játszó Kovács bácsi (Kiss Ottó egyik legragogyóbbi verskarakter) felcserélhető volna vele, természetesen kizárólag, ami fizimiskájukat, megjelenésüket illeti. *A nagypapa távcsöve* tehát mintha egy trilogia – esetleg még további részek – harmadik darabja lenne, egyesíti magában a *Mária* bölcséletét, szomorúságát és az *Emese* báját, humorát: „Hogy anya fáradt és lefeküdt, / hogy apa reggel óta dolgozik, / hogy Kovács bácsi elutazott a fiához, / és hogy a nagyiké majd csak / jövőre jönnek újra – mind ugyanazt jelenti. // Mert aki nincs velem, az hiányzik, / és aki hiányzik, azt szeretem.” (*Ugyanazt jelenti*); „Nagymamának annyi mindent adott az élet, / hogy soha többé nem szeretne már tőle ilyeneket kapni.” (*Nagymamának annyi*). Akár az *Emese almájának*, ennek a verseskönyvnek is kisfiú az elbeszélője, mondója

– kezdetben ódzkodva fogadott nagyszülei találatát meséli el a könyv, játékaikat, kalandjaikat, beszélgetéseiket – távcsövezéseiket. „Itt vannak a nagyiek, megjöttek!”, indul, és okos szerzői fogás, hogy nem az elutazás pillanatával, hanem a távozás nyomán keletkezett reflexiókkal, gondolatokkal, illetve álommal zár a könyv. A hátsó borítón olvasható „prózai” ajánlás – először Kiss Ottó ilyen jellegű munkái között – felér egy verssel, akár a kötetben is szerepelhetne: „A nagypapa távcsöve varázslatos / eszköz. Amikor belenézünk, nemcsak / a távolság fogy el, közelebb kerül / a múlt is, vele pedig az emlékek: újra kicsi / lesz a nagyból, és nagy lesz a kicsiből.” (Móra)

Sass Ervin: Keskeny úton – Az immár 81 éves szerző vékony kis kötettel jelentkezett idén a Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesháznál. A mindössze 73 számozott oldalt tartalmazó könyvet jó kézbe venni – többek között azért, mert a versek olvasóbarát módon, szellősen vannak benne szedve, egy oldalon mindössze egy szerepel belőlük. A borítót Kalmár Zsolt fotográfus felvétele díszíti, belül Csuta György festőművész illusztrációit láthatjuk. Sass Ervin jócskán megkötötte a saját kezét, hiszen a *Keskeny úton*ban végig 6 soros versek vannak; 8 szótagos sorokból megalakotva. Talán mondhatjuk, hogy így még a szonettnél is feszebb formát alkalmaz, egyébként páros rímekkel – amitől gyakran dalszerűvé válnak a költemények (*MS, Zene, Voltak utak, Kettősség*). És hogy miért *Keskeny úton*? A cím egyrészt a hazaérkezés, másrészt a halál metaforája Sassnál. „messziről jött a keskeny út \ mire itt van bealkonyult” – csendül fel a *Boldogitalan* nyitánya, mintegy Kosztolányi egyik Esti-novellájára utalva, ahol mire a hős üldőhelyet talál magának a villamoson, már a végállomásra ér. De egyszer-egyszer Adyt, József Attilát, Kölcseyt – és konkrétan a *Himnusz*t –

is felidézik a versek. A szerző az élet rejtélyét, titkait keresi. A középpontban a visszaemlékezés (a gyerekkorra, valamilyen természeti szépségre), a természet (szeretet, a természet viszonya a múlttal, az emberrel, a zenével, a halállal), a megöregedés, a halál és a sors áll. Érzelmes, de cseppet sem érzélgős alanyi költészet ez – a versekben beszélő ént igazából felesleges volna elválasztani a szerző személyétől. Nem mentes a bölcseségtől sem ez a líra, Sass szemével minden állandó, az ember nem változik („vagyunk akik voltunk leszünk”), de mintha az idő sem múltból, jelenből, jövőből állna, hanem minden egyszerre, egy pillanatban lenne jelen. Az alkotó bátran néz szembe a sorsával, s azzal, ami még egy idősebb emberre várhat. Tudatában van, hogy nevetés és sírás, öröm és bánat együvé tartoznak (*Kettősség, Mi aztán, Arc*). Kritikaként csupán annyit jegyeznek meg, hogy olykor kerekettek a rímek (pl.: „tegnap még tudott rólad is \ a nyár igaz volt nem hamis”). Emellett a kötet befejezését tartom kissé elhibáztottnak: egy ilyen személyes, vallomásos, alanyi költészetet reprezentáló csokrot szerencsétlen dolgoz egy hazaverssel (*Kérjen hozzá*) lezárni; főleg, mert a költeményeknek ez a fajtája egyébként is szinte teljesen hiányzik a *Keskeny úton*ból. (Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház)

Sarusi Mihály: Végig a Corvinkán. Csabai csokréta – Három, korábbi írásokat tartalmazó kötete is megjelent idén Sarusi Mihálynak. A *Pincszer* és a *Hiábahaza* második kiadása a VárUcca Műhelynél jött ki, ezekről Csábi Domonkos írt kritikát lapunk 2010/4-es számába. A Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház Sarusi két 1967-es, két 1978-as és egy-egy 1985-ös, 1996-os és 2000-es szövegéből állított össze egy kötetet *Végig a Corvinkán* címmel. A szerző erősen csabai vonatkozású munkáiból szemlész kiadvány teljesen más képet fest a városról, mint ahogy azt a kortárs irodalom-

ból – Grecsó Krisztiántól Szilasi Lászlóig – azóta megcsokhattuk. Míg a *Tánciskolában*, de a *Szentei hárfájában* is a Tótváros, illetve Árpádharagos „fedőnéven” futó megyeszékhely elátkozott és jelentéktelen településnek számít, Sarusi szeretettel beszél Csabáról, „a világ legkedvesebb városá”-ról. Hol a szépirodalmi-fikciós, hol a helytörténeti-valóságábrázoló jelleg dominál. Részletes rajzot kapunk a városról (melynek Corvinka „csak” egy régi, s abban a formájában már nem is létező utcáját jelöli), lett legyen szó a – belülről, az elbeszélő nézőpontjából rendkívül fontosnak, izgalmasnak tűnő – mocsaras Pázsitról, vagy a Zsilipről, ahová a szegényebbek járnak „strandolni”. Érezhetően személyes hangvételű, önéletrajzi adalékokat tartalmazó írások ezek. A nyelvezet mindvégig redukált, élőbeszédszerű – teljesen jogosan, hiszen az elbeszélők és hősek hétköznapi emberek. Az ő emlékeik, vágyaik, örömeik és képzeletük a főszereplő, meg persze maga a város. Mintha a történelmet alulnézetből vizsgálnánk, mintha életmódtörténetről vagy oral historyról lenne szó. A *Születtem 1944-ben* talán már a címmel is ezt idézi, amennyiben Cseh Tamásra és Bereményi Gézára (és a *Születtem Magyarországon* című dalra) utal, arra a duóra, amely a történelemről éppen így, alulnézetből, a hétköznapi ember perspektívájából és velejéig szubjektíven beszélt. A *Szegény ember az árokparton* egy kommunista ember története, a *Pázsit* amolyan *Négy évszak* Sarusi módra. A *Böszöke a zsilipen* a nő szépség elmúlásának fájdalmas rajza, a *Viki néni* a beteljesületlen, de örök szerelem már-már balladaszerű megfogalmazása. A *Corvinka* a legszemélyesebb szöveg, a magyar és román – tehát: kevert – identitású Sarusi családtörténete; míg a kötetet záró *Csabai vastag* már egyáltalán nem szépirodalomként, in-

kább gasztro-, mezőgazdaság- és ipartörténetként olvastatja magát. Ha lehet ilyen után reklámozni könyvet: a Békéscsabát kedvelő, jól ismerő olvasóknak feltétlenül ajánlanám! (Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház)

Paál Tamás: Boszorkányszél: novellák – Kisprózagyűjteménnyel jelentkezett a Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesháznál Paál Tamás. Írásai történetcentrikusak, a rövidebb, 2-3 oldalas szövegekben is annyi minden megélik, mint másoknál egy hosszabb elbeszélésben. Régimódiak ezek az adomázó textusok, írásmódjukat és tematikájukat tekintve is. A hősök közt gyakran tűnik fel egy-egy pap, bíró, párttitkár, katona vagy városházi uraság, aki nyomban meseszerű kalandba keveredik. Olykor a stílus, olykor a beidézett műfaj teszi meseszerűvé a kisprózákat, lásd többek közt a *Jancsi és Juliska a mézeskalács házikóban*, *A nyíri bíró botja*, *Az Óriáscescemő*, *a Valahol harmonika szól...* és az *Ady és Illés próféta* című írásokat. Fabulaszerű – állatszereplőket és tanulságot vonultat fel –, vagy részben az, például a *Pisztirág és levelibéka* vagy a *Groschl atya csodaszere*. Paál törekszik a szórakoztatásra, de általában nem ülnek a poénjai. Elragadja a sztorizás, nem dolgozza ki jól szerkezetileg és nyelvilag a szöveget, így pedig a poénok sem érik el a várt hatást. Beszélő neveket (Hering Franciska, Vitális András, stb.) is gyakran alkalmaz a szórakoztatás érdekében – ezek is inkább erőltetettnek tűnnek. Kedvelt területe a magyar történelem, a múltat akár rávetítve a jelenre – így kerülhet például egy novellába Öcskay és Hofi (*Öcskay brigádéros utolsó csínytevése...*). A múlt nála is, akár Sarusinál és Kővárynál, nem objektív, nagy körvonalalaiban és általánosságaival érdekes, hanem szereplői szubjektív nézőpontjából. Az élőbeszédszerű novellák hátterében többször felfedezhetjük Békéscsabát, vagy a város „vetélytársait”, Gyulát és Békést. És ha már Békést említettem: nem értem, miért szerepel a *Kis Magyar Műemlékkaulaz* és *A harangszó legyen a határ!* című szöveg is a kötetben, amikor a kettő ugyan-

azt a történetet szinte ugyanoda ki-futva és ugyanolyan módon beszéli el. A *Boszorkányszél*ben nem csak a régi idők, papok, boszorkányok, uralkodók, hanem a jelen valósága is megjelenik emblemikus alakjaival, Győzikével, Csurkapistával. A költők, írók közül Adyt, József Attilát, Déry Tibort, Podmaniczky Szilárdot és Kukorelly Endrét idézi meg a könyv. Narrációját tekintve izgalmas lehetne az *Együtt könynyebb* (ahol egy telefonbeszélgetésből csak az egyik felet halljuk), valamint az *Elfújta a szél* (melyben egy nő egy szerkesztőnek mondja telefonba viselt dolgait), de nyelvi- leg, strukturálisan és gondolatilag egyik sem eléggé művesen, aprólékosan kidolgozott ahhoz, hogy valóban hatni tudjon. (Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház)

Kőváry E. Péter: Ütött az óránk. Regény – Az *Ütött az óránk* a „Drótostót-trilógia” befejező része. Az első két kötet, *A szik virága* és a *Nem jön többé a drótostót* a '80-as években jött ki a Magvetőnél. Az *Ütött az óránk*at még '89-ben fogadta el kiadásra a Szépirodalmi, de pénz hiányában már nem tudta megjelentetni. Eddig tehát csak a regény alapjául szolgáló novellák láttak napvilágot, mégpedig a '80-as, '90-es években a *Napóra*, a *Rónaszél*, a *Palócföld*, a *Forrás* és a *Népszabadság* hasábjain (a kisprózák jelen kötetben is olvashatóak, a regény után szerepelnek). A trilógia befejező művére egészen idáig kellett várni – Kőváry, akárcsak a *főorvos macskáját*, magánkiadásban, a Magyar Akácnál jelentette meg. Az *Ütött az óránk* egyszerre család-, nevelődési, fejlődés-, emlékeztet- és identitásregény. Egy tizenéves fiú az elbeszélő-hős, aki „keverék”, magyar, tót és zsidó felmenőkkel rendelkezik. A felfedezés és a szexuális érés könyve is ez, és ha úgy tetszik, távolabbról művésztregény, hiszen narrátor-

ra egy, a pályán a kezdő lépéseit megtevő író. A József Attilától, a *Fiatal évek indulójából* vett mottó találó, pontos, hiszen éppen egy olyan társadalomról és egy olyan főhőséről van szó, amely és aki a szenvedést már megtapasztalta, és szeretne végre boldogulni. Az elbeszélő ide-oda ugrál az idősíkok között, a történetet hol egy anekdota, hol – gyakrabban – egy asszociáció írja tovább. Az alkotó végig játszik az önéletrajziassággal, a szerző és az elbeszélő egymáshoz közelítésével. Kőváry nevű alakot is szerepeltet; de a nevekről folyton kiderül, hogy nem állandóak, nem identifikálnak, csak ellepleznek valamit, például a másik, „eredeti” nevet. A két Kőváry-könyv közül mindenképpen ez a jobb – bár a nyelvhasználat itt is lehetne kifinomultabb, s helyesírási hibából is lehetne kevesebb (igaz, messze nincs annyi, mint a *főorvosban*). Az *Ütött az óránk* egy újabb békéscsabai várostörténet, amely felidézi Tar Sándor halhatatlan művét, *A mi utcánkat* és Sarusi Mihály *A csabai Szajnán* című könyvét is. Akár Sarusinál vagy Paálnál, a történelmet alulnézetből, kisvárosi, szubjektív perspektívából láthatjuk. Jó, hogy a főhős külső nézőpontból is bemutatásra kerül – így egészen más információkat is megtudhatunk róla, mint „önarcképéből”. A könyv alaptapasztalata, hogy „semmi sincs úgy, ahogy van”, „illetve minden máshogy van”, mint ahogy elsőre látszik. Kőváry kötete valódi fejlődésregény, zárlatában a főhős annyi-annyi szenvedés után felül-emelkedik a kudarcokon. (Magánkiadás, Magyar Akác)

Kőváry E. Péter: A főorvos macskája – A '80-as években folyóiratokban, a *Forrásban*, az *Új Aurórán*ban megjelent elbeszéléseit gyűjtötte össze új kötetében Kőváry E. Péter. A 6 szöveg a Magyar Akácnál, szerzői magánkiadásban jelent meg. Azért hangsúlyozom ezt, mert nem le-

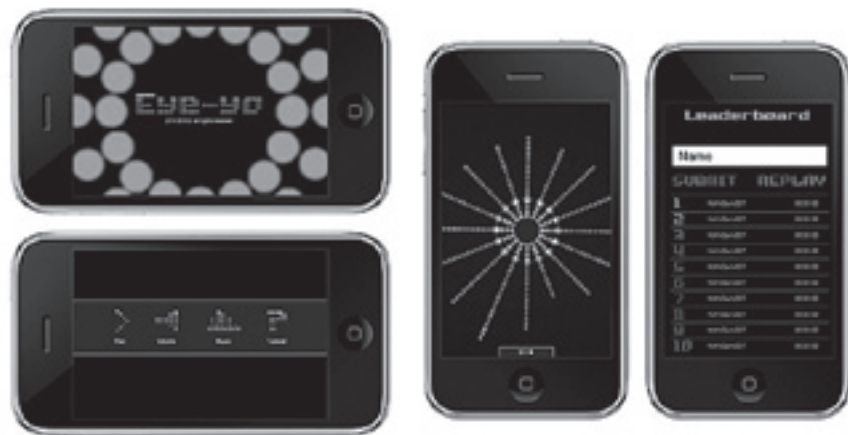
het szó nélkül elmenni a könyv igénytelen kivitelezése mellett. Az még a kisebb dolog, hogy a színes, bulvárlapokba illő illusztrációk mennyire nem illenek egy szép-irodalmi kiadványhoz. Sokkal bosszantóbb a tengernyi helyesírási hiba, ami rendkívüli módon zavarja a folyamatos olvasást. A kötetkonceptió viszont rendben van, egymással párbeszédbe lépő írásokból áll *A főorvos macskája*. Móricz hatása erőteljesen érződik a szövegeken. Az állandó jelleggel mulatozó, uram-bátyám világban élő urak, akik korlátlan hatalommal rendelkeznek környezetük felett, korruptak, többek között az *Úri muri* és a *Rokonok* figuráit idézik fel. Kővárynál bárki – a legtisztább lélekkel induló ember is – megvesztegethető; az elbeszélő nem hagy illúziót afelől, hogy az általa bemutatott világ a velejéig romlott. A szexualitás is fontos szerepet kap – mivel véglényekkel

van dolgunk, egészen közönségesen. Sajnos Kőváry is gyakran használ beszélő neveket (a legrosszabb ezek közül, olyannyira direkt: Góleáth Dávid), egy-egy típusa silányítva figuráit. A kötetet *A zsabai láma* című antiutopisztikus példázat nyitja, amely egy naturalista leírásokban bővelkedő, az emberi primitívséget részletezve bemutató mű. A *Padlásszoba* ismét egy példázat, mégpedig arról, hogy az igazság zavaró, nincs szüksége rá senkinek sem. Szerb Antal Mihály (ismét egy szörnyű beszélő név!) egy eltűnt szövegrész után nyomoz, sok embert meghallgatva, akiknek a válszain át közvetve az bizonyosodik be, hogy ahányan vagyunk, annyi képpel látjuk vagy akarjuk látni a valóságot. Az *Ásatásban* Attila sír-

ját keresik, miközben a szöveg játékba hozza Arany János *A hamis tanú* című balladáját is. *A telefonrongáló* „egy porfészek” és egy párkapcsolat lehangelő rajza. A *Lebbencs* (ez az egy szöveg jelent meg később: 2005-ben, a *Népszabadságban*) és az *Idegosztály* Gogol

A revizorját idézi meg. Előbbiben egy felmérő érkezik a statisztikai hivataltól, hogy mélyinterjút készítsen a vidéki lakókkal; utóbbiban egy ellenőr jön az idegklinikára, megvizsgálni annak működését – mindkét esetben korrumpálás a végeredmény. Hogy tényleg semmilyen illúzióknak ne legyen, a kötet utolsó szövegében, az *Idegosztályban* az egyetemen frissen végzett fiút is bedarálja a rémes kórházi rendszer. (Magánkiadás, Magyar Akác)

Eyoyo munkacímű iphone alkalmazás felhasználófelületének tervezése. Megrendelő: BOGG

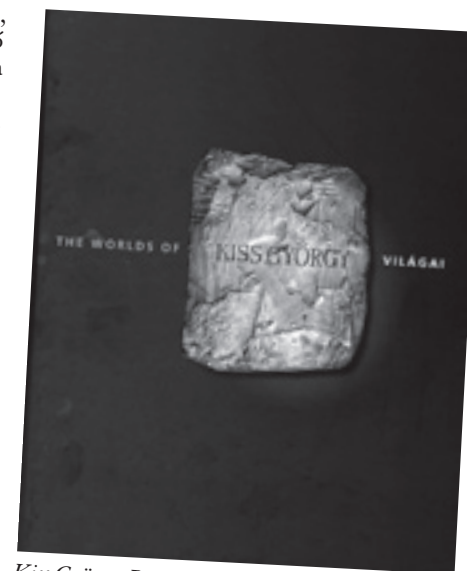
ANTALL ISTVÁN ◀

Világok világa Kiss György mindenművész könyve

Kritika helyett kockázatos a méltatás, hiszen gyanússá válhatunk, hogy mindössze elfogultságaink kertjében barangolunk. Csakhogy ezt a triumvirátust nem lehet nem kedvelni, bár kétségtelen tény, egyikük adott okot a másik kettőnek a könyvkészítő munkára. Kiss Bis (ahogy a szakmában ismerik) Kiss György ugyanis nem egyszerűen festő, szobrász, vagy érmész, hanem egy munkás ember. Akkor is dolgozik, ha nem csinál semmit. Merthogy olyan földközeli kétkezi, akinek minden elképzelése, mondata, mozdulata a teremtést idézi, tehát minden cselekedete olyan teljességigényű, amelyben nem szálazható szét a létezés és a kifejezés szándéka. Kiss György világi sokféleségükben egyneműek, a személyiség által teremtődő egység részei, ilyenképpen még az is teljesen érdektelen, hogy milyen műfajban fogalmazza meg önmagát (a világot, a világát, világait) a Mester.

Tehát született egy könyv, egy képzőművészeti album, amelyet azzal is teljes egészében meg lehetett volna tölteni, hogy Kiss Gyuri, későbbiekben és hivatalosan Kiss György, hogyan növesztett ilyen székérderekyi szakállt, s milyen tökéletes is az aránya ennek a bozontnak a boltozatos tar koponya és az egész remekbe szabott zömök test arányához képest. A szélesebb közönség okkal igazolhatná, hogy a művész úr úgy néz ki, „mint egy művész”, ilyen értelemben is azonos önmagával és a külsőségekben tetten érhető elvárásokkal. Csakhogy a Mester

ebben a könyvben megszólal, beszélget a kötetet szerkesztő Krasznahorkai Gézával, és a könyv születése közben nyilván többször szót váltott az általa választott könyvtervező grafikussal: a plakátember Arendás Józseffel is, aki a kedvéért lemászott a falról. (Színházi plakátjainak végtelen sorát nem először szakítva meg a Gutenberg galaxis gyarapítására. Már csak hab a tortán, hogy a könyv főhőse minket is megszólít, előbb szellemesen válogatott és szerkesztett, másoktól kicsiholt róla szóló szövegeivel, személyes családi fotográfiáival, utóbb rendkívül mértéktartóan fényképezett és tapintatosan illesztett alkotásait bemutató fotóival, amelyből azonnal kitűnhet, hogy Kiss György festőnek indult, szobrászként a kisplasztikákban és köztereken is megmutatta magát, hogy aztán éremművészetének mintázott és vert változataival varázsoljon el. És már itt is vagyunk a legnagyobb csapdánál: a sokoldalúság, mint erény, esetleg mint kockázat kérdésénél. Persze nem egyedülálló dolog a művészettörténetben az ilyen termékeny sokféleség. Leonardo technikai zsenije, vagy a Michelangelo által művelt szobrászat és festészet, hogy költészetéről ne is beszéljünk – eléggé közismert. Am még a mai agyonszakosodott világban is, a közvetlen elődök, mesterek, pályatársak körében is jócskán akadnak remekül akvarellező, rajzoló, író szobrászok, akik kedvük és indulataik

Kiss György, Budapest, 2010.

szerint cserélnek jelmez szerepválasztásaikhoz. Borsos Miklós grafikai, muzsikushajlama és emlékező prózája, Somogyi József lenyűgöző monumentális krétarajzai, Ferenczi Béni, vagy Marton László akvarelljei – csak úgy taláломra – igazán említésre méltók. Pályája alakulásának szemszögéből azonban még az is csak élettrajzi adalék Kiss György esetében, hogy elsőre nem vették föl a Képzőművészeti Főiskolára. A gyulai rajzörben ugyanis akkoriban nem volt aktrajzolás, és a felvételin kellett tapasztalnia tapasztalatlanságát, miközben az is elképzelhető, hogy (kimondva-kimondatlan) származásából fakadó hátrányai is visszafoghatták az induláskor. Mindenesetre már

az is sokat mutat habitusából, hogy a fővárosba kerülve, a minden esti szervezett rajzolások mellett kőfaragónak tanult, ebben örökké az anyaggal közvetlenül birkózó, elsősorban alkalmazott műfajban is próbára téve önmagát. Egy majdani festő, aki farag és ebből még szakmunkás bizonyítványt is szerez. Megátalkodottan, vallásos elmélyültséggel kell hinnie annak a munkában, aki nemcsak a kézzel, de a szellemmel fogható eredményben látja önnön jövőjét. Utólag is bennünk élhet a sejtés, hogy nem is stúdiumaiba szerettek bele tanárai, hanem ebbe a mentalitásba, amely már ekkor több volt, mint ígéret. Persze ettől még maradhatt volna ecsettel, vászonnal, színrel bíbelődő ember, túllépve ezen a vágyott felsőoktatási intézményhez vezető lépcsőfokon, csak hogy az egész kötet, annak valamennyi munkája azt bizonyítja, hogy Kiss György szakmai szemlélete már a kezdetektől szerves egész, s a térbeli gondolkodás éppúgy megfogalmazódik korai táblaképein, ahogy festői elemeket és kompozíciós kihívásokat ismerhetünk föl akár körömnnyi vert érmeinek mikrovilágában is. S ha ez kevés lenne, akkor festészetének anyagkezelése, a képi építkezés érzelmi telítettsége, színeinek különös mélysége, a rusztikum festékrétegekben mutatkozó vaskossága olyan hiteles alapmagatartás, amely azonos ígénnel és színvonalon jelenik meg köztérben, kisplasztikában, domborművein, érmein. A könyv és annak szerkesztője, Krasznahorkai Géza ennek ellenére, vagy éppen ezért a nehezebb utat választotta. Nem egy átfogó tanulmánnyal, egy cizellált esszével összegzi a pályát, a magasabb stíllel egy kissé távol is tartva tőlünk a személyes történetet, a művek elemzését és az alkotás-lélektani folyamatokat, hanem inkább a művész által összegyűjtött kazalnyi különböző műfajú kéziratból, hihetetlen aprómunkával teremtett valami új minőségű egészet, megkoronázva mindezt egy életút interjúval. Így persze külön kihívás volt a munkákat bemutatató képek illusztratív kezelése, illetve a reprodukciók sora, amely sajátos logikát követve, egy sorozatként, következetesen a sík felől

tart a plaszticitás felé. A könyv történeteiből is kitűnik, hogy Kiss György az a társasági lény, akinek a műteremben való munka éppen úgy egyszemélyes és magányos közdelem, de aki a főiskolai nyári telepek emlékezetes bandázása, mesterekkel való szabadabb beszélgetések óta mindig igényelte közösséget, az érzelmi kötődést és az együttgondolkodást, a napi beszélgetések termékeny közegét. Mivel azonban minden munkájában ott működik a természetelvű absztrakciónak az a tömören és tömbökben fogalmazó, a szerkezetre figyelő, belülről építkező magatartása, arról szó sem lehet, hogy a verbalitás, vagy a könnyű ötletek intellektuális habosítása, a pózok vagy az üres gesztusok, esetleg a mutatványszámba menő manipulációk helyettesíthessék a műveket. Ilyen értelemben teljesen mindegy, hogy figurális, vagy nonfigurális a képi vagy térbeli elgondolás. Kiss György nyírbátori Bethlen-szobra – minden karakterszerű pontossága ellenére – éppen annyira monumentális jel, mint gyulai ötvenhatos emlékművének köztéri szimbolikája, kisplasztikáinak alakjai, vagy bronzérmeinek kubusai. A tradíció és a modernitás nem stílári kérdés nála, nem külsőség, hanem intellektuálisan megélt folyamat, amely a feladatból bontja ki a lényegét, tehát a hagyomány és korszerűség nem ellentmondás, hanem egység. Az anyag is dolgozik, felel az őt alakító embernek, nemcsak a művész szándékai formálják a történetet. Történetet? Igen, Kiss György nem retten az irodalmiasság, az elbeszélés, a képzőművészet esztétikai szabályain kívüli motívumaitól. Csak hogy ez művein soha nem didaktikus és könnyen tetten érhető külső narratíva. Ez a „szolgáló”: történelmi, vagy szakrális munkáinál is minden esetben – a már emlegetett erőteljes lényeglátás, tömörítés által – szimbolikus-sá, áttételessé válik, a képzelet által formált térben történik, amely a maga természetes módján minden kétséget kizáróan a művészet világa. Ez a puritanizmusában, expresszív drámaiságában is érzékeny és finom rendszer ismeri és használja, megteremti a hiányt. A kihagyásos módszer látásmódja

legerőteljesebben festményein érhető tetten. Ha elszakadunk attól a nagyon is kézenfekvő értelmezési módszertől, hogy a Sopron környéki kőbányák szikláiban keressük e látásmód mozgó élményét, gyökerét, akkor a terek fülsiketítő csendje fog meg legerőteljesebben. A létező figurák távolléte, hiánya. Ez a különös látásmód áthatja plasztikáit is, még olyan estben is jelenvaló, amikor megjelenik a figura. Egy sajátos térbe való kerülése, egyedülvalósága, befelé fordulása, mozdulata emeli át ebbe a kihagyásos világba alakjait. És ez már több mint módszer, ez egy sajátos, egyedi szemlélet, megszólalási mód. Pedig kétsége sincs Kiss Györgynek, hogy munkájára szükség van, ezeket teremtő folyamatát éppen annyira mozgatja a belső alkotói kényszer, mint a társadalmi elvárás. Ilyen értelemben nemcsak művész, de bevallottan, tudatos vállalkásként mester is ő. A szó legklasszikusabb értelmében, ha úgy tetszik a költő szerepében. Aki mindig csak önmagát tudja mondani és ezáltal az egyetemeset.

Mindez pedig minden különösebb erőfeszítés nélkül, kellő türelemmel, szemlélődő érdeklődéssel alámerülve a Kiss György által teremtett „világokba” a könyv egészéből sugárzik. A kötődés és a kapcsolódás a természetes és termékeny alapmagatartás ebben az életműben, az öröklött és kiművelt igényességgel együtt. Mondhatnánk, hogy a képzőművészeti album ugyanúgy Gyulán fogant, ahogyan ez az emberi, művészi pálya is. Am Kiss György a székesfővárosba utazott megszületni, mégis minden élménye, gyermekkori gyökere, művészi mintája ehhez a kisvároshoz köti, olyan nevezetessége ő ennek a közegnek, mint a százéves cukrászda, a vár, a tó, vagy a harangszó. És ahogyan ez az otthonosság soha nem fullad provincializmusba úgy kell nagyvonalúnak európai rangúnak elfogadnunk ezt az albumot. Közben persze töprenghetünk azon, hogy a borító betűmérete, és az ott használt plasztika finom festőisége elég jellegzetessé, erőteljessé válik a mély tónusú borító közepén. Hogy a szobrászjegy textúrává alakítása a belívek nyitása és zárásaként nem

teszi-e túl komorrá mindazt, amit emelkedettnek szántunk. Hogy erősítette volna-e a kötet képi világát, ha egy-egy színes, vagy monumentális munka a mai divat és elvárás szerint kifut a képes oldal széléig. S elmélkedhetnénk azon is, hogy Krasznahorkai Géza ki-

csiholhatott volna egy átfogó esszét vagy tanulmányt (önmagából vagy egy művészettörténészből) a kötet kedvéért. Ezek a felvetések azonban nem haladják meg a „mi lett volna, ha” sehová sem vezető fanyalgását. Ez a könyv, ez az album így teljes, így érvényes,

így harmonikus egész. Ahogy a szerkesztő, a könyvtervező egyedi, különleges, de mindig háttérben maradó munkájához hasonlóan a Dürer nyomda pontos és rendkívül magas színvonalú teljesítménye is az életművet szolgálja, ezt a kifinomult tartózkodást vállalja.

Story Draw Iphone alkalmazás felhasználófelületének tervezése (UI).
Megrendelő: BOGG

Csehy Zoltán, Géczi János, Zalán Tibor, Hodossy Gyula,
Ungvári László Zsolt, Győri László, Poós Zoltán, Lackfi János versei

Miklya Luzsányi Mónika, Benedek Szabolcs, Potozky László prózája

Tanulmányok a dilettáns és az erotikus irodalomról, Lukoviczky Endre művészetéről, a Godot-ra várva angol változatáról

A Gyulai Várszínház és a Békés Megyei Jókai Színház elmúlt és jelenlegi évadáról

Kritikák Csehy Zoltán, Háy János, Győri László, Esterházy Péter, Poós Zoltán, Füzi László, Zalán Tibor kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.